

Foreldres samlivsbrudd og tenåringsfruktbarhet

Erika Braanen Sterri

Masteroppgave i Sosiologi
Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi

UNIVERSITETET I OSLO

Vår 2013

Erika Braanen Sterri

2013

Foreldres samlivsbrudd og tenåringsfruktbarhet

<http://www.duo.uio.no>

Sammendrag

Denne oppgaven undersøker hvordan erfaring med foreldrenes skilsmisse i oppveksten påvirker tenåringsers fruktbarhetsatferd. Tidligere studier har funnet at skilsmissebarn har en høyere risiko for å bli foreldre i tenårene enn barn som vokser opp med begge foreldrene. Det er fortsatt uklart hvordan denne sammenhengen arter seg. Med utgangspunkt i registerdata som dekker fødselskohortene fra 1968-1993 adresserer jeg hvorvidt sannsynligheten for å bli forelder i tenårene er høyest i gruppen som erfarte foreldrenes samlivsbrudd i løpet av de første leveårene, eller for de som ble skilsmissebarn tidlig i tenårene. Dette undersøker jeg både for barn av gifte og samboende foreldre. Sistnevnte kun for de yngste kohortene av tenåringspopulasjonen. Relevante teoretiske perspektiver har ulike forventninger til når en skilsmisse er av størst betydning for barns utfall, og empiriske forsøk på å kartlegge en potensiell aldersavhengig sammenheng har gitt motstridende konklusjoner. Jeg belyser også hvorvidt forskjellen i tenåringsfruktbarheten mellom skilsmissebarn og barn uten skilsmissee erfaring er mer markant for jenter enn gutter.

Jeg bruker både logistisk regresjonsanalyse av den fulle tenåringspopulasjonen og fasteffektanalyse av et delutvalg av søsken i samme familie. Jeg finner, i tråd med tidligere forskning, at skilsmissebarn har en signifikant høyere sannsynlighet for å bli foreldre i tenårene enn jevnaldrende som har vokst opp med to biologiske foreldre. Denne sammenhengen vedvarer etter kontroll for teoretisk relevante variabler som tidsperiode, sosial bakgrunn, bosted, rekkefølge i søskenflokk og hvorvidt mor fikk sitt første barn i tenårene. Jeg finner at sannsynligheten for å bli tenåringsforelder reduseres med barnets alder ved foreldrenes skilsmisse. Den høyeste sannsynligheten for å bli tenåringsforelder er i gruppen som ble skilsmissebarn når de var mellom ett og seks år, både for jenter og gutter. Dette mønsteret gjør seg gjeldende også for barn som vokser opp med samboende foreldre. Dette antyder at betydningen av en skilsmisse ikke er kortvarig, men kan få konsekvenser som manifesterer seg først når barna når tenårene. Mens skilsmisse er en hendelse som er

avgrenset i tid, er endringene i familiestrukturen mer permanente. Det er grunn til å tro at det er bakenforliggende kjennetegn ved foreldre som tar ut skilsmisse som henger systematisk sammen med sannsynligheten for at barna blir tenåringsforeldre. Ikke alle slike kjennetegn lar seg måle. Derfor estimerer jeg en fasteffektmodell hvor jeg sammenligner henholdsvis søstre og brødre som var ved forskjellige aldre når foreldrene gikk fra hverandre. Med en slik tilnærming vil ikke egenskaper ved foreldrene, som hvor tradisjonelle eller liberale de er eller hvor tett de følger opp barna, påvirke estimatene, ettersom slike forhold deles av søsken som vokser opp i samme familie. Etter kontroll for uobserverte kjennetegn ved familien, reduseres effektstørrelsene for jenter, men både jenter og gutter som ble skilsmissebarn i løpet av de første leveårene hadde fremdeles en signifikant høyere sannsynlighet for å bli foreldre i tenårene sammenlignet med sine eldre søsken som var eldre når foreldrene gikk fra hverandre.

Forord

It takes a village.

Denne landsbyen har to prominente høvdinger, nemlig mine vidunderlige veiledere Trude Lappegård og Torkild Lyngstad. Torkild skal prises for sine kloke innspill ("HATER HATER passiv form!") og bunnløse metodiske spissferdigheter. Trude fortjener både takk og bukk for å ha dratt det tunge lasset som er meg over målstreken.

Ida Kjeøy, Kristian Takvam Kindt, Maren Toft og Gjermund Granlund har gjort masterskriving til en dans på roser. Dette året hadde vært signifikant sørgeligere uten langstrakte diskusjoner, hytteturer og generell livsnyting med dere. Ida Kjeøy og storebror Aksel Braanen Sterri fortjener en ekstra takk, for tappert å ha tråklet seg gjennom utkast som jeg ikke har turt å vise til noen andre.

Alle de flotte menneskene på SSB fortjener selvfølgelig en takk. Seksjonsleder Kjetil Telle som stilte med sitteplass, Rannveig Kaldager som har øst av sine metodeskillz og lyst opp mørke dager inne i studentkroken. Og Carine, som har fungert som en ekstramamma for meg dette året.

Alle feil og mangler i denne oppgaven er selvfølgelig helt og holdent mine egne.

Innholdsfortegnelse

Foreldres samlivsbrudd og tenåringsfruktbarhet.....	1
1. Innledning.....	10
1.1. Forskningsspørsmål.....	11
1.2. Oppgavens bidrag til ny kunnskap	12
1.3 Data og metode	13
1.4 Gangen i oppgaven.....	13
2. Bakgrunn.....	15
2.1. Endringer i familiedannelsen.....	15
2.1.1. Samlivsbrudd.....	16
2.2. Tenåringsfruktbarhet.....	17
2.2.1 Utsettelse av foreldreskap	19
2.3. Oppsummering.....	20
3. Tidligere forskning.....	21
3.1 Skilsmisse og barns utfall	22
3.2 Sammenhengen mellom skilsmisse og tenåringsfruktbarhet	22
3.2.1 Kjønnforskjeller	23
3.3 Konsekvenser av skilsmisse	24
3.3.1. Økonomisk deprivasjon	24
3.3.2 Foreldrefravær.....	25
3.3.3. Sosial kontroll.....	27
3.4 Barnas alder når foreldrene gikk fra hverandre.....	28
3.5 Seleksjon	29
4. Teoretiske perspektiver.....	32
4.1 Foreldreskap som handlingskjede.....	33
4.2 Foreldrefraværhypotesen	34
4.2.1. Sosial kontrollperspektivet	35
4.2.2. Sosialiseringperspektivet.....	38
4.2.3 Alternative forklaringer	40
4.3 Seleksjonsperspektivet.....	42
4.4 Gutter og jenter.....	44
4.5 Hypoteser.....	45
5. Data og metode	50
5.1 Registerdata og utvalgsbegrensninger	50
5.1.1 Begrensning av datasettet.....	51
5.2. Forskningsstrategi	52
5.3 Styrker og svakheter ved registerdata.....	53
5.4 Operasjonalisering av variabler	54
5.4.1 Avhengig variabel	54
5.4.2 Forklaringsvariabler.....	54
5.4.3 Kontrollvariabler.....	55
5.3 Metode	60

5.3.1 Logistisk regresjonsanalyse	60
5.3.2 Søsken fasteffektanalyse.....	60
6. Deskriptiv statistikk	62
6.1. Hovedutvalget.....	62
6.1. Underutvalg med samboere	65
6.3 Oppsummering.....	66
7. Foreldres samlivsbrudd og tenåringsfruktbarhet	67
7.1. Foreldrenes <i>skilsmisse</i> og tenåringsfruktbarhet.....	68
7.1.1 Diskusjon om seleksjon på familiekjennetegn	72
7.1.2 Fra relative til absolutte sannsynligheter	74
7.2. Foreldres <i>samlivsbrudd</i> og tenåringsfruktbarhet.....	76
7.2.1 Fra relative til absolutte sannsynligheter	78
7.3. Er tidspunktet for skilsmissen av betydning?.....	79
7.3.1 Betydningen av alder når foreldrene skilte seg.....	79
7.4. En strengere test av seleksjonshypotesen	82
7.5 Mindre tid i foreldre-barn relasjonen.....	85
7.6 Oppsummering.....	88
8. Diskusjon og konklusjon	89
8.1 Skilsmisse og tenåringsfruktbarhet	90
8.2 Kjønn og skilsmisse	93
8.3 Barnas alder når foreldrene gikk fra hverandre.....	94
8.4 Robusthetst av aldersgradienten	96
8.5 Problemer ved sammenligning av søsken.....	97
8.6 Begrensningene i min studie og arenaer for videre forskning.....	99
9. Litteraturliste.....	101

Tabelloversikt

Tabell 5.2 Fordeling på de uavhengige variablene	59
Tabell 6.1. Beskrivelse av personer med kontinuerlig gifte og skilte foreldre etter ulike bakgrunnsvariable.	63
Tabell 6.2. Beskrivelse av tenåringsmødre og tenåringsfedre langs ulike bakgrunnsvariable	64
Tabell 6.3. Deskriptiv statistikk, underutvalg m/samboere	66
Tabell 7.1. Relative odds for å bli tenåringsmor etter familiestruktur v/15 årsalder.	69
Tabell 7.2. Relative odds for å bli tenåringsfar etter familiestruktur v/15 årsalder.	71
Tabell 7.3. Relative odds for å bli tenåringsmor etter familiestatus ved 15-årsalder. Underutvalget.	76
Tabell 7.4. Relative odds for å bli tenåringsfar etter familiestatus ved 15-årsalder. Underutvalget.	77
Tabell 7.5. Relative odds for å bli tenåringsforelder etter alder v/foreldrenes skilsmisse.....	80
Tabell 7.6 Sannsynligheten for å bli tenåringsmor etter alder ved skilsmissen, Søskens fasteffekt	83
Tabell 7.7 Sannsynligheten for å bli tenåringsfar etter alder ved skilsmissen, Søskens fasteffekt	84
Tabell 7.8. Etterlatte barn og skilsmissebarns relative risiko for å bli foreldre i tenårene	85
Tabell 7.9: Resultat av hypotesetesting for sammenhengen mellom skilsmisse og tenåringsfruktbarhet.....	87

Figuroversikt

Figur 2.1. Skilsmisserater for kvinner (1966-2011)	16
Figur 2.2: Barn 0-17 år som bodde med gifte foreldre, samboerforeldre eller en av foreldrene. 1989-2011. Prosent.....	17
Figur 2.3. Frukthetsrate, kvinner mellom 15 og 19 år. 1970-2011.....	18
Figur 2.4. Frukthetsrater blant tenåringsjenter i utvalgte Europeiske land. 1970-2010.	19
Figur 4.2. Sosial kontroll og sosialiseringsspektivet	40
Figur 4.3. Seleksjonsspektivet.....	44
Figur 5.1. Oversikt over utvalgene	51
Figur 5.2. Utvalgsoversikt.....	52
Figur 7.1. Sannsynlighet for å bli tenåringsforelder etter familjestatus ved 15-årsalder	75
Figur 7.2. Sannsynlighet for å bli tenåringsforelder etter familjestatus ved 15-årsalder, underutvalget.	78

1. Innledning

Samlivsbrudd blir mer og mer vanlig. Stadig flere barn ser foreldrene sine gå fra hverandre, og dette har fått både forsker og lekmann til å spørre seg; hva er konsekvensene for barna? Hvordan skilsmisse påvirker barn har vært langt nede på den politiske agendaen i Norge, og forsøk på å diskutere dette blir ofte sett på som et inngrep i privatsfæren. Tidligere forskning antyder blant annet en sammenheng mellom samlivsbrudd og tenåringsgraviditet (Kiernan 1992, Reneflot 2011, Wu mfl. 1993). Om denne sammenhengen er et tegn på en robust årsakssammenheng, bør det vekke bekymring. Det kan by på store utfordringer å få barn i ung alder. Tenåringsforeldre kastes tidlig inn i de voksnes verden og må ta ansvar for et annet menneske i en periode der mange har mer enn nok med seg selv. Denne gruppa gjør det dårligere på skolen, har svakere arbeidsmarkedsdeltagelse og er overrepresenterte i statistikkene over sosialklienter. Tema i denne oppgaven er foreldres samlivsbrudd og tenåringsfruktbarhet og jeg studerer hvilken betydning foreldres samlivsbrudd har for barnas risiko for å bli foreldre i tenårene. En sentral målsetting er å få bedre innsikt i hvorvidt sammenhengen mellom de to er robust og i hvilken grad vi kan snakke om en kausal sammenheng.

Det er flere grunner til å tro at sammenhengen mellom foreldres skilsmisse og det å bli tenåringsforelder er kausal. I familier der foreldrene har gått fra hverandre har foreldrene ofte mindre kapasitet til å følge opp barna, barna opplever mer usikkerhet rundt hjemmesituasjonen og ressursene spres tynnere. Disse faktorene forventes å ha betydning både for barnas ønske om å få barn og deres seksuelle adferd. Det er likevel vanskelig å si noe om sammenhengen *ikke* er partikulær for Storbritannia og USA, hvor majoriteten av den tidligere forskningen på sammenhengen mellom familiestruktur og tenåringsforeldreskap er gjort.

Ved å studere sammenhengen mellom foreldres samlivsbrudd og tenårings fruktbarhetsmønstre i en norsk kontekst kan potensielle systematiske skjevheter ved tidlige studier, som skyldes faktorer ved landene, kontrolleres for. En slik faktor er økonomiske forskjeller. For det første er den økonomiske ulikheten relativt liten i Norge. Sosiale ordninger og velferdstilbud rettet mot enslige forsørgere er også mer omfattende i Norge enn i mange andre land, noe som kan tenkes å redusere den økonomiske byrden som ofte følger et samlivsbrudd (Strand 2012). Flere amerikanske studier finner at mye av variasjonen mellom skilsmissebarn og gifte barn kan tilskrives økonomiske forskjeller mellom gruppene (Breivik 2006). Det er derfor grunn til å forvente mindre forskjeller i tenåringsfruktbarhet etter familiestruktur i norsk kontekst.

Jeg tar utgangspunkt i Reneflots (2011) studie som har gitt flere viktige svar på hvordan sammenhengen mellom skilsmisse og tenåringsforeldreskap arter seg i Norge i dag. Reneflot konkluderer med at det finnes en sterk sammenheng mellom foreldres skilsmisse og risikoen for å bli tenåringsforelder. Med sine data kan hun imidlertid si lite om hvorvidt det er en kausal årsakssammenheng mellom de to variablene, at det faktisk er skilsmissen og ikke noe annet, som øker sjansene for tenåringsforeldreskap. Jeg studerer sammenhengen mellom foreldrenes samlivsbrudd i oppveksten og tenåringsforeldreskap med norske registerdata som dekker alle fødselskohorter mellom 1968 og 1993. Jeg inkluderer barn av samboende foreldre for deler av utvalget, ettersom det å ha foreldre som ikke er gift ikke lenger er et klart tegn på at barna bor i aleneforsørgerfamilier. Jeg vil blant annet bruke søsken fasteffektmodeller som tar bort noen av de seleksjonsmekanismene som nevnes over og jeg vil kunne komme nærmere et svar på spørsmålet om hvorvidt det er en årsakssammenheng mellom foreldres samlivsbrudd og risikoen for å bli foreldre i tenårene.

1.1. Forskningsspørsmål

Mine forskningsspørsmål kan oppsummeres på følgende måte:

- I. Vil erfaring med foreldrenes skilsmisse i oppveksten øke barnas sannsynlighet for å bli tenåringsforeldre?
  - a. Påvirker skilsmisse jenter mer enn gutter?
- II. Har foreldres samlivsbrudd større effekt i ung alder eller for de som ble skilsmissebarn tidlig i tenårene.

1.2. Oppgavens bidrag til ny kunnskap

Oppgaven utvider kunnskapen om sammenhengen mellom familiestruktur og tenåringsforeldreskap på tre ulike måter.

For det første inkluderer studien også gutter som blir foreldre i tenårene. Majoriteten av studier av tenåringsforeldreskap fokuserer utelukkende på jenter (Steele 2004, Wu 1993). Selv om det er flere jenter enn gutter som blir foreldre i tenårene gir det et ufullstendig bilde å ekskludere guttene. Gutter ble inkludert i studien til Reneflot (2011), men fokuset lå på gutters risiko for å bli fedre før fylte 23 år. I denne oppgaven vil tenåringsforeldreskap forstås som å bli forelder i tenårene, om det så gjelder gutter eller jenter. Hvorvidt relasjonen mellom familiestruktur og risikoen for å bli tenåringsforelder ser forskjellig ut for gutter og jenter vil undersøkes i denne sammenheng. Det er mulig at det er andre mekanismer som genererer sammenhengen mellom foreldres skilsmisse og gutters risiko for å bli tenåringsfedre. Beslutningen om å beholde et barn når graviditeten først er et faktum ligger hos jentene, og prosessen fram mot å bli forelder i tenårene kan arte seg forskjellig for gutter og jenter.

For det andre ser jeg ikke bare på skilsmisser blant gifte foreldre, men også på brudd blant samboende foreldrepar. Sammenhengen mellom samlivsbrudd og tenåringsforeldreskap er tidligere kun blitt studert hos barn av *gifte* foreldre. Ekskluderer vi barn av foreldre som er samboere mister vi både en del av utviklingen og en viktig del av virkeligheten. Samboere utgjør en stadig større andel av parforhold, også blant de som er foreldre (Wiik mfl 2010). Tidligere studier har ofte valgt å definere samlivsbrudd som oppløste ekteskap på bakgrunn av begrensninger i data. Ekteskapsstatistikken går langt tilbake og har få hull, siden endringer i sivilstand registreres automatisk. Endringer i samboerforhold har på sin side ikke blitt registrert i offentlige registre. Det finnes imidlertid data om samboere med felles barn tilbake til 1985. I denne studien har jeg tilgang til data om foreldre som var både samboende og gifte for fødselskohortene mellom 1988 og 1993. Hvorvidt sammenhengen mellom foreldres samlivsbrudd og risikoen for å få barn i tenårene er annerledes for samboende og gifte foreldre har så vidt jeg vet ikke blitt studert tidligere og denne studien gir dermed et viktig bidrag i denne sammenheng.

Den tredje måten oppgaven bidrar på er ved å undersøke om sammenhengen mellom foreldres skilsmisse og risikoen for å bli tenåringsforelder holder seg når vi sammenligner søsken som er vokst opp i samme familie. Det er dette som gjør meg mer i stand til å diskutere eventuelle kausale sider ved sammenhengene enn det som har blitt gjort tidligere. Uobservert variasjon mellom familier representerer en utfordring når målet er å undersøke betydningen av å vokse

opp i ulike familiestrukturer. At familier med foreldre som holder sammen er forskjellige fra familier der foreldrene går fra hverandre, langs akser som sosioøkonomisk status, mer tradisjonelle familieverdier, høyere utdanning og generell velvære, er et veletablert funn i skilsmissecforskningen (Lyngstad og Jalovaara 2010, Amato og James 2010, Lucas 2005). Det er imidlertid vanskelig å få tak på hvorvidt umålte kjennetegn ved familien er årsak til den observerte forskjellen i risikoen for å bli forelder i tenårene mellom barn med ulike familieerfaringer gjennom ordinære regresjonsanalyser. Ved å anvende søsken fasteffektmodeller faller noe av denne uobserverte variasjonen mellom familier bort.

1.3 Data og metode

Med utgangspunkt i registerdata som dekker fødselskohortene fra 1968-1993 adresserer jeg mine to forskningsspørsmål. Med det første forskningsspørsmålet etablerer jeg korrelasjonen mellom brudderfaring i oppveksten og sannsynligheten for å bli forelder i tenårene. Med logistisk regresjonsanalyse analyserer jeg om det er slik at skilsmissebarn har en større sannsynlighet for å bli foreldre i tenårene. Dette undersøker jeg både for barn av gifte og samboende foreldre. Sistnevnte kun for de yngste kohortene av tenåringspopulasjonen.

Det andre forskningsspørsmålet, nemlig hvorvidt sannsynligheten for å bli forelder i tenårene er høyest i gruppen som erfarte foreldrenes samlivsbrudd i løpet av de første leveårene, eller for de som ble skilsmissebarn tidlig i tenårene tilnærmer jeg meg i to steg. På et utvalg som er avgrenset til barn som har skilsmissee erfaring i oppveksten analyserer jeg om den relative risikoen for å bli forelder tidlig varierer etter hvor gamle barna var når foreldrene gikk fra hverandre. I et neste steg gjør jeg de samme analysene, men holder familieenheten konstant. Med andre ord analyserer jeg om søskens risiko for å bli foreldre i tenårene varierer etter hvor gamle de var når foreldrene gikk fra hverandre. Her skaper aldersforskjellen mellom søsken variasjon i den uavhengige variabelen, noe som muliggjør bruk av søskenfasteffektanalyse.

1.4 Gangen i oppgaven

Oppgaven består av åtte kapitler. Jeg starter i kapittel 2, med å kort skissere opp hvordan forekomsten av både skilsmisser og tenåringsfruktbarheten har endret seg i perioden jeg studerer.

I kapittel 3 gjør jeg opp kunnskapsstatus over sammenhengen mellom familiestruktur og tenåringsfruktbarhet. Tidligere studier har avdekket en positiv sammenheng mellom

skilsmisseerfaring i oppveksten og tenåringsfruktbarhet. Det er likevel stor uenighet om skilsmissen i seg selv øker tenårings risiko for å bli foreldre, eller om det snarere er slik at noen egenskaper ved foreldrene som både påvirker barnas fruktbarhetsatferd og stabiliteten i foreldrenes samliv forårsaker sammenhengen. Det empiriske grunnlaget for å hevde at det er forskjeller mellom jenter og gutter i hvordan skilsmisse påvirker ulike utfall for barna, som samlivsinngåelse og tenåringsfruktbarhet, er per dags dato for svak til å trekke noen klare konklusjoner. Foreliggende kunnskap om barnas alder er av betydning for hvordan en skilsmisse henger sammen med forskjellige utfall i tenårene peker i forskjellige retninger. Funn som indikerer en slik aldersavhengig sammenheng finner at barn som blir skilsmissebarn i tidlig barndom presterer relativt svakere enn barn som er eldre når foreldrene går fra hverandre.

I kapittel 4 presenterer jeg teorier som er aktuelle for å forklare en potensiell sammenheng mellom skilsmisseerfaring i oppveksten og risikoen for å bli forelder i tenårene. Både kausalmekanismer og seleksjonsmekanismer som kan bidra til å forstå hvorfor barn som erfarer foreldrene skilsmisse i oppveksten oftere blir tenåringsforeldre enn barn med foreldre som holder sammen diskuteres i denne sammenheng. Jeg formulerer et knippe testbare hypoteser fra perspektivene, som trekkes videre inn i analysene.

I det femte kapitlet gir jeg en deskriptiv beskrivelse av mine to hovedutvalg. Herunder presenterer jeg hvordan utvalget fordeler seg etter familiestruktur i oppveksten og tenåringsfruktbarhet.

I kapittel 6 presenterer jeg forskningsdesignet mitt, datagrunnlag og metoder. Med ordinære logistiske regresjonsanalyser undersøker jeg sammenhengen mellom skilsmisseerfaring i oppveksten og barnas sannsynlighet for å bli foreldre i tenårene. Jeg anvender også søsken fasteffektmodeller i et forsøk på å undersøke om variasjonen i tenåringsfruktbarhet etter hvor gamle barna var når foreldrene gikk fra hverandre er robust.

I kapittel 7 presenterer jeg resultatene av analysene og følger opp med en mer substansiell drøfting av funnene i lys av det teoretiske rammeverket og tidligere empirisk forskning i kapittel 8. Kapitlet avsluttes med en oppsummerende konklusjon og en kort diskusjon av hvilke hull som bør fylles i fremtidig forskning på tema.

2. Bakgrunn

I dette kapitlet beskriver jeg utviklingen i forekomsten av skilsmisser og samlivsbrudd og utviklingen i tenåringsfruktbarhet. Å forstå hvordan familiestruktur påvirker tenåringsfruktbarhetsatferd er særlig interessant i lys av den radikale endringen familien som institusjon har gjennomgått over de siste tiårene. Forekomsten av samlivsbrudd og tenåringsfruktbarhet kan ha betydningen for sammenhengen mellom de to arter seg. Når jeg skal studere sammenhengen mellom foreldres samlivsbrudd og risikoen for tenåringsfruktbarhet er det dermed viktig å ha kjennskap til utviklingen i familiemønstrene. Kapitlet er todelt. Først ser jeg på forekomsten av skilsmisser og samlivsbrudd over de siste femti årene. I løpet av denne perioden har det vært en markant økning i andelen ekteskap som ender i skilsmisse, noe som innebærer at stadig flere barn opplever at foreldrene går fra hverandre. I andre rekke følger en kort oppsummering av kunnskapsstatus på mønstrene i tenåringsfruktbarheten i Norge. Endrede rammebetingelser rundt unge folks valg om sex, barn og abort diskuteres i denne sammenheng. Avslutningsvis plasserer jeg den norske utviklingen i fruktbarhetsmønstre i en internasjonal kontekst.

2.1. Endringer i familiedannelsen

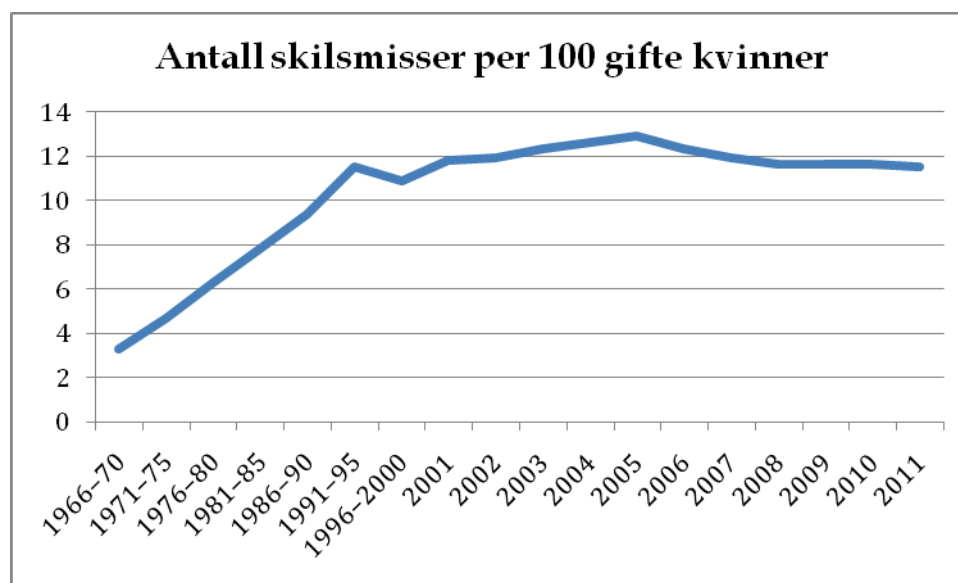
Det har skjedd en rekke endringer i familiestrukturen i perioden mellom 1970 og fram til i dag, både når det gjelder inngåelse av samliv og oppløsning av disse. Ettersom samboerskap har blitt vanligere har ekteskapet mistet posisjonen som eneste legitime ramme for barnefødsler. I 2012 utgjorde barn født av mødre som levde i samboerskap 49,8 prosent av alle fødsler i samliv. Dette innebærer at det er mer eller mindre like vanlige å ha foreldre som er samboere som foreldre som er gift når en blir født. Andelen barn som blir født utenfor ekteskapet har økt fra rundt 10 prosent i 1970 til å nå utgjøre over halvparten av fødslene (56

% i 2012). Men ettersom samboerskapet er blitt mer utbredt betyr ikke lenger det å bli født utenfor ekteskap at far er ute av bildet (Kitterød 2006).

2.1.1. Samlivsbrudd

Samtidig som samboerskap er blitt mer vanlig har samlivene blitt skjørere i nyere tid. Siden slutten av 60-tallet har en økende andel av ekteskap endt i skilsmisse, noe som samtidig innebærer at stadig flere barn opplever at foreldrene går fra hverandre (Noack 2012). Frasen ”til døden skiller oss ad” har ikke lengre resonans i virkeligheten for majoriteten av den gifte populasjonen, skilsmisse har erstattet død som den vanligste årsaken til oppløsning av ekteskap. Tall fra Statistisk sentralbyrå (SSB) viser den stabile stigningen i skilsmisserater siden 70-tallet (Figur 2.1). Fra 3,8 skilsmisser per 1000 gifte kvinner i begynnelsen av 70-tallet til 11,5 i 2011 (SSB 2012). Antall barn under 18 år som opplevde foreldrenes skilsmisse i 2011 var nesten det dobbelte av antallet for 40 år siden.

Figur 2.1. Skilsmisserater for kvinner (1966-2011)

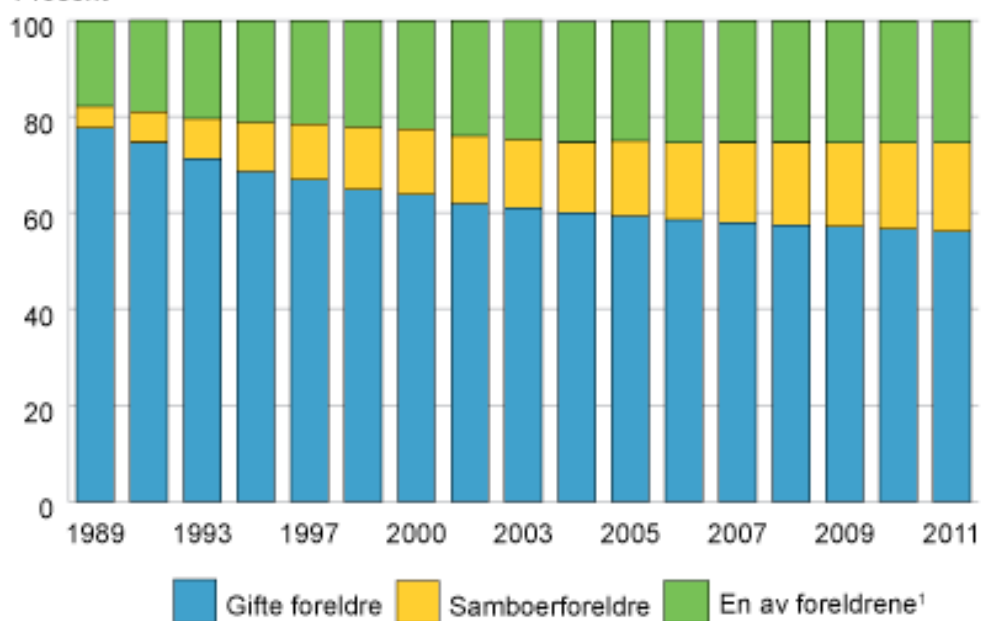
Kilde: Statistisk Sentralbyrå

Ved inngangen til 2000-tallet ser den stabile stigningen i skilsmisseratene til å ha flatet ut, og faktisk begynt å krype nedover. Men dette er ikke det samme som at oppløsning av parforhold blir sjeldnere.. Mens skilsmisserater var et godt mål på antall oppløste samliv på 1970-tallet, er ikke det lenger tilfellet i dag. Parallelt med nedgangen i skilsmisser har det vært en økning i inngåelse av samboerskap (Wiik 2009). Tallene på oppløste samboerskap er mer usikre, men

studier finner at samboerskap er mer utsatt for oppløsning enn ekteskap, også når det er barn med i bildet (Andersson 2002, Byberg mfl 2001, Texmon 1999, Jensen og Clausen 1999). Par som er samboere en periode før de gifter seg, noe som har blitt stadig vanligere, har også en høyere bruddrisiko enn ektepar uten samboererfaring (Lappegård og Brunborg 2004). Likevel bor majoriteten av norske barn fremdeles med begge foreldrene. I 2012 bodde 75 prosent av barna sammen med både mor og far fra fødselen til de ble 17 år, hvorav 56 prosent av foreldrene var gifte.

Figur 2.2: Barn 0-17 år som bodde med gifte foreldre, samboerforeldre eller en av foreldrene. 1989-2011. Prosent

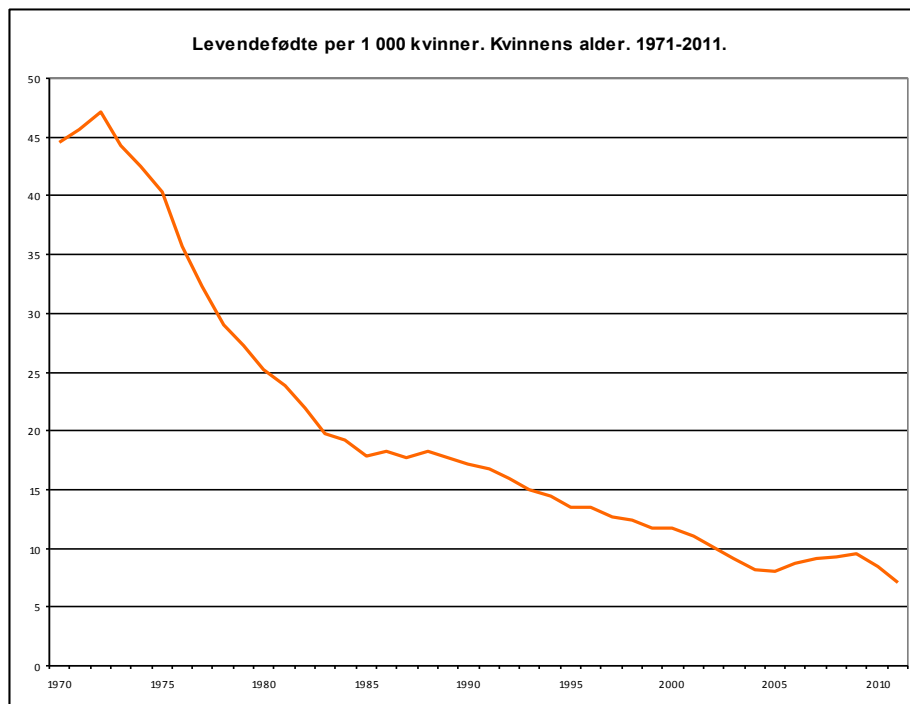
¹Kan være mor eller far pluss en steforelder.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

2.2. Tenåringsfruktbarhet

Andelen jenter som får barn i tenårene har minsket radikalt på relativt kort tid. Det framkommer av figur 2.3, som viser fruktbarhetsrater for tenåringsjenter siden 1970-tallet. Går vi bare femti år tilbake var det fem ganger så mange tenåringsmødre som i 2012.

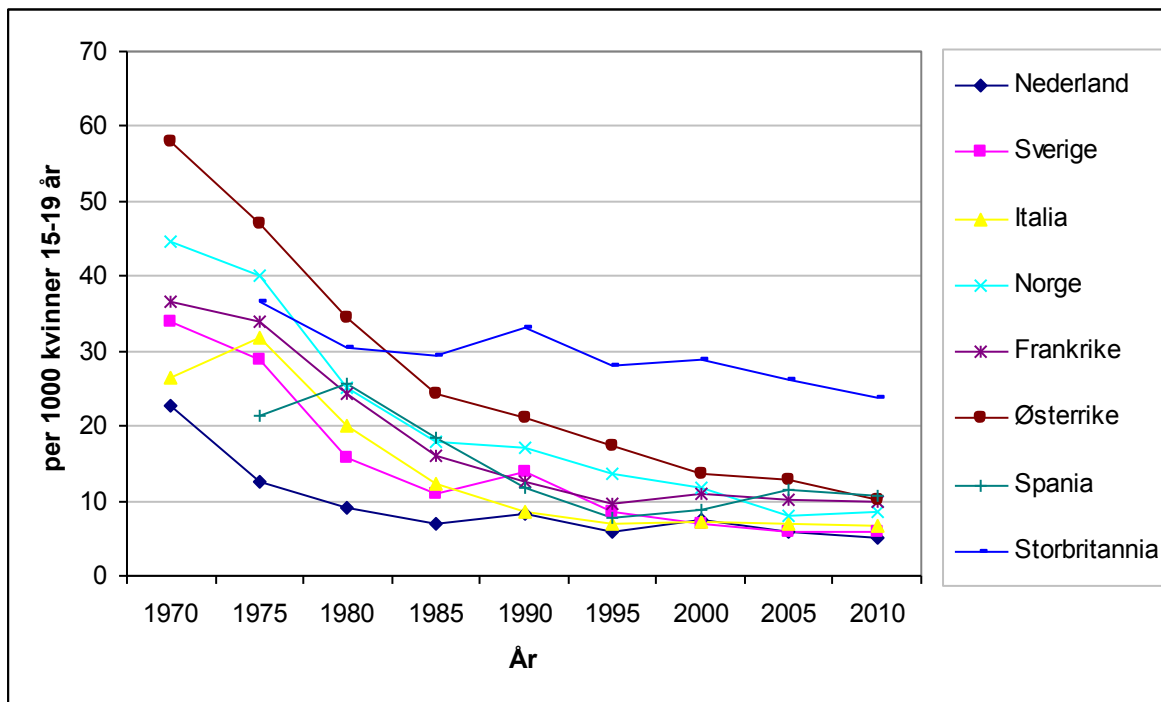
Figur 2.3. Fruktbarhetsrate, kvinner mellom 15 og 19 år. 1970-2011

Kilde: Statistisk Sentralbyrå 2011.

Nedgangen i tenåringsfruktbarhetsrater er ikke unik for Norge, men har skjedd over hele den industrialiserte verden (Singh og Darroch 2000: 14). USA og England er for uteliggere å regne når det kommer til tenåringsfruktbarhetsraten i høyinntektsland. Nivået i England er det samme som Norge anno 1982 og USA har over tre ganger så høy tenåringsfruktbarhet som Norge per i dag. Tenåringsfruktbarheten i Norge er derimot *ikke* spesielt lav, sett i forhold til land vi ofte sammenligner oss med. Tenåringsfruktbarheten er langt lavere i Sverige og Nederland, og også Italia er under Norge på statistikkene. Østerrike og Spania ligger noe over (Figur 2.4.). Singh og Darroch (2000) hevder at ideologiske og strukturelle endringer som har funnet sted på tvers av land har vært drivkrefter bak de fallende fruktbarhetsratene hos den yngre garde. Utdanning er blitt mer avgjørende for suksess i arbeidsmarkedet, ettersom servicesektoren har utvidet sitt territorium på bekostning av manuelle yrker. Et arbeidsmarked med endrede kompetansekrav har trolig bidratt til økt motivasjon hos ungdom for å nå høyere utdanningsnivåer, noe som kan være vanskelig å kombinere med foreldrerollen. Samtidig har familieetablering og morsrollen gått fra å være hovedprioritet til å være ett av flere mulige mål for selvrealisering og statusoppnåelse (Singh & Darroch 2000: 14).

Figur 2.4. Fruktbarhetsrater blant tenåringsjenter i utvalgte Europeiske land. 1970-2010.

Kilde: Eurostat

Utbredelsen av prevensjonsteknologi har sammen med tilgangen til legalisert abort trolig bidratt både til lavere seksuell debutalder og mer beskyttet sex og som konsekvens ser vi færre tenåringsgraviditeter og lavere abortrater blant tenåringer (Powers 2004: 513).

2.2.1 Utsettelse av foreldreskap

Tidlig på 1980-tallet var fruktbarhetsraten hos tenåringene tilnærmet den samme som den vi fant hos kvinner mellom 35 og 39 (henholdsvis 20,5 og 22,3). Mens fruktbarhetsratene har steget betraktelig i sistnevnte aldersgruppe, fra 22 levendefødte barn per 1000 kvinne på tidlig 1980-tallet, til i underkant av 58 i dag, har ratene blant tenåringer på sin side sunket radikalt i samme periode. Dette viser forskyvningen som har funnet sted i timingen av fødsler.

Bjørg Moen (1980: 20) ser de senere barnefødsleene i sammenheng med kvinners økte deltagelse i arbeidslivet og endringer i ungdomskulturen fra inngangen til 1970-tallet. Lavere etterspørsel etter ung arbeidskraft og skarpere konkurranse om arbeidsplasser bidrar til at unge går en mer usikker framtid i møte. Som svar på økonomisk usikkerhet velger flere å vente med familiedannelse og ekteskap. Høyere utdanning er ikke lenger forbeholdt spesielt interesserte, men har vunnet status som en nødvendighet for å lykkes i dagens arbeidsliv. Parallelt med utsettelsen av familieetablering ser vi mer variasjon rundt den tradisjonelle

oppskriften; fullføre utdanning, flytte hjemmefra, få seg jobb og samboer, gifte seg og deretter få barn.

2.3. Oppsummering

I dette kapitlet har jeg vist den generelle økningen i skilsmisser som har foregått over de siste årene. At skilsmisse er blitt mer utbredt i den norske befolkningen gjør det vanligere å være skilsmissebarn og mer vanlig å bo sammen med én forelder. Dette kan bety at det er mindre stigma knyttet til å ha skilte foreldre og at skilsmissebarna utgjør en mindre marginalisert gruppe. I samme periode har det vært en nedgang i tenåringsfruktbarheten. Det å bli forelder i tenårene har blitt stadig mindre vanlig siden 70-tallet. Den mest radikale nedgangen er å finne hos jentene, mens gutter har holdt seg på et stabilt lavt nivå gjennom hele perioden.

3. Tidligere forskning

En voksende forskningslitteratur har undersøkt hvordan trekk ved oppvekstfamilien former barns videre livsløp. Spørsmålet om foreldrenes skilsmisse er assosiert med tenåringers fruktbarhetsatferd springer ut av en større litteratur om hvilke implikasjoner familiestruktur har for barns utfall (Corac 2001, Mencarini 2012). Hypotesen om at skilsmisseefering bidrar til en tidligere overgang til foreldrerollen har blitt testet både i Nordamerikansk og Europeisk kontekst. Resultatene viser gjennomgående at skilsmissebarn har en høyere risiko for å bli foreldre i tenårene enn barn som har vokst opp med begge foreldrene (Wu og Martinson 1993, Reneflot 2011, Cherlin mfl. 1995). På tross av at korrelasjonen mellom de to er velkjent, er mekanismene som kobler foreldres samlivsbrudd på den ene siden og tenåringsforeldreskap på den andre siden fortsatt uklare (Reneflot 2011:196, Wu mfl. 1993). Det er denne åpenbare svakheten i litteraturen på feltet som denne oppgaven søker å fylle.

I dette kapitlet diskuterer jeg ulike måter familiestruktur kan henge sammen med tenåringers fruktbarhetsatferd, og hvordan sammenhengen er blitt behandlet i forskningslitteraturen. Jeg skiller her mellom forskning som tar sikte på å identifisere korrelasjoner og forskning som har som uttalt mål å avdekke kausalsammenhenger. Jeg vier ekstra plass til studier som tar opp seleksjonsproblematikken fordi dette er viktig del av problemstillingen i min oppgave. Hensikten med dette kapitlet er på ingen måte å presentere en fullstendig oversikt over den aktuelle litteraturen, men å trekke fram viktige bidrag og diskutere potensielle teoretiske og metodologiske svakheter.

Mens fokuset i det følgende ligger på hvordan sammenhengen er behandlet i tidligere empiriske studier, vil jeg i neste kapittel diskutere hvordan teoretiske perspektiver kan anvendes for å forstå hvordan de ulike mekanismene opererer.

3.1 Skilsmisse og barns utfall

Det er bred konsensus i forskningslitteraturen om at det eksisterer betydningsfulle forskjeller mellom barn som har erfart foreldrenes samlivsbrudd og barn fra såkalt intakte familier (Wolchic mfl 2002, se Amato 2001 for gjennomgang). Forskning på tvers av fagfelt som psykologi, demografi, sosiologi og pedagogikk har funnet belegg for at slike endringer i familiesituasjonen kan påvirke barnas fruktbarhetsatferd, deres skoleprestasjoner, mentale helse, senere bositasjon og egne ekteskapsforløp (se f.eks. Reneflot 2011, Steele mfl 2012, McLanahan og Bumpass 1994, Seltzer 1994, Aston og McLanahan 1991). Det er imidlertid mindre enighet om hvor store disse forskjellene er og hva som kan forklare dem. Tidligere funn har etablert at skilsmissebarn skårer dårligere i snitt langs en rekke akser; de presterer svakere i skolen, har oftere psykososiale problemer og utviser oftere tegn på antisosial atferd (McLanahan og Sandefeur 1994). Disse forskjellene endrer ikke det faktum at majoriteten av skilsmissebarna kommer godt ut av det - effektstørrelsene som rapporteres er små på tvers av studier. Noe av uenigheten om hvor store forskjeller det er snakk om kan skyldes den store variasjonen mellom studier, i alt fra utvalgssammensetning, til hvilke mål som anvendes og hvilke utfall som studeres (Amato 2000; 2005: 76-79).

Utover uenighet om størrelsen på forskjellen mellom skilsmissebarn og barn som vokser opp i toforeldrefamilier, er det en pågående debatt om sammenhengene man finner kan tolkes kausalt (Amato 2001, Powers 1993, 2005). En fare med mange tidligere studier er at det foreligger systematiske forskjeller mellom barn med skilsmisseerfaring og barn uten også forut for foreldrenes skilsmisse. Om disse bakenforliggende variablene også påvirker barns risiko for å bli foreldre i tenårene, vil det medføre skjevhet i estimatene.

3.2 Sammenhengen mellom skilsmisse og tenåringsfruktbarhet

Den rådende usikkerheten rundt hvorvidt sammenhengen mellom skilsmisse og barns utfall er kausal endrer ikke det faktum at barn som erfarer foreldrenes skilsmisse i oppveksten har en høyere sannsynlighet for å bli foreldre i tenårene enn barn som vokser opp med to biologiske foreldre (Seltzer 1994, Cherlin mfl. 1995, Reneflot 2011, McLanahan og Bumpass 1988, Kiernan 1992). I en nyere norsk studie basert på registerdata, fant Reneflot (2011) at jenter som erfarer foreldrenes skilsmisse i oppveksten har en forhøyet risiko for å bli tenåringsmødre. Denne assosiasjonen holdt seg etter kontroll for kjennetegn ved familien, som foreldrenes alder og utdanning. En litt eldre studie basert på amerikanske surveydata

(1995) finner at jenter og gutter med foreldre som gikk fra hverandre når de var mellom 7 og 16 år hadde en større sannsynlighet for å få barn utenfor ekteskapet (Kiernan og Furstenberg 2001). I denne oppgaven vil jeg også undersøke denne sammenhengen og jeg forventer å finne lignende funn som Reneflot (2011).

3.2.1 Kjønnsforskjeller

I en ny metastudie etterlyser Kincaid (2012) mer kvantitativ forskning på betydningen av kjønn som modererende faktor i assosiasjonen mellom foreldrepraksiser og tenårings seksualitet. Det eksisterer per dags dato lite konsistente funn på kjønnsforskjeller i betydningen av foreldres samlivsbrudd for barns utfall (Hetherington 1992: 99, Kincaid mfl. 2012). Tidligere studier fant at gutter hadde større tilpasningsproblemer etter en skilsmisse enn jenter. Den såkalte "same-sex-hypothesis" trekkes ofte fram som en forklaring på denne forskjellen, hvor kontakt med en forelder av samme kjønn blir ansett for å være sentral for en positiv utvikling hos barna. Etersom mødre i majoriteten av tilfellene får hovedomsorgen for barna etter en skilsmisse, er det guttene som oftest blir boende med en forelder av motsatt kjønn. Svekket kontakt med far kan med andre ord forme gutters utfall i større grad enn jenters.

Wallerstein og Kelly (1979) finner at mødre vier mer tid og oppmerksomhet til døtre enn sønner i en skilsmisseprosess. Dette kan kanskje bety at foreldres samlivsbrudd kan få sterkere betydning for gutters risiko for avvikende atferd, som å bli foreldre i tenårene. Om det er slik at tenåringsgutter opplever mindre støtte og oppmerksomhet fra foreldrene i kontekst av et samlivsbrudd kan det tenkes at de i større grad søker utenfor familien. På den annen side kommer mødre som blir alene gjerne tilbake til partnermarkedet. Whitbeck mfl. (1994) finner at jenter med mødre som selv er aktive på partnermarkedet, debuterer seksuelt tidligere og har flere seksualpartnere i ung alder. Seksuell aktivitet øker naturligvis risikoen for å bli forelder i tenårene. Dette funnet antyder at skilsmisse kan være mer avgjørende for jenter når det kommer til utviklingen av egen seksuell identitet, og i andre omgang, hvor sannsynlig det er at de ender i gruppen av jenter som blir mødre i ung alder.

Med barn av gifte foreldre som referansegruppe, fant Reneflot (2011) at den positive assosiasjonen mellom foreldrenes skilsmisse og risikoen for å bli forelder tidlig var sterkest for jenter, men statistisk signifikant for begge kjønn. Reneflot (2011) så på tenåringsforeldreskap kun blant jentene, og tidlig foreldreskap (før 23) for gutter. Kort

oppsummert kan det forventes at sammenhengen mellom skilsmissee erfaring og risikoen for å bli forelder i tenårene opererer ulikt for jenter og gutter, både som konsekvens av at gutters sosiale roller er forskjellige fra jenters og siden stegene fram til et barn i tenårene kan arte seg ganske forskjellig for de to kjønnene. Det er jenter som velger om de vil gjennomføre svangerskapet, noe som kan innebære at det å bli tenåringsmor er et resultat av et mer bevisst valg for jenter enn det er for gutter. På tross av grunnlaget for å forvente kjønnsforskjeller, er empirien per dags dato for svak til å trekke klare slutninger om hvorvidt sammenhengen arter seg forskjellig etter kjønn (Kincaid 2012). I min oppgave studerer jeg sammenhengen mellom skilsmissee erfaring og sannsynlighet for å bli foreldre i tenårene både for jenter og gutter. I motsetning til Reneflot (2011) som studerer tenåringsforeldreskap for jenter, og måler gutters risiko for å bli foreldre før fylte 23, ser jeg på risikoen for å få barn før fylte 20 for begge kjønn. Jeg undersøker jenter og gutters risiko for å bli foreldre i tenårene etter skilsmissee erfaring, både med separate analyser etter kjønn, og ved å inkludere interaksjon mellom kjønn og familiestruktur. Med et slikt design blir det mulig å undersøke om sammenhengen arter seg forskjellig for jenter og gutter.

3.3 Konsekvenser av skilsmisse

En skilsmisse i familien innebærer en rekke endringer i barnas livssituasjon. De økonomiske ressursene spres mer utover ettersom foreldrene går fra å dele på utgifter til å møte dem separat, barna ser mindre til en av foreldrene som følge av at de ikke lenger bor under samme tak, og foreldrenes kapasitet til å følge opp barna kan svekkes etter skilsmissen. Alle disse tre faktorene kan tenkes å prege barnas utfall. Hvorvidt det fins empirisk belegg for at disse faktorene er assosiert med tenåringers fruktbarhetsatferd diskuteres i det følgende.

3.3.1. Økonomisk deprivasjon

En skilsmisse innebærer ofte en reduksjon i de økonomiske ressursene som er tilgjengelige for barna. Flere forskere har postulert at lav inntekt er assosiert med en forhøyet risiko for å bli forelder i tenårene (McLanahan og Sandefeur 2001). Kvinner opplever den største inntektsreduksjonen etter et brudd og har større sannsynlighet for å leve i fattigdom enn kvinner i toinntektshusholdninger (Aassve 2007, Strand 2012). Ettersom mødre i majoriteten av tilfellene tildeles hovedomsorgen for barna etter et samlivsbrudd, vil de fleste skilsmissebarn oppleve en reduksjon i levestandard, både sammenliknet med barn som vokser

opp med begge foreldrene og med deres egen situasjon før foreldrene gikk fra hverandre. Det er med andre ord tenkelig at en gjennomsnittlig inntektsreduksjon i familier der foreldrene går fra hverandre genererer forskjellene i risikoen for å bli tenåringsforelder etter familiestruktur.

Wu (1996) undersøkte hypotesen om at sammenhengen som er blitt avdekket i tidligere studier mellom familiestruktur og jenters risiko for å bli foreldre tidlig kunne skyldes manglende kontroll for inntekt. Han fant ikke støtte for denne hypotesen og konkluderte med at betydningen av familiestruktur opererte uavhengig av inntekt. McLanahan og Sandefeur (1994) kom til en motstridende konklusjon i en gjennomgang av konsekvensene av å vokse opp med alenemødre for barn. De fant at inntekt sto for femti prosent av den observerte forskjellen i tenåringsfruktbarhet mellom barn som vokste opp med to foreldre og barn som vokste opp kun med mor. Jeg inkluderer ikke mål på inntekt i mine modeller. Hovedårsaken til dette er manglende validitet i inntektsmålene som er tilgjengelig¹. I stedet anvender jeg foreldrenes utdanning som en proxy for sosioøkonomisk bakgrunn. I søskenfasteffektmodellene holdes familieenheten konstant, noe som også fungerer som en alternativ kontroll for de økonomiske ressursene som er tilgjengelig i familien.

3.3.2 Foreldrefravær

Skilsmisse innebærer mindre tid med og oppfølging fra den av foreldrene som flytter ut. Det er noe belegg i litteraturen for at jenter med fedre som ikke lengre bor i husstanden kommer i puberteten tidligere, debuterer seksuelt i yngre alder, har flere seksualpartnere i ungdommen, blir tidligere gravide og har høyere risiko for oppløsning av egne ekteskap, sammenlignet med jenter som vokste opp med to biologiske foreldre (Rowe 2000, Quinland 2003). Wu (1993) argumenterer for at en fraværende farsfigur i tidlig barndom kan stå i veien for utviklingen av gode mellommenneskelige evner og et positivt seksuelt selvbilde (Wu 1993: 211, Quane og Rankin 1998: 773).

Studier basert på surveydata som har testet betydningen av mindre kontakt med den utflyttede forelderen mer direkte, ved å se på mengden av sambær med far etter en skilsmisse. Disse studiene har nådd motstridende konklusjoner (Amato 1993). Tett kontakt kan ha en positiv innvirkning om forholdet mellom fedre og barna er godt, samt forholdet foreldrene imellom. Vedvarende kontakt med en utflyttet forelder under forhold preget av konflikt og spenning kan derimot ha negative konsekvenser for barnas tilpasning (Amato 1993).

---

¹ Problemene ved tilgjengelige inntektsmål diskuteres i kapittel 5, avsnitt 5.2.

Den positive sammenhengen mellom fravær av far og disse utfallene er mest fremtredende for gruppa som opplever en skilsmisse i de yngste aldersgruppene, og dermed også har levd i en alternativ familiekonstellasjon lenger (Ellis mfl. 2003). Mens de som har funnet belegg for en aldersbetinget sammenheng finner sterkest betydning av å erfare en skilsmisse i de første leveårene, er det også flere studier som ikke kan bekrefte en slik sammenheng (Kiernan 1992).

Men denne sammenhengen kan skyldes en rekke faktorer. For eksempel er det grunn til å tro at det er en selvstendig effekt av foreldres samlivsbrudd, utover foreldrefraværet. Lang og Zavorsky (2001) har sammenlignet skilsmissebarn med barn som har mistet faren sin for å kunne skille effektene fra hverandre. Siden fedres død i mindre grad henger sammen med andre kjennetegn ved familiebakgrunn som også øker barnas risiko for å bli tenåringsforeldre, vil studien av farløse barn kunne isolere effekten av foreldrefravær i større grad (Corak 2000, Amato 1993). Å sammenlikne skilsmissebarn med barn som har mistet sin far kan man også si noe mer om effekten av umålte familiebakgrunnsfaktorer. Lang og Zagorsky (2001) og Corak (2001) finner at betydningen av foreldres skilsmisse for barns utfall svekkes betraktelig når farløse utgjør referansegruppen. Det antyder at effekten av skilsmisse skyldes flere faktorer enn kun foreldrefraværet. I en metastudie som gjennomgår forskning på betydningen av foreldres skilsmisse for barns utfall finner Amato (1993) at både det å miste en forelder og oppleve foreldrenes skilsmisse svekker barnas utfall på en rekke indikatorer. Videre tyder foreliggende forskning på at skilsmisse slår sterkere inn på barnas velvære enn foreldres død (Amato 2001).

Det er flere svakheter knyttet til sammenligning av barn som har mistet faren sin som en metode for å utlede en potensiell kausaleffekt av skilsmisseerfaring i oppveksten. Også det å ha foreldre som dør mens du fremdeles er ung kan henge sammen med faktorer som antas å påvirke tenåringsfruktbarheten. Personer med lav sosioøkonomisk status og foreldre som var eldre enn gjennomsnittet da de fikk barn har en økt risiko for å dø mens barna fremdeles er unge. Dette er samtidig kjennetegn som er assosiert med avvikende utfall for barna. Mens man i studier av skilsmisses potensielle betydning for barn trekker fram konflikt mellom foreldrene som leder opp til skilsmisse, kan foreldres død tenkes å følge en lengre periode av sykdom og ustabilitet i familien som også kan skape stress og uro for barna. I så fall vil den isolerte effekten av foreldrefravær overdrives.

En annen svakhet ved disse studiene er deres manglende ytre validitet. Studier som bruker far- eller morløse barn som sammenligningsgrunnlag baserer seg ofte på små utvalg². Det skaper usikkerhet rundt estimatene og gjør potensialet for generalisering svakere.

Jeg inkluderer et mål på om barna har mistet faren sin i oppveksten i en av modellspesifikasjonene i denne oppgaven. Jeg har ikke mål på hvor mye tid den utflyttede forelderen tilbringer med barna, og kan derfor ikke eksplisitt teste om mindre tid i foreldre-barn relasjonen bidrar til å generere sammenhengen mellom familiestruktur og tenårings fruktbarhetsatferd. En signifikant forskjell i risikoen for å bli forelder i tenårene mellom skilsmissebarn og barn som mister faren sin i oppveksten, kan indikere at sammenhengen mellom skilsmisseerfaring i oppveksten og risikoen for å bli foreldre i tenårene er resultat av noe mer enn tapt tid med den av foreldrene som ikke lenger bor sammen med dem. I tillegg til et statistisk mål på hvorvidt barna har mistet faren sin i oppveksten, undersøker jeg også om alderen barna var i når faren gikk bort er av betydning for deres relative risiko for å bli foreldre i tenårene.

3.3.3. Sosial kontroll

Det er funnet noe støtte i litteraturen for at foreldres regulering av barns atferd er assosiert med en lavere risiko for å bli foreldre i tenårene (Miller mfl. 1986). Gjennom tett oppfølging og innsyn reduseres sjansen for at tenåringene er seksuelt aktive, debuterer seksuelt i ung alder og har flere seksualpartnere (Miller mfl. 1999, Small og Luster 1994). Et viktig aspekt ved foreldrenes sosiale kontroll er i hvilken grad barna opplever at foreldrene har kjennskap til hva de gjør, hvor og med hvem når de ikke er hjemme eller på skolen. Forskning har funnet at barn som opplever at foreldrene har liten oversikt oftere er seksuelt aktive og bruker mer alkohol og narkotika (Miller mfl. 2001). Sterkere oppfølging av barna fra foreldrenes side er relatert til senere seksuell debut, mens svakere regulering er assosiert med økt seksuell aktivitet (Meschke og Silbereisen 1997).

---

² Unntak fra dette er blant andre Reneflot (2011), Corak (2001) og Zang og Lagorsky (2001) som anvender henholdsvis registerdata og surveydata.

3.4 Barnas alder når foreldrene gikk fra hverandre

Litteraturen på feltet har ikke nådd noen entydige konklusjoner når det kommer til spørsmålet om alderen barna var i når foreldrene gikk fra hverandre er av betydning for hvordan det går med dem (Amato 1993). Funnene som bekrefter en slik aldersbetinget sammenheng indikerer at en skilsmisse i den *yngeste aldersgruppen* er sterkest assosiert med ulike (og ofte negative) utfall for barna (Galloway under utgivelse 2013, Quinlan 2003, Ermisch og Franscesconi 2001). Andre finner ingen betydning av alder eller hvor lenge barna har bodd i en alternativ familiestruktur (Reneflot 2011, Kiernan 1992).

Quinlan (2003) fant i en amerikansk retrospektiv studie at jenter som erfarte foreldrenes skilsmisse i de fem første leveårene fikk menstruasjon tidligere, debuterte seksuelt i yngre aldre og fikk barn tidligere. En finsk undersøkelse basert på et nasjonalt representativt utvalg av gutter undersøkte hva som kjennetegnet tenåringsfedre. Lehti mfl. (2012) fant at gutter som viste atferdsproblemer når de var åtte år hadde en høyere risiko for å bli fedre tidlig, også etter at det ble kontrollert for antisosial atferd i ungdomsårene. Dette funnet indikerer at problemer i barndommen setter i gang noen prosesser som får konsekvenser først sent i tenårene. I en studie av jenters seksualitet finner Hetherington (1972) at jenter fra familier hvor foreldrene skilte seg når de var små søkte mer oppmerksomhet og bekreftelse fra gutter, enn jevnaldrende som ikke hadde opplevd foreldrenes skilsmisse og jenter som opplevde foreldrenes skilsmisse på senere tidspunkter. Jenter og gutter som har erfart foreldrenes skilsmisse debuterer seksuelt tidligere enn sine jevnaldrende uten skilsmisseerfaring (Hobcraft og Kiernan 2010: 44-47).

Motsatt finner Reneflot (2011) ingen sammenheng mellom det å oppleve skilsmisse ved ulike aldre og jenters risiko for å bli tenåringsmødre. Cherlin mfl. 2004 fant heller ingen signifikant effekt av hvilken alder barna var i når foreldrene gikk fra hverandre på risikoen for å få barn utenfor ekteskap. McLanahan (1992) undersøkte hypotesen om en aldersdifferensiert betydning av foreldrenes skilsmisse for jenters graviditetsrisiko, men fant heller ikke belegg for en slik sammenheng. Wu (1996) finner høyest risiko for å bli tenåringsforelder blant gruppen som opplevde foreldrenes skilsmisse når de var helt små, mellom null og fem år.

Et gjennomgående problem i undersøkelser av betydningen av barnas alder når foreldrene gikk fra hverandre for ulike utfall viser seg når funnene skal tolkes. Om det er slik at barn som opplever foreldres skilsmisse i svært ung alder er overrepresentert i gruppen av tenåringsforeldre kan dette, som Wu (1993) foreslår, bety at tidlig barndom er en spesielt sensitiv periode. På en annen side vil de som opplever skilsmisse i ung alder samtidig være de

som har vært skilsmissebarn lengst. Dette kan gå hånd i hånd med lavere ressurstilgang og flere potensielle endringer i barnas omstendigheter, som tilstrømning av stepforeldre og halvsøsken, eller flytting til nye nabolag. En annen utfordring er knyttet til datatilfang. Studier av betydningen av familiestruktur for barns utfall, spesielt marginale utfall som tenåringsfruktbarhet baserer seg ofte på små utvalg. Inndeling i mer differensierte mål på familiestruktur, som barnas alder ved skilsmissen, kan gå ut over forklaringskraften. Dette er ikke et like alvorlig problem i mine analyser ettersom jeg tar utgangspunkt i registerdata.

3.5 Seleksjon

Som det ble nevnt tidligere, er en av de største utfordringene i studier av hvordan utfall i tenårene henger sammen med familieforhold i oppveksten, det faktum at mange av de samme faktorene som påvirker barnas utfall samtidig er korrelert med stabiliteten i parforholdet til foreldrene. Mer avanserte metodiske tilnærminger og stadig bedre datagrunnlag har åpnet for mer sensitive undersøkelser av denne sammenhengen. Studier som anvender alternative tilnærminger i et forsøk på å skille seleksjonseffekter og kausaleffekter har nådd motstridende konklusjoner. Mens noen har konkludert med at sammenhengen mellom familiestruktur og ulike utfall for barna er resultat av seleksjon (Steele mfl. 2009), har andre konkludert med at sammenhengen mellom skilsmissee erfaring og barns utfall ikke kan forklares av seleksjon på bakgrunnsvariabler (Kiernan og Furstenberg 2001).

Kiernan og Furstenberg (2001) hadde barn som erfarte foreldrenes skilsmisse i voksen alder som sammenligningsgrunnlag, i stedet for barn med foreldre som ikke hadde skilt seg. Dette grepet eliminerte muligheten for at systematiske forskjeller mellom skilsmissec familier og familier med foreldre som holder sammen forstyrrer resultatene. Funnene fra deres analyse indikerte at seleksjon ikke kunne forklare sammenhengen mellom familiestruktur og tenåringsfruktbarhet. Mens barn som erfarte foreldrenes skilsmisse i oppveksten var overrepresentert blant tenåringsforeldrene, var ikke dette tilfellet for tenåringer med foreldre som skilte seg når de var blitt unge voksne. En begrensning ved denne studien er, som de selv poengterer, at barn som erfarer foreldrenes skilsmisse før de ble syv år, ikke bidrar til estimatene.

Powers (1993) og Steele mfl. (2009) brukte en alternativ tilnærming i et forsøk på å skille seleksjonseffekter fra kausaleffekter. Begge estimerte en felles (simultan) modell av både samlivsbrudd og barns utfall, henholdsvis risikoen for å bli forelder i tenårene og barnas

utdanningsløp. Forventningen var den samme, nemlig at det er noen felles bakgrunnsfaktorer som øker både risikoen for at foreldrene går fra hverandre og påvirker barnas utfall. Mens Powers i likhet med Kiernan og Furstenberg ikke fant belegg for at skilsmisse er en endogen hendelse, konkluderte Steele mfl. (2009) med at seleksjon på kjennetegn ved mødre i utvalget bidrar til å drive opp den observerte betydningen av foreldrenes skilsmisse for barnas sannsynlighet for å nå høyere utdanningsnivåer.

Disse studiene har tatt et skritt videre for å undersøke om sammenhengen mellom familiestruktur og ulike utfall for barna i tenårene kan være resultat av seleksjon. I motsetning til majoriteten av tidligere studier som behandler familiestruktur som en hovedsakelig eksogen variabel for barns utfall, åpner disse for muligheten for at familiestruktur og utfallene de studerer kan være produkt av noen felles umålte faktorer. Likevel har disse til felles med tidligere studier at de kun kontrollerer for faktorer som kan observeres av forskeren, og som er tilgjengelig i dataene. Mange av de aspektene som varierer mellom familier, som foreldrenes oppdragsstil, relasjonen mellom foreldre og barn og konfliktnivået foreldrene imellom er ikke lett å få tak i, heller ikke ved hjelp av surveydata.

Jeg tilnærmer meg seleksjonsproblematikken ved å estimere fasteffektmodeller der familieenheten holdes stabil. Med en slik metode faller mye av de uobserverte kjennetegnene ved familien som forventes å være korrelert både med foreldrenes bruddrisiko og barnas risiko for å bli foreldre i tenårene, bort. Noen tidligere studier har brukt denne metoden for å undersøke betydningen av hvor gamle barna var når foreldrene gikk fra hverandre for ulike utfall for barna; som kriminalitet og skoleprestasjoner (Galloway, under utgivelse, Lyngstad, under utgivelse, Powers 2005). Noen få tidligere studier har brukt søskenmodeller for å studere sammenhengen mellom familiestruktur og tenåringsfruktbarhet (Powers 2005, Powers 2001, Ermisch og Franchesconi 2001). Ermisch og Franchesconi (2001) utførte en slik analyse, på ulike utfall for barn i tenårene, deriblant jenters sannsynlighet for å bli mødre i tenårene. De fant en sterkere sammenheng mellom familiestruktur og tenåringsfruktbarhet for jenter som erfarte foreldrenes skilsmisse i den yngste aldersgruppa. Men i søskenmodellen var ikke lenger forskjellen i sannsynlighet for å bli mor i tenårene etter alder ved skilsmissen statistisk signifikant. Et lite utvalg utgjør et problem i Ermisch og Franchesconis studie, noe som spesielt går utover deres mulighet til å avdekke eksisterende sammenhenger i søskenutvalget. Sammenligninger mellom søsken reduserer utvalgsstørrelsen markant. Kun personer med minst ett søsken, som var ved ulike aldre når foreldrene gikk fra hverandre og

har ulike verdier på utfallsvariabelen bidrar til estimatene. Kun 257 personer fylte kriteriene i deres studie.

En nyere amerikansk studie av denne sammenhengen, også basert på surveydata, fant i likhet med Ermisch og Franscesconis (2001) at sammenhengen mellom familiestruktur i oppveksten, her mål i antall endringer i familiestrukturen, ikke lenger var signifikant etter kontroll for uobserverte kjennetegn ved familien (Powers 2005). Tap av signifikans etter kontroll for uobserverte kjennetegn ved familieenheten er likevel ikke et sikkert tegn på at sammenhengene som tidligere studier har avdekket mellom familiestruktur og tenåringsfruktbarhet i realiteten drives av seleksjonsmekanismer. Powers (2005) funn må tolkes med varsomhet, ettersom en modell med 40 parametere ble estimert på et relativt lite søskenutvalg. Små utvalg gir liten teststyrke, og dette kan også være en forklaring på hvorfor signifikansen forsvinner når familieenheten holdes konstant.

Problemet med lav teststyrke er ikke et like stort problem for meg, ettersom jeg tar utgangspunkt i registerdata. Utvalgsstørrelsen reduseres også dramatisk i mine analyser, ettersom personer som ikke har søsken, eller ikke varierer på avhengig og uavhengig variabel ekskluderes fra utvalget. Det er verdt å nevne at kravet om variasjon på avhengig variabel, nemlig hvorvidt den enkelte får barn i tenårene reduserer utvalget i større grad for meg enn i de nevnte studiene, siden tenåringsfruktbarhet er et mer marginalt fenomen i norsk enn i amerikansk kontekst. Likevel er bekymringen rundt lav teststyrke mindre fremtredende i analyser gjort på registerdata, da utvalgsstørrelsen er betydelig større enn i andre datakilder.

4. Teoretiske perspektiver

Hvorfor skilsmissebarn skal være under større risiko for å bli tenåringsforeldre, enn jevnaldrende med foreldre som har holdt sammen gjennom oppveksten er ikke umiddelbart intuitivt. I dette kapitlet diskuterer jeg to motstridende forståelser av hva som genererer denne sammenhengen. I det som kan refereres til som fraværshypotesen forventes det at tap av foreldrekontakt etter en skilsmisse øker barnas risiko for å bli foreldre i tenårene. Det å bo i en familie der foreldrene har gått fra hverandre blir gjerne koblet til foreldres svakere sosiale kontroll, mindre kapasitet til å følge opp barna og fravær av en stabil farsfigur. Dette er faktorer som forventes å ha betydning både for barnas fruktbarhetsintensjoner og fruktbarhetsatferd. Et alternativt perspektiv er knyttet til seleksjon og forstår forskjellene mellom skilsmissebarn og barn som vokser opp med begge foreldrene som et symptom på andre bakenforliggende faktorer som påvirker både stabiliteten i foreldrenes samliv og barnas risiko for å bli foreldre i tenårene. Skilsmissebarn ville i denne forståelsen hatt en høyere risiko for å bli foreldre tidlig uavhengig av om skilsmissen hadde funnet sted.

Tap av foreldrekontakt etter en skilsmisse kan påvirke barnas tenåringsfruktbarhet indirekte om foreldrene går fra hverandre når barna fremdeles er små, og mer direkte om skilsmissen skjer på senere tidspunkter. Først kan det tenkes at barn som erfarer foreldrenes skilsmisse i de første leveårene utvikler noen egenskaper som skiller dem fra barn som har vokst opp med begge foreldrene, noen egenskaper som i andre omgang bidrar til at de får barn tidligere (Mencarini 2012). En alternativ forklaring er at barn som er eldre når foreldrene går fra hverandre oftere kommer i situasjoner som plasserer dem under høyere risiko for å enten bli eller gjøre noen gravide. Dette kan være muliggjort av en svakere oppfølging fra foreldrene, eller som respons på turbulens i hjemmet.

Førstnevnte forstår skilsmisse som en hendelse med vedvarende konsekvenser for barns utfall, og vil i det følgende kalles *sosialiseringsperspektivet*. Sistnevnte forstår skilsmisens konsekvenser for barnas utfall som mer umiddelbare, og vil i denne oppgaven kalles *sosial kontrollperspektivet*. *Seleksjonsperspektivet* på sin side avviser kontrollperspektivet og sosialiseringsperspektivet og ser på skilsmisse som en hendelse som er påvirket av bakenforliggende faktorer som også ville økt barnas risiko for å bli tenåringsforeldre uavhengig av hvorvidt en skilsmisse blir et faktum.

Etter en kort redegjørelse for utfallet som studeres, vil disse tre perspektivene presenteres og diskuteres. Deretter drøfter jeg alternative forklaringer som er formulert i forskningslitteraturen. Avslutningsvis formulerer jeg hypoteser fra teoriene, som vil danne grunnlaget for den empiriske undersøkelsen.

4.1 Foreldreskap som handlingskjede

Å bli forelder i tenårene er resultatet av en handlingskjede bestående av flere steg. Å ha sex, å ikke bruke prevensjon og å velge å gjennomføre svangerskapet. I klassisk fruktbarhetsteori antas det at ønske om å få barn setter i gang denne handlingskjeden (Becker 1960). En motsetning som går igjen i mye av forskningen på tenåringsforeldre er at mens det å få barn for voksne forstås som resultat av autonome og veloverveide beslutninger, blir det samme utfallet for en tenåring tolket som et produkt av uforsiktighet eller irrasjonalitet (Wolff og Crockett 2011). Jeg forstår ikke det å bli forelder i tenårene som et utfall uten intensjoner. Ettersom abort er blitt mer legitimt fins det alternativer til å bære et barn fram til termin. Med andre ord vil det å bli forelder i tenårene innebære noen elementer av valg. For gutter kan det tenkes at det å bli forelder i større grad kan skje uten noen bevisst intensjon.

Man kan skille mellom forklaringer som antar at sammenhengen mellom familiestruktur i oppveksten og tenåringsfruktbarhet opererer gjennom tenåringenes ønsker, og de som foreslår faktorer som former tenåringenes handlingsrom. En fullgod forklaring på hvordan familiestruktur i oppveksten kan spille inn på barnas risiko for å bli forelder i tenårene må vise *på hvilke måter* en slik hendelse skulle kunne prege tenåringens ønsker, oppfatninger eller muligheter for å få barn. Man er ikke i mål i det man har avdekket et mønster i dataene, det er snarere her undersøkelsen begynner (Hedstrøm 1998).

Ambisjonen for denne oppgaven er ikke å svare på spørsmålet; hvorfor får noen barn i tenårene? Ambisjonen er noe smalere, nemlig å svare på hvordan det å oppleve foreldrenes

samlivsbrudd påvirker jenter og gutters sannsynlighet for å bli foreldre i tenårene. Om det er slik at ønsker om å få barn er jevnt fordelt blant tenåringspopulasjonen, ville en ikke funnet mønstre i fruktbarhetsatferden. Fra en undersøkelse i 2007 går det frem at å få barn i tenårene bryter med gjengse oppfatninger om *når* det passer seg å bli forelder i Norge³. Spørsmålet er i denne sammenheng hvorfor tenåringer som erfarer foreldres samlivsbrudd i barndommen oftere blir foreldre i tenårene enn sine jevnaldrende fra to-foreldrefamilier. Og i andre omgang hvordan skilsmissee erfaring kan påvirke barn ulikt etter hvor gamle de var når foreldrene gikk fra hverandre.

4.2 Foreldrefraværhypotesen

En skilsmisse i oppveksten betyr en endring i barnas livssituasjon. Den mest åpenbare konsekvensen av en skilsmisse er at foreldrene flytter fra hverandre. For barna betyr det i de fleste tilfeller en overgang fra å bo med begge foreldrene til å bo med mor (Jensen 2005). Alt annet likt, så vil en skilsmisse innebære at foreldrene tilbringer mindre tid med barna. Enten som konsekvens av at ikke hele familien lenger bor under samme tak, eller ved at foreldrene må tilbringe mer tid i arbeidsmarkedet for å møte tilleggskostnadene som følger av separate husholdninger. En mindre tilstedeværende far etter en skilsmisse er blitt trukket fram som en potensiell årsak til forskjellene man har funnet mellom skilsmissebarn og barn som vokser opp med begge foreldrene. Familien regnes som grunnleggende for barns utvikling og livssjanser. Barna er avhengig av foreldrene for emosjonell og økonomisk trygghet, rettleiding og læring. Denne hypotesen vektlegger at to foreldre som bor sammen har en samlet større kapasitet til å dekke slike basale behov hos barna og forme dem til kompetente voksne (Amato 1993).

Det er viktig å poengtere at en skilsmisse ikke nødvendigvis innebærer at man går fra å ha to foreldre til å kun å ha kontakt med én av foreldrene. Felles omsorgsansvar for barna har blitt vanligere, samt utstrakt bruk av samværsavtaler (Jensen 2005). Far er med andre ord sjelden helt ute av bildet. Likevel vil foreldre etter et samlivsbrudd tilbringe mindre tid med barna begge to på en gang, noe som kan minske deres kapasitet til oppfølging og kontroll. Og på tross av at fedre i Norge i senere tid har blitt mer deltagende i oppdragelsen, også etter en skilsmisse, er det i majoriteten av tilfellene likevel mor som får hovedomsorgen for barna (Jensen 2005). Den av foreldrene som får hovedomsorgen for barna må ofte ta på seg flere

---

³ Den norske "The Generations and Gender Survey" ble gjennomført av Statistisk sentralbyrå og NOVA, og en online

roller og får mer ansvar, ettersom arbeidsdelingen mellom foreldrene endres (Hetherington 1993: 44). Om foreldrene bor fra hverandre vil oversikten over hvor barna befinner seg til enhver tid trolig være vanskeligere å opprettholde, kanskje særskilt om kommunikasjonen mellom foreldrene er svak.

Det er grunn til å tro at fravær eller mindre kontakt med den av foreldrene som flytter ut, vil oppleves ulikt av barna etter hvilken alder de er i når foreldrene går fra hverandre. En tenåring vil kanskje være mer bevisst endringene som finner sted både før og etter skilsmissen blir et faktum. Barn som er små når foreldrene går fra hverandre vil kanskje ikke få med seg like mye av det som skjer, men blir eksponert for en endring i familiestrukturen i en fase hvor avhengigheten av foreldrene er total. Utover forskjeller i hvordan foreldrenes skilsmisse erfares, er det plausibelt at de faktiske konsekvensene av en skilsmisse er forskjellig for store og små barn. Store barn får kanskje mer ansvar hjemme og må ta stilling til eventuelle konflikter foreldrene imellom. Mindre barn er overgitt foreldrene og avhenger av dem for både praktisk og emosjonell støtte, og har i kontrast til eldre barn liten mulighet for å trekke på ressurser utenfor hjemmet, som venner og kjærester. I det følgende vil jeg diskutere to kausalmekanismer som kan tenkes å generere sammenhengen mellom skilsmissee erfaring i oppveksten og tenåringsfruktbarhet. *Sosial kontrollperspektivet* og *sosialiseringsperspektivet* tar begge utgangspunkt i at foreldrefravær får betydning for barnas fruktbarhetsatferd, men skiller seg etter *hvilke tidspunkt i livet* en skilsmisse forventes å ha størst utslag for tenårings fruktbarhetsatferd, samt i *hvordan* endringer i familiestrukturen etter en skilsmisse vil prege barnas risiko for å bli foreldre i tenårene.

4.2.1. Sosial kontrollperspektivet

Sosial kontrollperspektivet vektlegger konsekvensene en skilsmisse har for foreldrenes kapasitet til å følge opp og regulere barns atferd (Wu og Martinson 1993: 212). Forskere som opererer innenfor sosial kontrollperspektivet argumenterer for at foreldre som skiller seg har mindre kapasitet til å regulere barnas aktiviteter. Som konsekvens av at de ikke lenger er under samme tak, mindre kommunikasjon foreldrene imellom, eller at de i en kontekst av store omveltninger får mindre tid til oppfølging av barna (DeLeire og Kalil 2002). Samtidig er det kanskje et mer omfattende prosjekt å vinne gehør for ønsker om for eksempel utvidete innetider, lov til å overnatte hos venner eller dra på fest i møte med to foreldres enstemmige

skepsis framfor én. Mens sosialiseringsteorien forventer at en skilsmisse bidrar til at barna utvikler noen egenskaper som skiller dem fra barn uten skilsmissee erfaring, forventer sosial kontrollteorien at skilsmissen snarere øker tenåringers *muligheter* til å handle på impulser som er felles for tenåringene.

Et *ønske* om å bli forelder tidlig trekkes ikke inn i sosial kontrollperspektivets forståelse av hva det er ved en skilsmisse som øker tenåringers risiko for å bli tenåringforeldre. Antagelsen om at ungdommer er dårligere til å foreskue konsekvensene av sine handlinger ligger som et premiss for argumentasjonen (Wolff 2011). Alder er den faktoren som er sterkest positivt assosiert med prevensjonsbruk og tenåringene er mer tilbøyelige til å "ta sjanser" når det kommer til å ha sex uten prevensjon, eller ved bruk av alternative og mindre sikre metoder (som å "hoppe av" og satse på sikre perioder) (NOU 1999). Overgangen mellom barn og voksen er en periode hvor barna definerer seg ut av barnerollen og begynner å utforske sin egen identitet og seksualitet og etablerer romantiske relasjoner. Dette er også en tid hvor barna søker autonomi fra foreldrene, og prøver ut nye ting. Mindre foreldrekontroll i tenårene vil med andre ord øke risikoen for at tenåringene kommer i situasjoner som i siste instans kan lede til at de blir foreldre tidlig. Gitt at en skilsmisse svekker foreldrenes kapasitet til å følge opp barna, vil en skilsmisse i denne perioden føre til en høyere sannsynlighet for at barna blir foreldre i tenårene. Mindre kontroll over hvem barna omgir seg med på fritiden, hvor de er og hva de gjør vil i denne forståelsen bidra til at andre jevnaldrende blir premissleverandører og mer innflytelsesrike for tenåringens atferd enn foreldrene.

Endringer i familiestrukturen i de tidlige ungdomsårene kan med andre ord få store konsekvenser på kort sikt. I tenårene spiller foreldrene som oftest fremdeles en avgjørende rolle i å forme barnas handlingsrom og har kanskje også innflytelse på barnas beslutningsprosesser. Uavhengig av tenåringenes framtidsplaner og i hvilken grad et eventuelt barn ville kollidert med disse, spiller foreldrene en rolle i å skape begrensninger for barnas atferd. Det er derfor tenkelig at tenåringenes mulighet for å enten bli gravid, eller for gutter å gjøre en jente gravid, varierer mellom familier. Noen foreldre praktiserer strenge innetider og krever omfattende innsyn i barnas sysler. Om foreldrene praktiserer tett oppfølging av barna er kanskje risikoen mindre for at de blir foreldre tidlig, rett og slett fordi muligheten for det innsnevres. Samtidig er foreldre ofte part i beslutningen om hvorvidt et eventuelt svangerskap skal avsluttes.

Thornton og Camburn (1987) peker på at forholdet mellom foreldre og eldre barn kan svekkes som følge av en skilsmisse, noe som samtidig kan gå utover innflytelsen de har på barnas atferd. Utviklingspsykologer postulerer at barn som opplever endringer i hjemmesituasjonen søker emosjonell støtte og aksept fra jevnaldrende. Å trekke seg litt ut av familien kan være en måte å takle en skilsmisse for ungdommene og seksuell risikoatferd kan være en måte å opponere mot foreldrene. Dette forventes å øke risikoen for tidlig seksuell debut, og dermed øke sjansene for å få barn i tenårene (Hetherington 1992). Det er noe støtte for at det er vanligere for gutter enn for jenter å trekke seg litt ut av familien og tilbringe mer tid med venner etter en skilsmisse (Hetherington 1987). Tenåring har ofte ressurser utenfor familien i form av venner og kanskje kjærester. Coleman (2006) peker på at avhengigheten av omgangskretsen blir større når familien ikke er tilstrekkelig for å fylle ungdommenes emosjonelle behov. Dette kan i seg selv bidra til at risikoen for å bli foreldre i tenårene blir større. Men som Hetherington (1993) argumenterer for, kan det å ha ressurser utenfor familien være noe av årsaken til at en eventuell skilsmisse ikke oppleves like dramatisk, og dermed ikke har like store følger for framtidsutsiktene til en tenåring, sett i forhold til de som opplever foreldrenes skilsmisse når de er helt små.

På tross av at sosial kontrollperspektivet sannsynliggjør at tenåring som erfarer foreldrenes skilsmisse har en mer risikabel seksualatferd enn jevnaldrende med to gifte foreldre, som en konsekvens av svakere oppfølging fra foreldrene, kommer den litt til kort i forklaringen av hvorfor tenåringene oftere får barn om foreldrene går fra hverandre i ungdomstiden. Etersom både abort og nødprevensjon er blitt mer utbredt og akseptert, innebærer det å bli forelder et element av valg. Men økt seksuell aktivitet og mer risikabel seksualatferd vil selvfølgelig sette tenåringene i større risiko for å bli eller gjøre noen gravide. Selv om flere av jentene som faktisk blir gravide og ikke har et ønske om å være det ender med å avbryte svangerskapet, kan det tenkes at mer risikoatferd når det kommer til seksualitet blant skilsmissebarna likevel kan forklare deler av sammenhengen mellom foreldrenes samlivsbrudd og tenåringsfruktbarheten.

Feministiske teoretikere har stilt seg kritisk til måten foreldrekontroll er blitt forstått å henge sammen med tenåringsfruktbarhet i sosial kontrollperspektivet. Jacobs (1994) argumenterer for at foreldres strenge kontroll over tenåringers atferd kan virke mot sin hensikt. Etablering av autonomi og selvstendighet er en del av det å bli voksen. Foreldres tette oppfølging av barna kan ifølge Jacobs trigge opposisjon og øke risikoatferd (Jacobs 1994).

Psykologisk forskning viser at foreldrenes oppdragelsesstil kan få ulike utslag for jenter og gutter. For tenåringsjenter står ønsket om å etablere en selvstendig identitet sammen med et behov for tilknytning (Jacobs 1994: 445). Ønsket om å løsrive seg fra foreldrenes kontroll, kan søkes ved å investere i et sosialt liv utenfor familien og inngå intime relasjoner med jevnaldrende. Jacobs hevder at å inngå i heteroseksuelle forhold står som en alternativ form for tilknytning for jenter, samtidig som man etablerer autonomi fra foreldrene (Jacobs 1994). Å få barn i denne perioden kan ifølge Jacobs tolkes som et forsøk på å oppnå autonomi og etablere en voksenstatus.

4.2.2. Sosialiseringperspektivet

Sosialiseringperspektivet tar utgangspunkt i at barndommen er en periode hvor fundamentet legges for utviklingen av barnas kognitive, sosiale og følelsesmessige evner. Forskere innen sosialiseringperspektivet argumenterer for at omveltninger i hverdagen, som foreldres samlivsbrudd, er særskilt problematisk i barnas tidlige år (Knudsen mfl. 2006). Fravær av en foreldrefigur i oppveksten har en snøballeffekt som kan bringe med seg ytterligere tilpasningsproblemer ettersom barna blir eldre. Atferd i ungdomstiden kan med andre ord ha sine årsaker i tidlig barndom.

En skilsmisse bidrar til en endring i familiestrukturen. Barna går fra å bo med begge foreldrene til å hovedsakelig bo kun med én, det som i majoriteten av tilfellene blir mor. Konteksten for barns utvikling ser dermed annerledes ut i en familie der foreldrene har skilt seg, enn i en familie der foreldrene forblir gift. I sosialiseringperspektivet postuleres det at skilsmissebarna utvikler noen karakteristikk som skiller dem fra barn med foreldre som holder sammen. Noen trekk som disponerer dem for atferd som bidrar til en økt risiko for å bli tenåringsforeldre (Kim og Smith 1999).

Fravær av en tilstedeværende farsfigur i oppveksten betyr at barna mister en sentral rollemodell. Forskere innen sosialiseringperspektivet argumenterer for at barn lærer normativ atferd og tilegner seg kunnskap om mellommenneskelige relasjoner av foreldrene, gjennom observasjon og eksponering (Amato 1993). Med andre ord former familiestrukturen i barndommen barnas ønsker og eventuelt barnas reproduksjonsstrategier. En fraværende far i de første leveårene kan medvirke til at barna søker mer nærhet fra det motsatte kjønn, blir tidligere seksuelt aktive og har flere seksualpartnere (McLanahan 1988, Kim og Smith 1999).

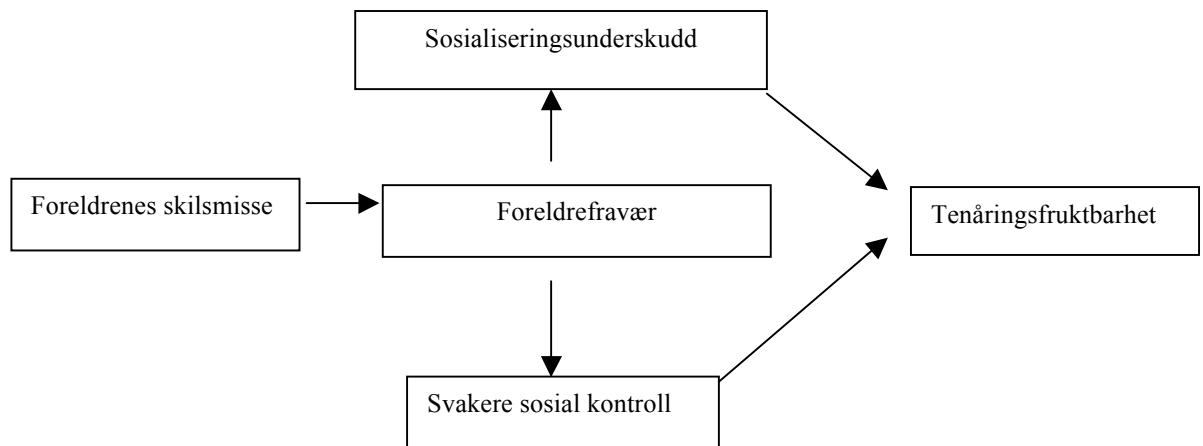
Det er noe belegg fra den psykologiske forskningslitteraturen for at barn som tilbringer de første leveårene, nærmere spesifisert mellom 1 og 7 år, i en familiestruktur der far ikke er tilstede kan utvikle noen disposisjoner som bidrar til mer kortsiktige reproduksjonsstrategier. Barn er sensitive til miljøet rundt dem, og familien representerer barnas kontekst. I familien får barna innsyn i parforhold og hvordan relasjoner mellom mennesker fungerer, samt ressursene som er tilgjengelig. Om foreldrene er viktige rollemodeller og står som levende eksempler på relasjonsbygging for barna kan deres holdninger og atferd bidra til å forme barnas egne tanker om seksualitet og relasjoner. Kim og Smith (1999) fant støtte for at barn i familier med tilstrekkelig ressursgrunnlag og stabile bånd mellom foreldrene vil nå puberteten senere, debutere seksuelt senere og får barn senere. Barn som ser foreldrene gå fra hverandre i ung alder vil på sin side utvise mer kortsiktige reproduksjonsstrategier (Barber 1998: 126). Kort oppsummert forventer forskere innen sosialiseringsperspektivet at et stabilt familiemiljø fostrer veltilpassede barn med god sosial føling, noe som vil minske risikoen for avvikende atferd; som å bli foreldre tidligere enn normalen.

Forventninger: Barn som opplever foreldrenes skilsmisse i de første leveårene har en forhøyet risiko for å bli foreldre i tenårene. Et samlivsbrudd vil ha størst konsekvenser om det finner sted mens barna er små, ettersom grunnlaget for den videre utviklingen legges tidlig i barndommen. I en sammenligning av tenårings risiko for å bli foreldre mellom barn som har mistet faren sin og barn som har opplevd foreldrenes samlivsbrudd i barneårene, vil sosialiseringsperspektivets forventning være at barn som har en død far har større sannsynlighet for å bli tenåringsforeldre. Nettopp fordi det er plausibelt at et skilsmissebarn vil tilbringe i det minste noe tid med faren sin, i motsetning til barn som har mistet faren sin.

Kort oppsummert forstår både sosial kontrollperspektivet og sosialiseringsperspektivet sammenhengen mellom foreldres skilsmisse på den ene siden og tenårings sannsynlighet for å bli foreldre på den andre siden, som kausal. Begge forventer at svekket kvalitet og kvantitet i foreldre-barn relasjonen som følge av skilsmissen bidrar til en høyere sannsynlighet for at barn inntar voksenroller - som å få barn tidlig – på tidligere stadier enn jevnaldrende som vokser opp med begge foreldrene. Men de to perspektivene har ulike forventninger til når en skilsmisse vil være av størst betydning for barna. Mens sosialiseringsteorien fremmer at et sosialiseringunderskudd i de tidligste fasene av barnas liv har mest forringende effekt for

diverse utfall i tenårene, forventer sosial kontrollperspektivet at svekket sosial kontroll i ungdomsårene vil øke barnas handlingsrom og dermed bidra til at barna oftere kommer i situasjoner som i siste instans kan ende med et barn i tenårene. De to perspektivenes forståelse av sammenhengen kan uttrykkes på følgende måte:

Figur 4.2. Sosial kontroll og sosialiseringperspektivet

4.2.3 Alternative forklaringer

Mens sosialiseringperspektivet og sosial kontrollperspektivet forventer at mindre tid i foreldre-barn-relasjonen øker skilsmissebarns risiko for å bli foreldre i tenårene er ikke dette den eneste kausalforklaringen som er framsatt for å forstå forskjeller mellom skilsmissebarn og barn som vokser opp med begge foreldrene. Før jeg går videre og diskuterer seleksjonsperspektivet skal jeg kort nevne noen av disse alternative forklaringene.

En alternativ forklaring trekker fram den emosjonelle påkjenningen et samlivsbrudd kan innebære for familien som det aspektet ved en skilsmisse som øker skilsmissebarns risiko for å bli foreldre i tenårene (Amato 2000). Hovedpoenget i det som kan refereres til som stressperspektivet er at foreldres samlivsbrudd representerer et brudd i familiestabiliteten, noe som forventes å framskynde barnas overgang til voksenstatus, om det så er utflytting fra barndomshjemmet, at de gifter seg tidligere eller får barn tidligere. At skilsmissebarn tar de tradisjonelle skrittene mot voksenstatus på tidligere tidspunkter, forklares ut fra en push-mekanisme. Turbulente forhold i oppveksthjemmet fremmer ønsket om å etablere noe eget og mer stabilt. I likhet med kontrollperspektivet forventes mer umiddelbare effekter av

foreldrenes samlivsbrudd. Mens sosialiseringperspektivet vektlegger følgene av å gå fra to omsorgspersoner, til én hovedforsørger og mer sporadisk kontakt med det som ofte er far, ligger stressperspektivets fokus på effekten av selve endringen. Samlivsbrudd, om en eller begge foreldrene gifter seg på ny, om en av foreldrene dør; slike hendelser representerer er brudd i stabiliteten i familiedynamikken og svekker barnas trygghetsfølelse (McLanahan og Bumpass 1988: 134, Sun og Li 2011: 543). I følge sosial kontrollperspektivet vil forvente at det å introdusere en ny voksenfigur i hjemmet vil være positivt for barna, i kraft av å gi familien større kapasitet til å følge opp. I følge stressperspektivet er derimot en ny stemor eller –far nok en endring i familiedynamikken som gjør barna mer sårbare.

En annen alternativ forklaring som kan forklare noe av den observerte betydningen av foreldrefravær er knyttet til de økonomiske konsekvensene av en skilsmisse. En skilsmisse vil ofte redusere de økonomiske ressursene som er tilgjengelige for barna (Aassve mfl. 2007, 2009). Etter foreldrene har flyttet fra hverandre nyter de ikke lenger stordriftsfordeler, siden boutgifter og husholdningsinnkjøp møtes separat. Fedre som ikke bor sammen med barna bidrar ikke lenger like mye til husholdningsøkonomien, noe som går utover familiens økonomiske situasjon og levestandard (Poortman 2000, Lyngstad og Epland 2003). Sannsynligheten for å bo i en lavinntekstfamilie er høyere for barn som vokser opp med kun én forelder (Statistisk sentralbyrå 2007). Økonomisk deprivasjonsteori argumenterer for at det er tap av inntekt som leder til negative utfall for barn med skilte foreldre (Amato og Keith 1991). Knappe ressurser kan slite på forholdet mellom familiemedlemmene og bidra til et mer anstrengt hjemmemiljø for barna. Som respons på en anstrengt familiesituasjon kan det tenkes at barna søker til venner og omgangskrets for støtte og nærhet. Å bli forelder i tenårene kan i dette perspektivet forstås som en strategi for å unnsnippe hjemmesituasjonen og finne støttespillere utenfor familien.

En tredje alternativ forklaring er knyttet til hvordan familiemedlemmer må omstille seg og innta nye roller og ansvarsoppgaver etter en skilsmisse. Forpliktelsene reduseres ikke etter at en av foreldrene flytter ut, verken i hjemmet eller i arbeidsmarkedet og ansvaret som tidligere ble delt mellom foreldrene møter de i større grad separat. Slike endringer i familiesituasjonen innebærer ofte at barna må ta på seg mer ansvar på hjemmebane, som å passe på mindre søsken og hjelpe til med husarbeidet. Koerner mfl. (2006) finner at barna blir mer inkludert i foreldrenes bekymringer etter en skilsmisse – blir foreldrenes fortrolige i økonomiske problemer og får innblikk i problematiske sider ved relasjonen foreldrene i mellom. Dette kan gi barna en følelse av å være eldre enn sine år. Koerner og medforfattere

fant en sammenheng mellom det å få rollen som mors emosjonelle støttespiller og en forskyndet modningsprosess. Både i form av en følelse av å være mer voksen, samt å oppføre seg mer voksent; som inngå i romantiske relasjoner i yngre alder og være mer sosialt aktiv. Dette kan både være et resultat av at man føler seg moden, men kan også være en strategi for å unnsnippe hjemmesituasjonen og finne støttespillere utenfor familien.

4.3 Seleksjonsperspektivet

”The non-random nature of the divorcing population means that the effects of the precursors of divorce frequently are confused with its consequences” (Kiernan 1997).

Hva som kan forklare en potensielt økt risiko for å bli forelder i tenårene for barn som har opplevd at foreldrene går fra hverandre er det (som diskutert overfor) uenighet om i forskningslitteraturen. Den største utfordringen for forskere som ønsker å forklare systematiske forskjeller i hvordan det går med skilsmissebarna og barn som vokser opp med begge foreldrene er å skille mellom forhold som får foreldre til å skille seg og de eventuelle effektene skilsmissen har for barna (Kiernan 1997: 6). Flere studier har som uttalt mål å finne en direkte effekt av familiestruktur, som for eksempel at det å vokse opp med kun én forelder øker barnas risiko for å prestere dårlig i skolen (Galloway kommer). En alternativ forklaring på denne sammenhengen er at det er noen faktorer som påvirker både risikoen for at foreldrene går fra hverandre og risikoen for at barna gjør det dårligere på ulike mål samtidig. Den observerte sammenhengen mellom familiestruktur og barnas utfall vil dermed være spuriøs, siden foreldrenes samlivsbrudd kun er et symptom på den ”virkelige” årsaken som genererer begge prosessene; det å skille seg og det å prestere lavere i skolesammenheng. Det er en pågående debatt rundt hvorvidt betydningen av familiestruktur i barndommen er kausal for barnas utfall (se Cherlin mfl. 1991).

Seleksjonsperspektivet tar førstnevnte standpunkt og fremmer tesen om at den observerte forskjellen i fruktbarhet mellom barn som vokser opp i ulike familiestrukturer er resultat av seleksjonsprosesser. Sigle-Rusthon og McLanahan (2004) argumenterer for at sammenhengen mellom foreldres skilsmisse og barnas framtidssikter er (delvis) spuriøs. Familier som oppløses er dårligere stilt i utgangspunktet enn familier som holder sammen, og negative utfall for skilsmissebarn kommer av slike allerede eksisterende forskjeller. Skilsmissebarn og barn som vokser opp med begge foreldrene skiller seg systematisk fra

hverandre på flere avgjørende punkter enn kun hvilken familiestruktur de har vokst opp med. Når faktorer som foreldres utdanning og inntekt inkluderes i analyser av betydningen av familiestruktur for tenårings fruktbarhet (samt andre utfall) modereres den observerte variasjonen mellom barn av gifte og skilte foreldre. Dette henger sammen med at mange av faktorene som øker risikoen for at foreldre går fra hverandre samtidig er korrelert med en høyere risiko for at barna blir foreldre i tenårene (Haveman og Wolfe 1995). Dette perspektivet baserer seg på et premiss om at foreldre som skiller seg systematisk avviker fra foreldre som holder sammen, det er altså ikke tilfeldig hvem som skiller seg. Foreldre som praktiserer en mer liberal barneoppdragelse, ikke er særlig religiøse og har et liberalt syn på sex skiller seg kanskje oftere, samtidig som deres barn kanskje er mer tilbøyelige til å debutere seksuelt tidligere og få barn tidligere. Med andre ord kan sammenhengen som observeres mellom familiestruktur og risikoen for å bli forelder i tenårene være resultat av bakenforliggende variabler (Capaldi og Patterson 1991, Simons mfl. 1996).

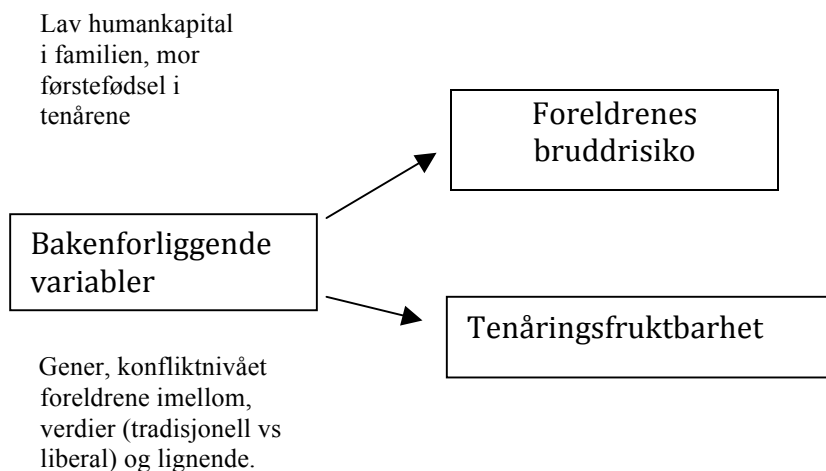
Et høyere konfliktnivå mellom foreldrene forut for skilsmissen, lavere sosioøkonomisk status og foreldrenes personlighet, samt genetiske faktorer kan drive opp den observerte betydningen av familiestruktur. Powers (1993) foreslår at foreldre som er mindre involvert i familien er mer tilbøyelige til å ta ut en skilsmisse, samtidig som de mer tilbøyelige til å tilby mindre emosjonell støtte til barna. Foreldres mentale tilstand kan gå utover både oppdragelsen og skape utfordringer i samlivet foreldrene imellom.

Når introduksjon av familiekarakteristikk utover familiestruktur i modellen demper den observerte variasjonen mellom skilsmissebarn og barn av foreldre som har holdt sammen, støtter dette opp om seleksjonshypotesen. Det samme vil modererte forskjeller ved sammenligning innad i familier gjøre. Forskere som studerer betydningen av skilsmisse for barns utfall er i det store og det hele enige om at seleksjonsprosesser gjør seg gjeldende i sammenhengene man finner mellom familiestruktur og ulike utfall hos barna. Uenigheten dreier seg om hvor mye av den observerte sammenhengen mellom familiestruktur og barnas utfall som i realiteten kan tilegnes familiestruktur og hvor mye som er resultat av seleksjonsprosesser.

Kort oppsummert forventer seleksjonsperspektivet (i stilisert form) at alt annet likt, så ville ikke skilsmissebarn hatt en forhøyet risiko for å bli foreldre i tenårene enn barn som vokser opp med begge foreldrene. Det er med andre ord ikke skilsmissen i seg selv eller de potensielle endringene i familiestrukturen som følger av en skilsmisse som gjør at

skilsmissebarna er overrepresentert blant tenåringsforeldrene. Korrelasjonen mellom skilsmissee erfaring og barnas tenåringsfruktbarhet er et biprodukt av noen bakenforliggende faktorer som påvirker stabiliteten i foreldrenes samliv på den ene siden, og sannsynligheten for at barna blir tenåringsforeldre på den andre siden. Seleksjonsperspektivets forventninger kan illustreres på følgende måte:

Figur 4.3. *Seleksjonsperspektivet.*

4.4 Gutter og jenter

Det kan tenkes at det å bli forelder i tenårene nærmest er to forskjellige utfall for jenter og for gutter. Det er plausibelt at mens det å bli forelder i tenårene for jenter i det minste delvis er resultat av et bevisst valg, vil det samme utfallet for gutter kunne være helt uintendert. Mens prosessen som leder fram til en graviditet kan forløpe seg likt for begge kjønn, ligger valget om svangerskapet skal gjennomføres eller avbrytes hos jentene. Det som ofte betegnes som risikoatferd; som tidlig seksuell debut, flere seksualpartnere og å ha ubeskyttet sex, øker tenårings risiko for å bli eller gjøre noen gravide. Etersom kun de som fullfører et svangerskap registreres som tenåringsforeldre i mitt utvalg, vil jentene representere en mer selektert gruppe.

En svakhet ved forklaringene som er postulert for å gi mening til eventuelle kjønnsforskjeller i barns utfall etter foreldrenes skilsmisse er at disse ofte favner over en rekke kvalitativt forskjellige utfall. Det er mulig at jenter og gutter responderer forskjellig på en skilsmisse i oppveksten, slik at jenter for eksempel får en høyere risiko for å utagere seksuelt,

mens gutter oftere reagerer med å eksperimentere med alkohol og prestere svakere i skolen. Konsekvenser av en skilsmisse; som svakere økonomi og mindre emosjonell støtte, kan i andre omgang påvirke jenter og gutter forskjellig (Horowitz mfl 1997).

En forklaring som er å finne i litteraturen vektlegger betydningen av tett kontakt med forelder av samme kjønn. En skilsmisse som i de fleste tilfellene innebærer at barna blir boende hos mor, vil i denne forståelsen bidra mer til en negativ utvikling for gutter enn for jenter (Amato 1993). Mens jenter kanskje henvender seg oftere til mødrene for råd om gutter, prevensjon og sex-press, kan det være at gutter motsatt har lettere for å snakke med far om slike ting (Reneflot 2011).

4.5 Hypoteser

De teoretiske perspektivene som er diskutert overfor foreslår ulike forklaringer på hvorfor skilsmissebarn har en høyere risiko for å bli foreldre i tenårene enn barn som vokser opp med begge foreldrene. Jeg utleder syv hypoteser fra teoriene overfor som trekkes videre inn i analysene. Disse testes mot det empiriske materialet i et forsøk på å svare på forskningsspørsmålene som ble introdusert i kapittel 2.

De to første hypotesene er relatert til mitt første forskningsspørsmål, nemlig om det er slik at barn som erfarer at foreldrene går fra hverandre i oppveksten har en høyere risiko for å bli foreldre i tenårene. De to perspektivene som ble diskutert i del 3.2. postulerer at sammenhengen mellom samlivsbrudd i oppveksten og tenåringsfruktbarheten er kausal. Begge de to perspektivene antar at sammenhengen medieres gjennom tapt tid med den av foreldrene som flytter ut etter skilsmissen. Det er mest nærliggende å forstå de to perspektivene som kompletterende, snarere enn gjensidig utelukkende, selv om de har ulike forventninger til *når* en skilsmisse vil gi størst utslag for tenåringenes sannsynlighet for å bli foreldre før normen. Både sosial kontrollperspektivet og sosialiseringperspektivet forventer at en skilsmisse i oppveksten fører til at barna får en høyere risiko for å bli foreldre i tenårene, sammenlignet med barn som vokser opp med begge foreldrene. Dette gir den første hypotesen:

H1: Sannsynligheten for å bli forelder i tenårene er større for barn med skilte foreldre enn barn av gifte foreldre.

I del 3.3 diskuterte jeg hvordan observerte forskjeller i tenåringsfruktbarhet mellom tenåringer som hadde erfart foreldrenes skilsmisse oppveksten og barn som ble 16 uten at foreldrene hadde skilt seg kunne skyldes seleksjon på demografiske og sosiale variabler. På tross av at det er belegg, både teoretisk og empirisk, for at en slik seleksjon inn i gruppen av skilsmissebarn er reell, vil kausalmekanismene som er fremsatt i teoridelen anta at sammenhengen vil gjenstå også etter kontroll for observerte bakenforliggende variabler som sosial bakgrunn og hvorvidt moren til barna fikk sitt første barn i tenårene. Seleksjonsperspektivet postulerer heller ikke at sammenhengen som observeres vil forsvinne etter kontroll for målte kjennetegn ved foreldrene. En rekke utelatte variable kan fremdeles drive sammenhengen. Følgende hypotese formuleres:

- *Seleksjonsmekanismer*

H2: Den observerte forskjellen i sannsynlighet for å bli forelder i tenårene mellom barn av kontinuerlig gifte foreldre og barn av skilte foreldre vil reduseres etter kontroll for sosiale og demografiske og kulturelle kjennetegn ved familien.

Som en del av mitt første forskningsspørsmål er jeg interessert om sammenhengen mellom foreldrenes skilsmisse og tenåringsfruktbarheten arter seg forskjellig etter barnas kjønn. Den såkalt "same-sex-hypothesis" som kort ble diskutert i del 3.2. postulerte at gutter vil lide mest under en skilsmisse ettersom de mister en rollemodell av samme kjønn. Dette kan med andre ord bety at gutters relative risiko for å bli foreldre i tenårene øker mer etter en skilsmisse enn tilfellet er for jenter. Jeg formulerer hypotesen:

- *Kjønn som modererende faktor*

H3: Betydningen av å oppleve foreldres samlivsbrudd for risikoen for å få barn i tenårene er sterkere for gutter enn for jenter.

Ettersom en stadig større andel av norske barn blir født av samboende foreldre undersøker jeg for et mindre utvalg om sammenhengen mellom brudderfaring i oppveksten og tenåringsfruktbarhet også gjør seg gjeldende for barn av samboende foreldre. Det er lite grunn til å tro at foreldrefravær skulle være av mindre betydning for barn som blir født inn i familier der foreldrene ikke er gift, men bor sammen. Samboerforeldre og gifte foreldre blir stadig likere både empirisk og juridisk. Jeg formulerer hypotesen:

H4: Tenåringar med foreldre som gikk fra hverandre under oppveksten har en høyere sannsynlighet for å bli tenåringsforeldre, uavhengig av om de ble født til gifte eller samboende foreldre.

Som jeg diskuterte i del 3.2. er trolig skilsmissebarn en klart selektert gruppe. Det er grunner til å tro at de samme faktorene som kan lede til at foreldrene skiller seg samtidig øker barnas risiko for å bli foreldre tidlig. Om sammenhengen mellom skilsmisseerfaring i oppveksten og tenåringsfruktbarheten er en indikasjon på at foreldrefravær faktisk øker barnas risiko for å bli foreldre tidlig er vanskelig å vurdere. Derfor sammenligner jeg foreldre som har mistet faren sin med skilsmissebarna. På tross at et dødsfall i familien trolig ikke er en eksogen hendelse, er det plausibelt at et dødsfall er mindre korrelert med øvrige faktorer som også kan tenkes å øke risikoen for at barna blir foreldre i tenårene. En sammenligning av tenåringers risiko for å bli foreldre mellom barn som har mistet faren sin og barn som har opplevd foreldrenes samlivsbrudd i barneårene vil dermed også kunne undersøke om foreldrefravær er avgjørende for å forstå sammenhengen mellom skilsmisse og tenåringsforeldreskap

Ettersom foreldrefraværshypotesen vektlegger mindre tid i foreldre-barn relasjonen som kilde til forskjeller i tenåringsfruktbarhet mellom skilsmissebarn og barn fra toforeldrefamilier, vil man i tråd med denne hypotesen forvente at barn som mister faren sin (død far) vil ha en større sannsynlighet for å bli foreldre i tenårene enn skilsmissebarn. De fleste barn som ser foreldrene går fra hverandre i oppveksten vil ikke miste all kontakt med den utflyttede forelderen. Dette er naturligvis ikke tilfellet for ”etterlatte” barn. Dette resulterer i følgende hypotese:

- *Foreldrefravær*

H5: Det å miste far (død far) øker risikoen for å bli foreldre i tenårene i større grad enn det å oppleve foreldrenes samlivsbrudd.

De to neste hypotesene relaterer seg til mitt andre forskningsspørsmål. Her spør jeg om barnas alder når foreldrene gikk fra hverandre er av betydning for hvordan sammenhengen mellom foreldrenes skilsmisse og tenåringsfruktbarheten arter seg.

I del 3.2. diskuterte jeg sosialiseringperspektivets og sosial kontrollperspektivets ulike forventninger til *når* en skilsmisse øker barnas risiko for å bli foreldre i tenårene i størst grad. I følge *socialiseringsperspektivet* vil barn som opplever foreldrenes skilsmisse i de første leveårene ha en forhøyet risiko for å bli foreldre i tenårene. Et samlivsbrudd vil ha størst konsekvenser om det finner sted mens barna er små, ettersom grunnlaget for den videre utviklingen legges tidlig i barndommen. En skilsmisse når barna er eldre vil være mindre problematisk ettersom mye av sosialiseringen allerede har funnet sted i konteksten av to tilstedeværende foreldre. En skilsmisse når barna er mellom 1 og 7 år kan med andre ord bidra til mer kortsiktige reproduksjonsstrategier. I følge *sosial kontrollperspektivet* vil barn som opplever foreldrenes skilsmisse i ungdomstiden på den andre siden ha den høyeste risikoen for å bli foreldre i tenårene. Dette er en periode preget av testing av grenser og utforskning av egen identitet og seksualitet. Svakere foreldrekontroll i denne fasen vil dermed kunne øke barnas muligheter for å komme i situasjoner som i siste instans øker sannsynligheten for at de blir foreldre i tenårene. Jo nærmere skilsmissen skjer opp mot perioden hvor barna faktisk kan bli tenåringsforeldre (puberteten), jo større er risikoen for at barna blir foreldre i tenårene.

Jeg formulerer to motstridende hypoteser:

- *Socialiseringsperspektivet vs sosialkontrollperspektivet.*

H6a: Tenåringer som opplevde foreldrenes samlivsbrudd når de var små har større risiko for å bli tenåringsforeldre enn tenåringer som opplevde brudd senere.

- *Sosial kontrollperspektivet.*

H6b: Personer som opplevde foreldrenes skilsmisse tidlig i tenårene har en større risiko for å bli tenåringsforeldre enn personer som ble skilsmissebarn i yngre alder.

Om de samme bakenforliggende faktorene øker både foreldrenes bruddrisiko og tenåringsfruktbarheten til barna, kan dette også påvirke sammenhengen jeg finner mellom barn som opplever skilsmissen når de er små og barn som opplever skilsmissen i de tidlige tenårene. Det er plausibelt at familier med for eksempel et høyere konfliktnivåer forut for skilsmissen og mer liberale holdninger har en større sannsynlighet for å oppløse ekteskapene tidligere enn familier som er for eksempel mer religiøse og tradisjonelle, mer familieorienterte

og som er bedre på å håndtere konflikt. Med andre ord kan faktorer som bidrar til at skilsmisser ender tidlig og mens barna fremdeles er små, også være relatert til en høyere risiko for at barna blir foreldre tidlig. Med utgangspunkt i seleksjonsperspektivet fremmer jeg hypotesen:

H7: Tenåringer som opplevde foreldrenes samlivsbrudd når de var små har større risiko for å bli tenåringsforeldre enn tenåringer som opplevde brudd senere, også etter kontroll for observerte og uobserverte kjennetegn ved familien.

5. Data og metode

I dette kapitlet redegjør jeg for datagrunnlaget og analysemetodene jeg gjør bruk av i oppgaven. Jeg retter leserens oppmerksomhet mot styrkene og svakhetene som knytter seg til dataene mine. Først presenteres utvalget som danner grunnlaget for analysene, både hovedutvalget og underutvalget med samboerne. Deretter følger en gjennomgang av alle variablene som anvendes i analysen, og de valgene som er gjort i den sammenheng. Kapitlet avsluttes med en kort gjennomgang av de statistiske metodene jeg anvender.

5.1 Registerdata og utvalgsbegrensninger

Datasettet som danner grunnlaget for analysen er konstruert med utgangspunkt i Det sentrale folkeregister. Herfra har jeg hentet informasjon om foreldrenes samlivshistorikk, tenåringenes fruktbarhetsatferd, samt andre demografiske kjennetegn som kjønn og bosted. I tillegg har jeg koblet på informasjon om foreldrenes utdanning fra Nasjonal utdanningsdatabase. Personlige løpenummer (som er basert på individenes fødselsnumre) gjør det mulig å hente inn informasjon fra ulike registerdatakilder, samt koble sammen den enkeltes familietre og slik identifisere foreldre, barn og søsken.

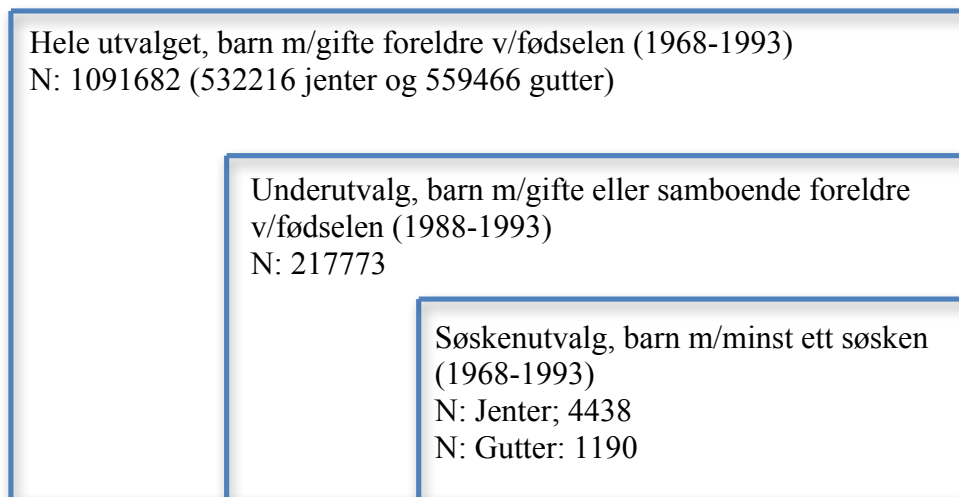
Fra kildene nevnt ovenfor har jeg konstruert et datasett for analyse som følger den enkelte i fire år, fra de er 16 til de fyller 20 år. Utvalget består av personer født mellom 1968 og 1993 med foreldre som var gift det året de ble født. Dette utvalget består av 1,091,682 personer.

Et underutvalg som i tillegg til å inkludere barn av gifte foreldre, også gjør det mulig å identifisere barn av samboerforeldre har også blitt konstruert for fødselskohortene mellom 1988 og 1993. Ettersom samboere utgjør en stadig større andel av foreldrepopulasjonen, blir det med denne utvidelsen mulig å generalisere til en større populasjon av barn fra ulike

familiekonstellasjoner. Dette utvalget har blitt avgrenset til jenter og gutter i fødselskohortene 1988-1993, siden data om samboere ikke går like langt tilbake som registreringen av giftemål. Utvalget er videre avgrenset til personer fra familier der foreldrene enten var gift eller samboende det året de ble født. Jeg ekskluderer 644 observasjoner som inneholder ufullstendige samlivshistorier av tekniske grunner fra utvalget.

Et tredje underutvalg består av jenter og gutter som har minst ett søsken av samme kjønn, med variasjon på både uavhengig og avhengig variabel. Dette utvalget anvendes til å estimere søsken-fasteffektmodeller. Utvalget omfatter kun barn med gifte foreldre ettersom underutvalget beskrevet overfor ikke har bred nok tidshorisont til å måle betydningen av foreldrenes skilsmisse ved ulike aldre for søsken i samme familie.

Figur 5.1. Oversikt over utvalgene

5.1.1 Begrensning av datasettet

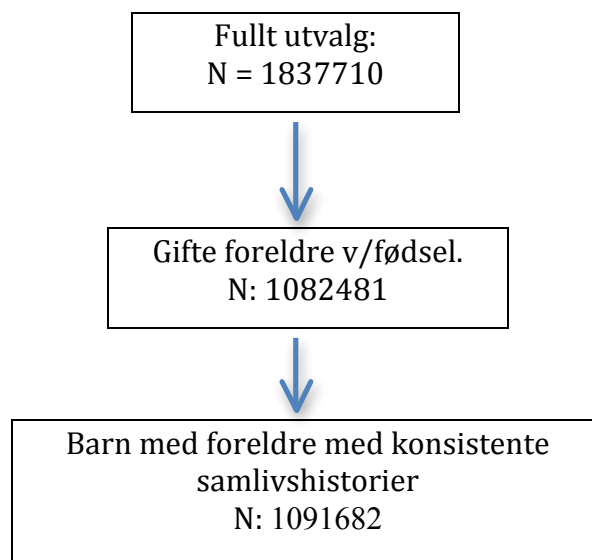
Jeg ekskluderer barn med en eller to utenlandsfødte foreldre⁴. Å studere koblingen mellom samlivsbrudd og tenåringsfruktbarhet hos etterkommere av innvandrere er en problemstilling, men ligger utenfor rammene av denne oppgaven. En annen faktor som var avgjørende i dette valget var datahensyn. Samlivshistoriene for disse gruppene er gjennomgående ufullstendige.

Registerdata er mindre utsatt for frafall og feilrapportering enn data fra spørreundersøkelser. Likevel er ikke registerdata fri for feilregistrering og mangelfulle opplysninger. Dataene om foreldrenes samlivshistorikk har for noen vært inkonsistente. I den

⁴ Innvandrere, norskfødte med innvandrerforeldre, utenlandsfødte med én norskfødt forelder, norskfødte med én utenlandsfødt forelder og utenlandsfødte med to norskfødte foreldre ikke inkludert i utvalget.

grad det har vært mulig har jeg fylt ut noen hull og rettet uoverensstemmelser for personer som mangler opplysninger i samlivshistorikken. Dette kan for eksempel være personer som er registrert som gift hvert år, men mangler informasjon om ett år. I stedet for å forstå slike hull i data som et samlivsbrudd har jeg registrert disse som kontinuerlig gifte. Et annet eksempel kan være personer som ikke er registrert som gift ved barnets fødsel, men er gift alle øvrige år. Slike hull kan være et resultat av lag i registreringen, og disse ble inkludert heller enn kastet ut av utvalget. Noen personer har samlivshistorier som er såpass inkonsistente at jeg har valgt å kaste dem ut av utvalget. Dette dreier seg om kun en liten gruppe og ekskluderingen av disse preger ikke estimatene.

Figur 5.2. Utvalgsoversikt.

5.2. Forskningsstrategi

Forskningsstrategien er bygget opp rundt de to spørsmålene jeg reiser i denne oppgaven, nemlig:

- I. Vil erfaring med foreldrenes skilsmisse i oppveksten øke barnas sannsynlighet for å bli tenåringsforeldre?
  - a. Påvirker erfaringen jenter mer enn gutter?
- II. Har foreldres samlivsbrudd større effekt i ung alder eller tidlig i tenårene?

Valget av tilnærming drives av målet om å sammenligne grupper som er mest mulig like på de teoretisk relevante variablene. I de første modellene etterstrebtes en slik sammenligning av likt med likt ved introdusere kontrollvariabler som har vist seg å både henge sammen med familiestabiliteten og tenårings risiko for å bli foreldre. Søsken fasteffektmodeller estimeres som et neste skritt i å imøtekomme problemet med at skilsmissebarn kan dele visse karakteristikk som barn fra mer stabile familier ikke har, et såkalt seleksjonsproblem. Her sammenlignes søsken som har opplevd foreldrenes samlivsbrudd i ulike aldre. Estimaterne i denne modellen sammenlignes med estimatene fra hovedmodellen, for å se om sammenhengen mellom alder ved skilsmissen og barnas risiko for å bli tenåringsforeldre endres, når man holder de uobserverte kjennetegnene som er felles for søsken fra samme familie konstant.

5.3 Styrker og svakheter ved registerdata

Datagrunnlaget i denne oppgaven er administrative registre over den norske befolkningen. I studier av relativt marginale grupper, som tenåringsforeldre kan sies å være, er store utvalg en klar styrke. Faren for å gjøre type 2 feil er liten. Samtidig er frafallet lite og risikoen for feilrapportering mindre enn det er i undersøkelser som tar utgangspunkt i surveydata. Likevel er ikke registerdata blottet for feilregistrering og mangelfulle opplysninger. Dataene om foreldrenes samlivshistorikk som jeg anvender for å fange opp barnas familiestruktur i oppveksten hadde noen hull og uoverensstemmelser, som jeg så langt det lot seg gjøre har prøvd å bøte på med imputering.

Med utgangspunkt i registerdataene er muligheten for å avdekke mekanismene som kobler det å vokse opp som skilsmissebarn og risikoen for å bli forelder i tenårene begrenset. Det finnes ikke data på for eksempel hvor mye tid den utflyttede forelderen tilbringer med barna, eller hvorvidt familien har blitt nødt til å flytte til et nytt nabolag etter at foreldrene bryter opp. Graden av konflikt foreldrene imellom, eller forholdet mellom foreldre og barn har jeg heller ikke informasjon om. Ved å inkorporere teoretiske perspektiver og trekke på foreliggende empirisk forskning, kvantitativ så vel som kvalitativ, kan jeg imidlertid komme nærmere en forståelse av hvilke faktorer ved slike endringer i familien som kan få utslag for tenåringenes fruktbarhetsatferd. Ved sammenligning av strategiske grupper som skilsmissebarn og barn som har mistet faren sin, samt ved hjelp av inndeling i

alderskategorier blir det mulig å diskutere hvilke aspekter ved skilsmissen som er av betydning for barnas utfall.

En annen begrensning relaterer seg til forklaringsvariablene mine. Jeg studerer betydningen av skilsmisser og samlivsbrudd i oppveksten, avgrenset til brudd som finner sted før barna blir 16 år. En skilsmisse som finner sted etter dette kuttunktet vil ikke registreres i min forklaringsvariabel. Dette valget er gjort på substansielt grunnlag; fordi jeg er interessert i å undersøke hva en skilsmisse i oppveksten har å si for tenåringsfruktbarheten. Samtidig er det et metodisk valg. Siden utfallsvariabelen min måler om barna blir foreldre mellom 16 og 20 år vil bruk av en skilsmisseindikator som overlapper med den tiden barna kan bli tenåringsforeldre skape usikkerhet i potensielle kausalretninger, ettersom dette vil åpne for at ”virkning” kommer før ”årsak”. All den tid en ønsker å studere om skilsmisse er av betydning for barns utfall er det likevel lite som tilsier at en skilsmisse når barna er eldre enn 16 år ikke kan oppleves som like dramatisk som en skilsmisse som finner sted noen år tidligere.

5.4 Operasjonalisering av variabler

5.4.1 Avhengig variabel.

Den avhengige variabelen i de logistiske regresjonsanalysene er en dikotom variabel som måler hvorvidt den enkelte har fått et barn i løpet av en fireårsperiode; mellom 16 og 19 år. Målet er konstruert fra Folkeregisteret og har derfor god reliabilitet. Mens registreringen av jenter som blir mødre er tilnærmet uten hull, er dataene på gutter som blir fedre mer usikre. Gutter som gjør jenter gravide i tenårene dukker opp som fedre i registerdataene kun om de blir registrert som det. Mindre enn 1,5 prosent barn har far oppført som ukjent i registrene. Det er tenkelig at det er en overvekt av unge mødre som velger å ikke oppføre den biologiske faren. Det utgjør likevel ingen stor gruppe.

5.4.2 Forklaringsvariabler

For å svare på om det er en relasjon mellom foreldres skilsmisse og barnas tenåringsfruktbarhet, bruker jeg et enkelt mål på familiestruktur under oppveksten. Variabelen er konstruert slik at den fanger opp den første endringen i sivilstatusen til mor, om hun går fra gift det ene året til separert det neste året, eller fra gift ett år til skilt det neste. Jeg registrerer en separasjon som brudd, siden jeg er interessert i betydningen av å erfare at foreldrene går

fra hverandre, ikke den rent juridiske aspektet ved skilsmissem. De fleste av separasjonene ender i skilsmisse og jeg antar at majoriteten av foreldrene flytter fra hverandre etter at de tar ut separasjon. Variabelen er dikotom og referanse-kategorien er barn som har vokst opp med kontinuerlig gifte foreldre. Barn som har erfart foreldrenes skilsmisse i løpet av de 15 første leveårene registreres som 1. I det følgende vil jeg for enkelhets skyld bruke betegnelsen skilsmisse eller brudd selv om denne verdien også fanger opp foreldre som er separert. Familiestruktur måles opp til sekstenårsalder siden det er betydningen av familiestruktur i barndommen som er fokuset for oppgaven. Å undersøke betydningen av et eventuelt samlivsbrudd all den tid man *er* under risiko for å bli tenåringsforelder er utenfor fokuset for denne oppgaven.

For å svare på om hvor gamle barna var når skilsmissem inntraff har betydning for den relative risikoen for å bli forelder i tenårene anvendes et mer fingradert mål på skilsmisse hos foreldrene, nemlig hvilken aldersgruppe barna var i når foreldrene gikk fra hverandre. Alderskategoriene er inndelt i 1-6 år, 7-11 år og 12-15. Aldersinndelingen er spesifisert ut fra teoretiske hensyn⁵.

5.4.3 Kontrollvariabler

Som kontrollvariabler inkluderes foreldres utdanning, rekkefølge i søskenflokk, hvorvidt foreldrene selv var tenåringsforeldre, periode og bosted. Oversikt over hvordan utvalget fordeler seg på de uavhengige variablene er beskrevet i tabell 5.2. Med unntak av periode og bosted inkluderes de nevnte variablene siden tidligere forskning indikerer at disse kjennetegnene kan påvirke sannsynligheten for at foreldrene går fra hverandre og sannsynligheten for at barna blir foreldre tidlig, og dermed konfundere sammenhengen mellom familiestruktur og barnas risiko for å bli foreldre i tenårene (Kiernan og Furstenberg 2001). Periode og bosted inkluderes i modellen som robusthetstest av sammenhengene. Inkludering av disse to målene sikrer at sammenhengen jeg finner mellom skilsmisse og tenåringsfruktbarhet ikke er partikulær for én bestemt tidsperiode, eller ett geografisk område. Sett bort fra bosted og periode inkluderer jeg kun variabler som jeg på bakgrunn av tidligere forskning har grunn til å anta er bakenforliggende og kan forstyrre resultatene. Målet er ikke å inkludere flest mulige kontrollvariabler i modellen, da dette lett fører til støy i modellene (Achen 2002).

---

⁵ Diskuteres i kapittel 4.

Foreldrenes utdanning. Denne variabelen er et mål på tenåringenes humankapital, og de kulturelle ressursene som er tilgjengelig i oppvekstfamilien. Tidligere studier har knyttet ulike utdanningsnivåer til forskjellige typer barneoppdragelse (Lareau 2002). Det er tenkelig at foreldrenes utdanningsnivå kan påvirke både deres status som rollemodeller, deres evne til å følge opp barna og hvordan foreldrene tilpasser seg etter et eventuelt samlivsbrudd. Variabelen som hentes fra SSBs utdanningsregistre registrerer foreldrenes høyeste fullførte utdanningsnivå når barnet er 15 år, og jeg anvender nivået til den av foreldrene med lengst utdanning. SSBs standard for utdanningskategorier består av fire nivåer; henholdsvis høyere universitetsutdanning, lavere universitetsutdanning, videregående og grunnskole. Jeg slår sammen høyere og lavere universitetsutdanning til én kategori i analysene og står dermed igjen med en kategorisk variabel med tre nivåer, henholdsvis høyere og lavere universitetsutdanning, videregående skole og grunnskole. Personer med foreldre som har ukjent utdanningsbakgrunn, eller mangler informasjon på denne variabelen plasseres i en separat kategori. I analysene behandles personer med foreldre som har videregående som høyeste fullførte utdanning som referansegruppen som de øvrige sammenlignes med.

At skilte foreldre gjennomsnittlig har lavere utdanningsnivåer enn foreldre som holder sammen er et etablert funn i forskning på skilsmisse (Jalovaara 2001) og er også tilfellet for mitt utvalg. Samtidig er barn fra familier med lave utdanningsnivåer gjennomgående overrepresentert i gruppen av tenåringsforeldrene og barna til foreldre med høy utdanning tar oftere abort enn barn fra familier der foreldrene har lavere utdanningsnivåer (Cooksey). Derfor inkluderes denne variabelen.

Jeg valgte å ikke inkludere et mål på foreldrenes inntekt i analysen. Det er flere grunner til dette. Hovedbekymringen var validiteten til de tilgjengelige målene. Etter et samlivsbrudd går de fleste hushold fra å dele utgifter til å i større grad møte dem alene. Å bruke begge foreldres inntekt som mål på økonomiske ressurser vil med andre ord kunne gi et feilaktig bilde av familiens økonomi. Alternativt kunne jeg brukt mors inntekt, men også dette er problematisk siden det ikke er uvanlig at mor etablerer seg på nytt etter en skilsmisse. En ny partner kan også bidra til familiens økonomi og dermed svekke validiteten til målet. Samtidig tilbys sosiale støtteordninger etter en skilsmisse, noe som gjør den reelle betydningen av pensjonsgivende inntekt usikker. Det er også stor korrelasjon mellom foreldrenes utdanning og inntektsnivå for barna i utvalget, noe som har ledet meg til konklusjonen om å bruke foreldrenes utdanningsbakgrunn som proxy for sosioøkonomiske ressurser.

Landsdel. Landsdel er en kategorisk variabel som måler bosted ved fødselen. Landsdelsvariabelen kan fange opp kulturelle forskjeller i fruktbarhetsatferd mellom landsdeler. Det er tenkelig at i hvilken grad det å bli forelder i tenårene bryter med gjengse normer varierer geografisk, siden det er store regionale forskjeller i tenåringsfruktbarheten (Lappegård 1999). I områder som Nord-Norge og Vestlandet hvor tenåringsfruktbarheten er høyest, er tenåringsforeldre et vanligere syn enn det er i for eksempel Oslo. Tenåringer som er bosatt i for eksempel Nord-Norge vil trolig kjenne til flere som har fått barn i tenårene, noe som kan dempe incentivene til å unngå å selv bli forelder tidlig. Denne variabelen inkluderes for å teste om sammenhengen mellom skilsmissee erfaring og tenåringsfruktbarhet er robust. Ettersom forekomsten av både skilsmisse og tenåringsfruktbarhet varierer geografisk kan det tenkes at sammenhengene jeg finner i dataene er partikulær for noen av områdene.

Mor førstefødsel i tenårene. En dummyvariabel som måler hvorvidt moren til personene i utvalget selv var i tenårene ved fødselen. Forskning på intergenerasjonell overføring av fruktbarhetsatferd finner at barn av tenåringsmødre har en høyere risiko for selv å få barn tidlig, sammenlignet med barn av foreldre som ventet lenger med å få barn (Riise 2012, Kahn og Andersson 1992). Samtidig har personer som er unge når de får barn mer ustabile samlivshistorier, de skiller seg oftere og går gjennom flere samliv over livsløpet (Barber 2001). Det er uklart hvilke mekanismer som skaper sammenhengen mellom å få barn tidlig og ha foreldre som ble foreldre tidlig. En mulig forklaring er sosialisering, ved at foreldre som selv var unge når de fikk barn skaper et mer positivt bilde av tidlig foreldreskap for barna, gjennom verdier og som rollemodeller. Det kan også tenkes at det er mindre sosial kontroll i hjem der foreldrene er unge, eller at den økonomiske situasjonen er mer ustabil. Med andre ord kan sammenhengen muligens forklares av andre trekk ved hjemmemiljøet til tenåringsforeldre.

Rekkefølge i søskenflokk. Et kategorisk mål på om du er førstefødt, nummer to i søskenflokk, tredje søsken eller mer. Denne variabelen er trolig ikke konfunderende for sammenhengen mellom skilsmisse og tenåringsfruktbarheten. Dette målet inkluderes for å unngå skjevhet i estimatene i søsken fasteffektanalysen.

Periode. Et kategorisk mål for periode inkluderes i modellen for å teste om sammenhengen er robust i ulike tidsperioder. Som nevnt i bakgrunnskapittelet har skilsmisseratene økt og tenåringsfruktbarheten gått ned over perioden jeg studerer. Utelates kontroll for periode kan potensielle periodeeffekter påvirke resultatene.

Hovedutvalget har et observasjonsvindu som strekker seg fra 1984 til 2012, som jeg har delt inn i fem kategorier; 1984-99, 1990-94, 1995-99, 2000-04 og 2005-2012. Den første perioden, 1984-1999 behandles som referansegruppe i analysene som tar utgangspunkt i hovedutvalget. I utvalget der barn av samboere inkluderes er tidshorisonten som nevnt kortere, noe som gjør denne variabel overflødig.

Tabell 5.2 Fordeling på de uavhengige variablene

	Alle	Jenter	Gutter
<i>Familiestruktur (%)</i>			
Gifte foreldre	80,7	80,6	80,7
Skilte foreldre	17,9	17,9	17,8
Død far	1,5	1,5	1,5
<i>Alder v/skilsmisse</i>			
1-6 år	38,7	38,3	38,9
7-11 år	35,1	35,1	35,1
12-15 år	26,2	26,5	25,9
<i>Foreldrenes utdanningsnivå (%)</i>			
Grunnskole	11,6	11,6	11,6
Videregående	54,4	54,4	54,4
Universitetsutdanning	34	11,6	11,6
Mangler informasjon	0,03	0,02	0,03
<i>Periode (%)</i>			
1984-89	16,1	16,1	16,1
1990-94	24	24,1	24
1995-99	19,3	19,3	19,3
2000-04	17	17	17
2005-12	23,6	23,6	23,6
<i>Bosted (%)</i>			
Oslo og Akershus	15,8	15,8	15,8
Hedmark & Oppland	8,5	8,5	8,5
Sør-Østlandet	19,9	20	19,9
Vestlandet	16,7	16,7	16,7
Trøndelag	20,2	20,2	20,2
Agder & Rogaland	8,7	8,8	8,7
Nord-Norge	9,9	9,8	9,9
Mangler informasjon	0,25	0,26	0,25
<i>Paritet (%)</i>			
Førstefødt	35,5	35,3	35,6
Andre barn	37,8	37,9	37,8
Tredje eller mer	26,7	26,8	26,6
<i>Mor førstefødsel i tenårene (%)</i>			
Nei	84,2	84,2	84,1
Ja	15,8	15,8	15,9
<i>Kjønn</i>			
Jenter	48,8		
Gutter	51,3		
N:	1091682	532216	559466

5.3 Metode

5.3.1 Logistisk regresjonsanalyse

Utfallet jeg undersøker er hvorvidt personer har fått barn eller ikke i tenårene, en dikotom variabel som enten får verdien 0 eller 1. Logistisk regresjon er godt egnet til å estimere regresjonskurver i tilfeller der avhengig variabel er dikotom (Skog 2007). Koeffisientene i en slik modell estimeres ved hjelp av Maximum-Likelihood metoden, som velger det settet av parametere som gir høyest sannsynlighet for at modellen genererer det observerte datasettet (Skog 2007).

Den logistiske regresjonsligningen kan uttrykkes slik (Allison 1999:13):

$$\log\left(\frac{p}{1-p}\right) = \alpha + \beta_1 X_{i1} + \beta_2 X_{i2} + \dots + \beta_k X_{ik}$$

hvor p viser til sannsynligheten for å bli forelder i tenårene, α er konstantleddet, $\beta_1 \dots \beta_k$ er regresjonsparametrene til de uavhengige variablene, i viser til individer og X_{i1} er individets verdi på hver variabel som multipliseres med parameteret for den aktuelle variabelen.

5.3.2 Søsken fasteffektanalyse

Innenfor rammen av familien er det en rekke faktorer som er vanskelige eller umulige å observere. Foreldres samlivsbrudd er assosiert med risikoen for å bli forelder i tenårene, men i en kontekst av korrelerte umålte familiekarakteristikker (Powers 2005). Det er slik uobservert heterogenitet som ofte trekkes fram som en utfordring for ikke-eksperimentell. Majoriteten av bidrag innen samfunnsforskning faller inn under denne kategorien. Dette innebærer at i de fleste design som studerer sammenhengen mellom skilsmisse og forskjellige utfall for barna, vil den tredje forutsetningen i logistisk regresjonsanalysen være brutt⁶. En strategi for å få bukt med spuriøsitetproblemet er å introdusere en rekke kontrollvariabler som kan tenkes å konfundere sammenhengen vi ønsker å observere, i et forsøk på å sammenligne likt med likt (Firebaugh 2008).

---

⁶ Den tredje forutsetningen går ut på at det ikke skal være noen bakenforliggende faktorer som påvirker både avhengig og uavhengig variabel (Skog 2007: 381)

Denne strategien har sine begrensninger, ettersom det i mange tilfeller er mye som ikke lett lar seg måle (Firebaugh 2008). I denne oppgaven bruker jeg, som supplement til strategien overfor, en alternativ strategi for å minske sannsynligheten for at utelatte variabler påvirker estimatene; nærmere bestemt fasteffektanalyse. Den tredje forutsetningen i logistisk regresjonsanalyse, som i min sammenheng innebærer at foreldrenes skilsmisse ikke er korrelert med restleddet, er ikke en forutsetning i søsken fasteffektanalyse. En annen, noe svakere forutsetning fremsettes; nemlig at de umålte variablene er konstante og har konstante effekter (Firebaugh 2008: 136). Denne forutsetningen er ikke uproblematisk, det er en rekke umålte variabler som kan tenkes å enten variere over tid eller å ha ulik effekt på barn i samme søskenflokk. Konfliktnivået foreldrene imellom kan for eksempel variere over tid, noe som kan påvirke barna i varierende grad. Slike umålte variable som ikke er konstante over tid vil gjenstå som en potensiell kilde til spuriøsitet i en søsken fasteffektmodell.

Ved å sammenligne individer i samme familie kan vi undersøke betydningen av å oppleve foreldrenes samlivsbrudd ved ulike aldre uten at uobserverte kjennetegn ved foreldrene og familiekonteksten forstyrrer resultatene (i like stor grad). Familiespesifikk uobservert heterogenitet som er tidsinvariante og felles for søsknene faller bort i en søskenmodell; faktorer som oppdragelsesstil, foreldrenes lynne, grad av kontroll, samt genetiske faktorer. Et slikt forskningsdesign gir meg ikke belegg for å fastslå at de sammenhengene jeg eventuelt finner er kausale. Sammenligning innad i familien kan heller forstås som et forsøk på å sammenligne likt med likt, og minimere potensialet for at umålte variabler forstyrrer resultatene.

Jeg har data om hvorvidt den enkelte har fått barn før fylte 20 og informasjon om alderen når foreldrenes skilsmisse inntraff for et sett av søskenpar som til sammen utgjør 4438 jenter og 1190 gutter. For å kunne studere en eventuell aldersgradient i betydningen av foreldrenes skilsmisse identifiserer jeg barn som har minst ett søsken av samme kjønn og som varierer på utfallsvariabelen, nemlig hvorvidt de fikk barn i tenårene. Spørsmålet jeg ønsker å svare på her er om betydningen av en skilsmisse for barnas sannsynlighet for å bli foreldre i tenårene er betinget av hvor gamle de var når foreldrene gikk fra hverandre. For den enkelte er verdien på tenåringsforeldervariabelen forstått som en funksjon både av familien og karakteristikker som er unike for hver av søsknene i familien.

6. Deskriptiv statistikk

Dette kapitlet gir en kortfattet statistisk oversikt over utvalgene. Målet er å gi en beskrivelse av den sosiale profilen til tenåringer med ulike familieerfaringer. Her viser jeg hva som kjennetegner familier der foreldrene går fra hverandre og de som holder sammen, og i andre omgang; den sosiale bakgrunnen til barna som enten blir foreldre i tenårene, eller utsetter førstefødsel. I tabell 6.1. gir jeg en beskrivelse av personer som har henholdsvis skilte foreldre og gifte foreldre når de er 16 år. Deretter viser jeg i tabell 6.2. hvordan tenåringsfedrene og –mødrene skiller seg fra den generelle tenåringspopulasjonen langs akser som sosial bakgrunn og familiestruktur i oppveksten. Til slutt gir jeg en statistisk beskrivelse av underutvalget, og viser andelen tenåringsforeldre og tenåringer generelt som erfarer at foreldrene går fra hverandre før de blir 16, både for barn som blir født av to gifte foreldre, og for barn som blir født av to samboende foreldre.

6.1. Hovedutvalget

Tabell 6.1. viser den sosiale profilen til familier der foreldrene skiller seg før barna er 16 og familier der foreldrene holder sammen. Poenget med denne tabellen er å vise at skilsmisse ikke er en eksogen hendelse, og at det potensielt er seleksjon inn i gruppen av skilsmissebarn. Kort oppsummert viser tabellen at foreldre som skiller seg gjennomsnittlig har lavere utdanningsnivåer enn foreldre som holder sammen. En større andel av skilsmissebarna har en mor som fikk sitt første barn i tenårene. Videre viser tabell 6.1 at andelen skilte foreldre har økt over tid. Det er i Nord-Norge og Oslo og Akershus vi finner høyest andel skilsmisser i følge tabellen.

Tabell 6.1. Beskrivelse av personer med kontinuerlig gifte og skilte foreldre etter ulike bakgrunnsvariable.

	Gifte	Skilte
<i>Periode (%)</i>		
1984-89	17,1	11,4
1990-94	25	19,6
1995-99	19,4	18,8
2000-04	16,5	19,4
2005-12	22,1	30,8
<i>Sosial bakgrunn (%)</i>		
Universitet	34,8	30,3
Videregående	54,4	54,4
Grunnskole	10,8	15,3
Uoppgitt	0,02	0,04
<i>Bosted (%)</i>		
Oslo og Akershus	14,8	20,5
Hedmark & Oppland	8,7	7,8
Sør-Østlandet	19,2	23,1
Vestlandet	17,2	14,4
Trøndelag	21,2	15,8
Agder & Rogaland	8,9	8,2
Nord-Norge	9,9	9,7
Uoppgitt	0,2	0,6
<i>Rekkefølge i søskenflokk</i>		
Nummer 1	34,9	37,9
Nummer 2	37,5	39,4
Nummer 3 eller mer	27,6	22,7
<i>Tenåringsmor (%)</i>		
Ja	13,6	26,3
Nei	86,4	73,7
N:	82 (896452)	18 (195320)

Tabell 6.2 viser fordelingen i familiestruktur og de ulike bakgrunnsvariablene for alle og blant de som har blitt tenåringsmødre- og fedre. Familiestrukturen blant de som har blitt tenåringsforeldre skiller seg merkbart fra den generelle tenåringsbefolkningen. Majoriteten av tenåringene har foreldre som forblir gift fram til barna er 16 år. Dette mønsteret gjelder både for foreldrene til tenåringer som blir og ikke blir foreldre i tenårene. Likevel er det en større prosentandel av tenåringsforeldrene (30 prosent) som har opplevd foreldrenes skilsmisse i barndommen enn tenåringer generelt (18 prosent). Det er ikke nevneverdige forskjeller her mellom kjønnene. Den største andelen av skilsmissebarna opplever foreldrenes skilsmisse

mens de er mellom en og seks år. Dette er rett og slett fordi denne alderskategorien rommer flere år enn de to eldre kategoriene.

Tabell 6.2. Beskrivelse av tenåringsmødre og tenåringsfedre langs ulike bakgrunnsvariable

	Jenter		Gutter
	Alle	Tenåringsmødre	Tenåringsfedre
<i>Familiestruktur (%)</i>			
Gifte foreldre	80,7	67,7	68,3
Skilte foreldre	17,9	30,1	29,7
Død far	1,5	2,2	1,9
Gitt en skilsmisse..			
<i>...Alder v/skilsmisse</i>			
2-6 år	38,7	44,3	45
7-11 år	35,1	33	32,1
12-15 år	26,2	22,8	22,9
<i>Periode (%)</i>			
1984-89	16	24,8	21,1
1990-94	24,1	30,5	28,2
1995-99	19,3	19,1	19,7
2000-04	17	12,9	14,8
2005-12	23,6	12,8	16,2
<i>Foreldrenes utdanningsnivå (%)</i>			
Universitetsutdanning	34	11,2	14,3
Videregående	54,4	60,4	61,1
Grunnskole	11,6	28,4	24,5
Mangler info	0,02	0,02	0,06
<i>Bosted (%)</i>			
Oslo og Akershus	15,8	7,2	8,2
Hedmark & Oppland	8,5	6,8	6,6
Sør-Østlandet	20	16,6	18,2
Vestlandet	16,7	19,3	19,6
Trøndelag	20,2	24,4	22,5
Agder & Rogaland	8,8	10,2	9,7
Nord-Norge	9,8	15,3	14,9
Mangler info	0,26	0,3	0,36
<i>Rekkefølge i søskentflokk</i>			
Nummer 1	35,5	29,1	30,6
Nummer 2	38,8	35	36,2
Nummer 3 eller mer	26,6	35,9	33,1
<i>Tenåringsmor (%)</i>			
Ja	15,8	34,4	33,1
Nei	84,2	65,4	66,9
<i>Kjønn</i>			
Jenter	48,8		
Gutter	51,2		
N (%)	100	3,8	0,8
N (individer)	1091 682	20264	4707

Ser vi videre på kontrollvariablene finner vi, ikke overraskende at majoriteten har foreldre som har videregående som høyeste utdanning. 54 prosent av barna faller i denne kategorien. For både jentene og guttene som har fått barn er det en større andel som har foreldre med grunnskole som høyeste utdanning enn lavere universitet som høyest oppnådde utdanning. Situasjonen er motsatt blant tenåringer generelt, der de med foreldre som har lavere universitetsutdanning utgjør en større andel enn gruppa med grunnskole som høyeste utdanning. Generelt ser vi et mønster der personer som får barn før de fyller 20 år har foreldre med gjennomsnittlig lavere utdanningsnivåer enn tenåringene som venter med førstefødsel. Dette mønsteret er i tråd med tidligere forskning på tenåringsfruktbarhet (Reneflot 2011). Det er verdt å merke seg at det er blitt vanligere å ta høyere utdanning over foreldrekohortene, samtidig som tenåringsfruktbarheten har gått ned. Det er derfor plausibelt at tenåringsforeldre er overrepresentert i de eldre kohortene hvor lavere utdanning også er mer vanlig.

Ser vi videre på hvordan tenåringsforeldrene fordeler seg over kohortene, blir denne mistanken bekreftet. Tenåringsforeldrene er overrepresentert i de to første periodene. Det har som nevnt vært en nedgang i tenåringsfruktbarhet på åtti- og nittitallet. Den laveste andelen tenåringsmødre finner vi i perioden mellom 2005 og 2012, mens den laveste andelen tenåringsfedre var mellom 2000-2004.

Når det kommer til bosted, er den største differansen i andeler mellom tenåringspopulasjonen og tenåringsforeldrene å finne i Nord-Norge. Omtrent 15 prosent av tenåringsforeldrene sogner til Nord-Norge, på tross av at kun 10 prosent av Norges tenåringer bor der. Oslo og Akershus bidrar med færrest tenåringsforeldre, relativt til tenåringspopulasjonen.

6.1. Underutvalg med samboere

Underutvalget med samboere spenner over en kortere tidshorisont enn hovedutvalget, ettersom gode data om denne gruppen kun strekker seg tilbake til 1988. Tabell 6.2 viser fordelingen av tenåringsforeldrene etter de uavhengige variablene. Jeg viser ikke fordelingen på kontrollvariablene ettersom de i stor grad følger samme mønster som i tabell 6.1.

Det er to skillelinjer som er interessante. Det første er forskjellene mellom tenåringsforeldrene og den generelle tenåringspopulasjonen. Det andre er forskjellene mellom barn i familier der foreldrene var gift i minst ett av de to første leveårene, og barn av samboende foreldre.

Tenåringsforeldrene er overrepresentert blant barna som opplever at foreldrene går fra hverandre i løpet av oppveksten, om det så er i form av skilsmisse eller som resultat av at foreldrenes samboerskap brytes opp. Det er ikke betydelige kjønnsforskjeller i fordelingen under. Men en større andel av tenåringsmødrene fra samboerfamilier opplever foreldrenes brudd enn tilfellet er for guttene.

Tabell 6.3. Deskriptiv statistikk, underutvalg m/samboere

	Jenter		Gutter
	Alle	Tenåringsmødre	Tenåringsfedre
<i>Familiestruktur (%)</i>			
Gifte foreldre	76,7	58,8	58,4
Skilte foreldre	23,3	41,2	41,6
<i>Alder v/skilsmisse</i>			
2-6 år	42,6	51,5	46,1
7-11 år	36,2	30,7	35,5
12-15 år	21,2	17,8	18,4
Samboerforeldre	63,2	48,6	53,9
Samboerbrudd	36,8	51,4	46,1
<i>Alder v/brudd</i>			
2-6 år	51	58,3	58,8
7-11 år	33,3	27,4	26,7
12-15 år	15,7	14,3	14,5
N (%)	100	2,3	0,6
N (individer)	217773	2385	669

6.3 Oppsummering

Den deskriptive statistikken viser at det er systematiske forskjeller mellom tenåringene som får barn og tenåringene som utsetter førstefødsel, blant både gutter og jenter. Tenåringsmødrene og fedrene er oftere oppvokst i familier med lavere utdanningsnivåer og har oftere erfart foreldrenes skilsmisse i oppveksten. Nord-Norge og Agder og Rogaland er fylkene med høyeste andeler av tenåringsforeldre, og den laveste andelen finner vi i Oslo og Akershus. Samtidig ser vi at tenåringsforeldre oftere har mødre som selv fikk barn før de fylte 20. Sett bort fra bosted, passer denne beskrivelsen godt med barna som opplever foreldrenes skilsmisse i barndommen. Når det kommer til kjønnsforskjeller finner vi, ikke overraskende, flere av tenåringsforeldrene blant jentene.

7. Foreldres samlivsbrudd og tenåringsfruktbarhet

I dette kapitlet undersøker jeg empirisk hvordan jenter og gutters sannsynlighet for å bli foreldre i tenårene varierer etter familiestruktur i oppveksten. Kapitlet struktureres rundt mine to forskningsspørsmål. I den første delen studerer jeg om det er en positiv sammenheng mellom brudderfaring i oppveksten og tenåringsfruktbarhet. I del 7.1 studerer jeg betydningen av skilsmisser blant kun de som hadde gifte foreldre ved fødsel, mens jeg i del 7.2 ser på betydningen av samlivsbrudd blant de som hadde samboende foreldre ved fødsel for et mindre utvalg. Begge analysene gjøres separat for jenter og gutter.

I del 7.3 flytter jeg fokuset til forskningsspørsmål nummer to og studerer hvorvidt sammenhengen mellom familiestruktur og tenåringsfruktbarhet er betinget av hvor gamle barna var når foreldrene gikk fra hverandre. De teoretiske perspektivene som ble diskutert i kapittel 4 hadde ulike forventninger til når en skilsmisse er av størst betydning for barns utfall. For å analysere dette har jeg begrenset utvalget til personer som har skilsmisseerfaring i oppveksten.

Om aldersgradienten er robust utforskes videre under del 7.4. Her estimerer jeg en søsken fasteffektmodell hvor jeg sammenligner henholdsvis søstre og brødre som var ved forskjellige aldre når foreldrene gikk fra hverandre. Med en slik tilnærming vil jeg komme noe nærmere spørsmålet om hvorvidt sammenhengen mellom familiestruktur og tenåringsfruktbarhet er et resultat av seleksjon eller hvorvidt vi kan snakke om en årsakssammenheng. Egenskaper ved foreldrene, som hvor tradisjonelle eller liberale de er, eller hvor tett de følger opp barna vil ikke påvirke estimatene, ettersom slike forhold deles av søsken som vokser opp i samme familie.

7.1. Foreldrenes *skilsmisse* og tenåringsfruktbarhet

I denne delen skal jeg se på betydningen av foreldrenes skilsmisse for barnas sannsynlighet for å bli foreldre i tenårene. De to teoretiske perspektivene som ble diskutert i kapittel tre forventet en positiv sammenheng mellom skilsmisseerfaring i oppveksten og tenåringers fruktbarhet. Som en konsekvens av sosialiseringunderskudd eller en svekket sosial kontroll etter en skilsmisse. Jeg tester følgende hypotese:

H1: Sannsynligheten for å bli forelder i tenårene er større for barn med skilte foreldre enn barn av gifte foreldre.

Jeg tester denne første hypotesen ved å estimere en modell på to separate utvalg for gutter og jenter. I tabell 7.1. presenterer jeg den relative risikoen for å bli tenåringsmor etter familiestruktur ved femtenårsalder. Tabell 7.2 viser tilsvarende den relative risikoen for å bli tenåringsfar. Jeg vil først diskutere modell 1 som viser den rene bivariate sammenhengen. Om skilsmissebarn har en høyere risiko for å bli foreldre i tenårene er interessant i seg selv, uavhengig av hvilke mekanismer som genererer denne sammenhengen.

På tross av forventningen om at skilsmissebarna er overrepresentert blant tenåringsforeldrene er det grunn til å tro at deler av sammenhengen skyldes seleksjonsmekanismer. Fra frekvenstabellen i forrige kapittel (se tabell 6.1) vet vi at det eksisterer noen teoretisk relevante forskjeller mellom skilsmissebarna og barna som vokser opp med begge foreldrene. Det er ikke tilfeldig hvilke familier som oppløses med samlivsbrudd, og det er i denne sammenheng viktig å finne ut av om det er slik at de samme faktorene som øker risikoen for at familier går fra hverandre også påvirker barnas risiko for å bli foreldre i tenårene. Om dette er tilfelle kan de observerte forskjellene i fruktbarhetsatferd mellom barn med ulik familieerfaring i realiteten skyldes disse faktorene. Hypotese nummer 2 postulerer:

H2: Den observerte forskjellen i sannsynlighet for å bli forelder i tenårene mellom barn av kontinuerlig gifte foreldre og barn av skilte foreldre vil reduseres etter kontroll for sosiale og demografiske og kulturelle kjennetegn ved familien.

For å undersøke hvorvidt denne typen seleksjon er en avgjørende faktor i hvem som vil oppleve foreldrenes skilsmisse i løpet av barndommen introduserte jeg et knippe teoretisk relevante bakgrunnsvariabler i modell 2 i tabell 7.1 og 7.2, henholdsvis periode, sosial bakgrunn, bosted, paritet og hvorvidt mor fikk sitt første barn i tenårene.

Tabell 7.1. Relative odds for å bli tenåringsmor etter familiestruktur v/15 årsalder.

Logit	1				2			
	OR		KI		OR		KI	
<i>Familiestatus v/15 årsalder</i>								
Giftede foreldre	<i>ref.</i>				<i>ref.</i>			
Skilte foreldre	2,066	***	2,035	2,099	2,088	***	2,054	2,12
Død far	1,851	***	1,763	1,943	1,371	***	1,304	1,44
<i>Periode</i>								
1984-99	<i>ref.</i>				<i>ref.</i>			
1990-94	0,835		***		0,82		0,85	
1995-99	0,686		***		0,672		0,7	
2000-04	0,512		***		0,499		0,53	
2005-12	0,416		***		0,405		0,43	
<i>Sosial bakgrunn</i>								
Videregående	<i>ref.</i>				<i>ref.</i>			
Høyere universitet	0,378		***		0,369		0,39	
Grunnskole	1,834		***		1,803		1,87	
Mangler informasjon	0,791				0,504		1,24	
<i>Bosted</i>								
Oslo & Akershus	<i>ref.</i>				<i>ref.</i>			
Hedmark & Oppland	1,455		***		1,401		1,51	
Sør-Østlandet	1,577		***		1,528		1,63	
Agder & Rogaland	2,418		***		2,344		2,49	
Vestlandet	2,531		***		2,456		2,61	
Trøndelag	2,294		***		2,216		2,37	
Nord-Norge	2,727		***		2,64		2,82	
Mangler informasjon	1,336		***		1,156		1,54	
<i>Rekkefølge i søskenflokk</i>								
Nummer 1	<i>ref.</i>				<i>ref.</i>			
Nummer 2	1,098		***		1,078		1,12	
Nummer 3 eller mer	1,334		***		1,31		1,36	
<i>Mor førstefødsel i tenårene</i>								
Nei	<i>ref.</i>				<i>ref.</i>			
Ja	1,882		***		1,853		1,91	
<i>Konstantledd</i>	0,033		***		0,019		***	
-2 Log L	688511				627906,9			
-2 LL diff	--				60604		***	
N:	532216				532216			

*** <0,001 ** p<0,01 * p<0,05 ^ p<0,1

Jeg starter med å diskutere den bivarierte sammenhengen for jentene. Modell 1 i tabell 7.1 viser at jenter med skilte foreldre har mer enn dobbelt så høy risiko for å bli tenåringsmødre som døtre av kontinuerlig gifte foreldre. Sammenhengen mellom foreldres skilsmisse og jenters risiko for å bli mødre i tenårene er statistisk signifikant på 0,1 prosent-nivå. Både sosial kontrollperspektivet og sosialiseringperspektivet vektlegger foreldrefravær som en viktig mekanisme som genererer sammenhengen mellom skilsmissee erfaring og en høyere sannsynlighet for å bli forelder tidlig. For barn som mister faren sin i oppveksten vil foreldrefraværet være desto mer totalt. Barn med en far som døde i løpet av oppveksten er identifisert i forklaringsvariabelen for å undersøke om også denne gruppen har en høyere risiko for å bli mødre tidlig enn barn med gifte foreldre. Det å miste faren sin og å erfare foreldrenes skilsmisse er to ganske forskjellige prosesser, men begge resulterer i en endring i familiestrukturen. Konsekvensen av begge hendelsene vil for de fleste barna være en overgang fra å bo med begge foreldrene til å bare bo med mor. Med barn av gifte foreldre som referansegruppe ga det å ha en far som var død omtrent 80 prosent høyere sannsynlighet for å bli tenåringsmor. Sannsynligheten for å bli tenåringsmor er imidlertid ennå høyere blant jenter hvor foreldrene hadde skilt seg. Konfidensintervallene for estimatene for de to gruppene overlapper ikke. Dette indikerer at den relative sannsynligheten for å bli tenåringsmor er signifikant høyere for skilsmissebarn enn for jenter som har mistet faren sin. Dette funnet antyder at det er noe ved skilsmissen, utover mindre kontakt med far, som bidrar til å øke jenters sannsynlighet for å bli tenåringsmødre.

Tabell 7.2. Relative odds for å bli tenåringsfar etter familiestruktur v/15 årsalder.

Logit	1				2			
	OR		KI		OR		KI	
<i>Familiestatus v/15 årsalder</i>								
Giftede foreldre	ref.				ref.			
Skilte foreldre	1,984	***	1,92	2,05	1,868	***	1,808	1,931
Død far	1,581	***	1,42	1,76	1,244	***	1,12	1,382
<i>Periode</i>								
1984-99					ref.			
1990-94					0,929	***	0,893	0,966
1995-99					0,895	***	0,857	0,933
2000-04					0,696	***	0,663	0,731
2005-12					0,642	***	0,611	0,674
<i>Sosial bakgrunn</i>								
Videregående					ref.			
Høyere universitet					0,46	***	0,441	0,48
Grunnskole					1,56	***	1,506	1,617
Mangler informasjon					1,732	^	0,975	3,078
<i>Bosted</i>								
Oslo & Akershus					ref.			
Hedmark & Oppland					1,263	***	1,171	1,362
Sør-Østlandet					1,529	***	1,439	1,624
Agder & Rogaland					2,097	***	1,974	2,227
Vestlandet					1,984	***	1,87	2,105
Trøndelag					1,924	***	1,797	2,06
Nord-Norge					2,327	***	2,185	2,479
Mangler informasjon					1,931	***	1,505	2,479
<i>Rekkefølge i søskenflokken</i>								
Nummer 1					ref.			
Nummer 2					1,068	***	1,031	1,107
Nummer 3 eller mer					1,19	***	1,147	1,235
<i>Mor førstefødsel i tenårene</i>								
Nei					ref.			
Ja					1,796	***	1,739	1,855
<i>Konstantledd</i>	0,007	***			0,004	***		
-2 Log L	215534				207718,0			
-2 LL diff	--				7816,1	***		
N:	559466				559466			

*** <0,001 ** p<0,01 * p<0,05 ^ p<0,1

Tabell 7.2 viser at vi finner det samme mønsteret hos guttene som vi gjorde hos jentene. Den høyeste relative risikoen for å bli far i tenårene er i gruppen som har skilte foreldre. Gutter som har mistet faren sin har også en relativt høyere risiko for å bli tenåringsfedre, men ikke

like høy som skilsmissegutten. Den første hypotesen som postulerte at en positiv assosiasjon mellom en skilsmisse i oppveksten og risikoen for å bli forelder i tenårene bekreftes. Både jenter og gutter med skilsmisseerfaring i oppveksten har en signifikant høyere sannsynlighet for å bli foreldre i tenårene enn gutter og jenter som bor med begge foreldrene gjennom oppveksten.

7.1.1 Diskusjon om seleksjon på familiekjennetegn

Til nå har jeg snakket om sammenhengen mellom skilsmisseerfaring i oppveksten og tenåringsforeldreskap for jenter og gutter uten å trekke inn kontrollvariabler som kan tenkes å påvirke hvordan sammenhengen mellom de to arter seg. Seleksjonsperspektivet forventer at en økt risiko for å bli forelder i tenårene hos skilsmissebarna kan være et biprodukt av andre forskjeller mellom disse gruppene, som også øker risikoen for å bli forelder tidlig. Tabell 6.1. viste at foreldre som skiller seg har gjennomsnittlig lavere utdanningsnivå enn foreldre som holder sammen. Samtidig er det funnet en positiv assosiasjon mellom sosial bakgrunn og tenåringsfruktbarhet. Pedersen (2007) fant at tenåringer fra familier med høyere utdanning oftere bruker nødprevensjon og en nyere amerikansk studie fant at også sannsynligheten for å velge abort var signifikant høyere blant jenter med foreldre med høyere utdanningsnivåer (Madkour mfl. 2013). Om det er slik at barnas sosiale bakgrunn både øker risikoen for at foreldrene skiller seg (Hoem 1997, Jalovaara 2003, Lyngstad 2004), og medvirker til en høyere risiko for at barna blir foreldre i tenårene, kan sammenhengen mellom skilsmisseerfaring og tenåringsfruktbarhet delvis være spuriøs. Holdninger rundt både tenårings seksualitet og skilsmisse kan tenkes å variere geografisk. Om forekomsten av skilsmisser og forekomsten av tenåringsfruktbarhet er høyere i noen områder enn andre, kan sammenhengen jeg finner mellom de to i realiteten skyldes områdeeffekter. Ytterligere viser funn fra forskningslitteraturen på skilsmisse at personer som får barn tidligere har en høyere bruddhyppighet enn personer som utsetter førstefødsel (Furstenberg 1976). Dette innebærer at det er flere i gruppen av skilsmissebarn som har mødre som selv ble foreldre i tenårene, slik vi så i tabell 6.1. Tidligere forskning har funnet noe belegg for at det foregår en form for overføring av fruktbarhetsatferd fra mor til datter (Fossanger 2011, Barber 2001, Steenhof og Liebroer 2008). Barn av tenåringsmødre har med andre ord en høyere risiko for å selv bli tenåringsmødre. Dette gir grunn til å tro at deler av de observerte forskjellene jeg finner

mellom skilsmissebarna og barn som vokser opp med to foreldre kan skyldes seleksjon på sosiale og demografiske variabler.

For å undersøke dette, og dermed svare på hypotese 2 inkluderte jeg et knippe kontrollvariabler i modell 2, i tabell 7.1. og 7.2. Estimaten i modell 2 viser at introduksjonen av kontrollvariablene periode, sosial bakgrunn, landsdel, paritet og om mor fikk barn i tenårene tilsynelatende ikke fører til en nevneverdig endring i skilsmissekoeffisienten fra modell 1 som viste den ujusterte sammenhengen. Dette kan ses som et tegn på at betydningen av å erfare foreldrenes skilsmisse for barnas risiko for å bli foreldre i tenårene opererer uavhengig av observerte kjennetegn ved familien, som sosial bakgrunn og bosted. Jentene som har skilsmissee erfaring i oppveksten har fremdeles omtrent dobbelt så høy risiko for å bli tenåringsmødre som jenter som ikke har skilsmissee erfaring i oppveksten. Skilsmissekoeffisienten endrer seg heller ikke betraktelig for gutter etter kontrollvariablene introduseres.

Når jeg introduserer bakgrunnsvariablene separat (ikke rapportert i egen tabell) ser jeg imidlertid at dette ikke er tilfellet. Mens noen av bakgrunnsvariablene, som mål på sosial bakgrunn og hvorvidt mor selv fikk barn i tenårene trekker skilsmissekoeffisienten ned, trekker andre variabler, som målet for periode og bosted skilsmissekoeffisienten opp. Slik utlignes de eventuelle endringene i den observerte assosiasjonen mellom foreldrenes skilsmisse og tenåringsfruktbarheten fra modell 1 til modell 2. Det er spesielt to forhold som ser ut til å moderere sammenhengen mellom skilsmissee erfaring og tenåringenes påfølgende fruktbarhetsatferd, nemlig sosial bakgrunn og hvorvidt mødre selv fikk sitt første barn i tenårene. Skilsmissekoeffisienten reduseres betydelig etter kontroll for disse to variablene for både jenter og gutter. Når variabelen for mors egen fruktbarhetsatferd inkluderes i modellen, synker skilsmissekoeffisienten, men vi finner ikke den samme reduksjonen hos barn med en død far. Dette kan henge sammen med at kvinner som får sitt første barn tidlig har høyere bruddrisiko enn kvinner som utsetter førstefødsel (Barber 2001). Noe av den observerte betydningen av det å være skilsmissebarn kan i realiteten være grunnet at mor var tenåringsmor. På tross av at sosial bakgrunn og det å ha en mor som selv var tenåringsmor bidrar til en reduksjon i skilsmissekoeffisienten, forblir sammenhengen signifikant.

Hypotese nummer 2 som postulerte at skilsmissebarna hadde en høyere risiko for å bli foreldre i tenårene enn barn med gifte foreldre ble bekreftet i modell 2. Sammenhengen viste seg å være signifikant for begge kjønn, også etter kontroll for periode, sosial bakgrunn, bosted, paritet og hvorvidt mor selv fikk sitt første barn i tenårene. Om det faktisk er slik at

sammenhengen mellom foreldres skilsmisse og risikoen for å bli forelder i tenårene arter seg forskjellig for gutter enn for jenter sier imidlertid ikke analysen noe om. Den såkalte "same-sex" hypotesen som ble drøftet i kapittel fire forventet at tilgangen på rollemodeller av samme kjønn var en avgjørende faktor for at barna skal utvikle seg positivt og få et godt seksuelt selvbilde. Ettersom det er far som oftest blir fraværende fra oppveksthjemmet etter en skilsmisse vil man i tråd med denne hypotesen kunne forvente at gutter ville ha en høyere risiko for ikke-normativ atferd som følge av skilsmissen - som å bli foreldre i tenårene - enn jenter. Hypotese nummer 3 forventer:

H3: Betydningen av å oppleve foreldrenes skilsmisse for risikoen for å få barn i tenårene er sterkere for gutter enn for jenter.

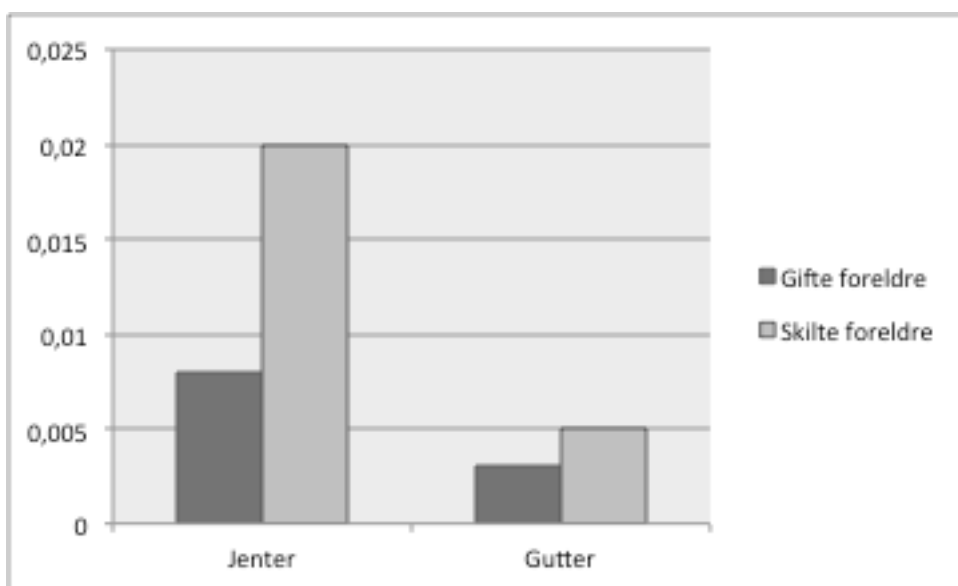
For å teste denne hypotesen estimerer jeg en modell hvor jenter og gutter er med i det samme utvalget og hvor jeg inkluderer et samspillsledd mellom kjønn og familiestatus (se vedlegg 2). Estimaten viste at med gutter som referansegruppe er samspillsleddet signifikant og positivt. Oddsforholdet for en skilsmisse for gutter er 1,93, mens oddsforholdet for jenter med skilte foreldre er 2,11 ($1,93 * 1,07$). Tilleggs effekten av betydningen av en skilsmisse for jenter såpass marginal at det ikke er grunnlag ut fra disse resultatene å trekke sterke konklusjoner om eksistensen av klare kjønnsforskjeller i betydningen av foreldrenes skilsmisse i oppveksten. Likevel indikerer funnene den positive assosiasjonen mellom skilsmissee erfaring og tenåringsfruktbarhet er noe sterkere for jenter enn for gutter. Forventningen om at gutters fruktbarhetsatferd henger tettere sammen med en eventuell skilsmisse i oppveksten blir ikke bekreftet.

7.1.2 Fra relative til absolutte sannsynligheter

For å kunne belyse hvor store forskjeller det faktisk er snakk om, mellom skilsmissebarna og barn som vokser opp med begge foreldrene, ikke i relative, men i absolutte termer, viser jeg noen predikerte sannsynligheter. Ettersom tenåringsforeldreskap er et relativt marginalt fenomen er det viktig å understreke at sannsynligheten for å bli forelder i tenårene er liten både for skilsmissebarn og barn som vokser opp med begge foreldrene. Selv om jenter som erfarer foreldrenes skilsmisse har dobbel så stor sjans for å bli foreldre i tenårene som barn uten skilsmissee erfaring, er dette dobbelt så mye av en andel som er veldig liten. Mens odds

viser relative forskjeller mellom ulike undergrupper, viser predikerte sannsynligheter snarere sannsynligheten for å bli tenåringsforelder for ulike grupper. Sannsynlighetene i figur 7.1. er predikert for gutter og jenter som har foreldre med videregående utdanning, en mor som ikke selv var tenåringsmor, som er første barn i søskenflokket og var tenåring på slutten av 2000-tallet, og har skilte eller ikke skilte foreldre. De predikerte sannsynlighetene er på en skala fra 0 til 1, der 0 tilsvarer at det er ingen sjanse for at barna blir tenåringsforeldre, og 1 tilsvarer en 100 prosents sjanse.

Figur 7.1. Sannsynlighet for å bli tenåringsforelder etter familiestatus ved 15-årsalder

Det er to ting som er verdt å merke seg ved denne figuren. Det første er at barn som har erfart foreldrenes skilsmisse i løpet av oppveksten har en høyere predikert sannsynlighet for å bli foreldre i tenårene. Det andre som blir tydelig er at sannsynligheten for å bli tenåringsforelder er lav, uavhengig av familiestrukturen i oppveksten. Gruppen av tenåringer som får barn er med andre ord ikke stor. De fleste skilsmissebarn går gjennom tenårene uten å bli foreldre. Jenter med skilte foreldre har en predikert sannsynlighet på 2 prosent for å bli tenåringsmødre, mens jenter som vokste opp med to foreldre som holdt sammen har en predikert sannsynlighet på 0,7 prosent for å bli mødre i tenårene. Gutter som har erfart foreldrenes skilsmisse i oppveksten har en predikert sannsynlighet 0,5 prosent for å bli tenåringsfedre, mens gutter som har vokst opp med to gifte foreldre har en predikert sannsynlighet på omkring 0,25, for å bli fedre i tenårene.

7.2. Foreldres *samlivsbrudd* og tenåringsfruktbarhet

Til nå har jeg sett på betydningen av å oppleve foreldrenes skilsmisse for risikoen for at barna blir foreldre i tenårene, hos barn med foreldre som var gift det året de ble født. Dette gir imidlertid et ufullstendig bilde av virkeligheten siden en økende andel er samboere når de får barn i Norge. I denne delen undersøker jeg derfor om vi finner den samme assosiasjonen mellom brudd og tenåringsfruktbarhet hos barn født i samboerskap som barn av den gifte foreldrepopulasjonen. Jeg tester hypotese nummer 4:

H4: Tenåringer med foreldre som gikk fra hverandre under oppveksten har en høyere sannsynlighet for å bli tenåringsforeldre, uavhengig av om de ble født til gifte eller samboende foreldre.

Fordi jeg ikke har tilgang til informasjon om samboerskap før i 1988 blir denne analysen gjort på et mindre utvalg (personer født mellom 1988 og 1993) enn det utvalget jeg så langt har analysert (personer født mellom 1968 og 1993). På samme måte som for analysene av de som hadde gifte foreldre da de ble født, gjøres analysene separat for jenter og gutter og resultatene vises i henholdsvis tabell 7.3 og 7.4. (for alle estimater i modellene, se vedlegg 3 og 4)

Tabell 7.3. Relative odds for å bli tenåringsmor etter familiestatus ved 15-årsalder. Underutvalget.

	Samboere v/fødsel			Gifte v/fødsel		
	Odds ratio	CI		Odds ratio	CI	
Brudd	1,722 ***	1,62	1,83	2,103 ***	1,98	2,23
Konstantledd	0,008 ***			0,005 ***		
-2 Log L	37153,32			46120,38		
N:	38922			67105		

*** <0,001 ** p<0,01 * p<0,05 ^ p<0,1

Merk: Kontrollert for sosial bakgrunn, bosted, paritet og hvorvidt mor fikk første barn i tenårene. Se appendiks for alle estimater.

Tabell 7.4. Relative odds for å bli tenåringsfar etter familiestatus ved 15-årsalder. Underutvalget.

	Samboere v/fødsel		Gifte v/fødsel			
	Odds ratio	KI	Odds ratio	KI		
Brudd	1,385 ***	1,23	1,56	2,066 ***	1,86	2,3
Konstantledd	0,002 ***			0,002 ***		
-2 Log L	13105,77			17988,69		
N:	41568			70178		

*** <0,001 ** p<0,01 * p<0,05 ^ p<0,1

Merk: Kontrollert for sosial bakgrunn, bosted, paritet og hvorvidt mor fikk første barn i tenårene. Se appendiks for alle estimater.

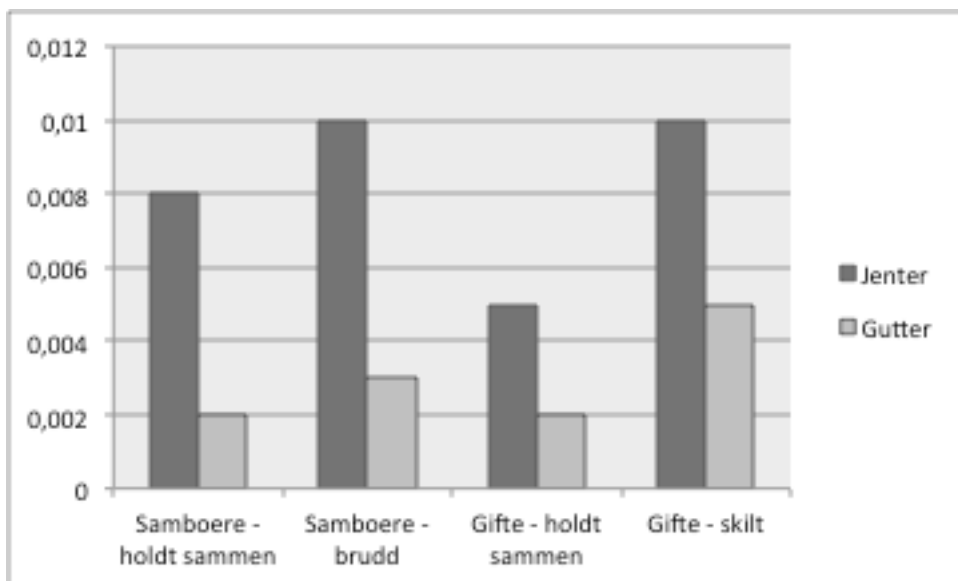
Som tabell 7,3 og 7.4 viser opplever både barn av samboere og barn av gifte foreldre en signifikant økning i risikoen for å bli foreldre tidlig om foreldrene går fra hverandre før de fyller seksten. Denne sammenhengen forblir statistisk signifikant etter kontroll for de ulike bakgrunnsvariablene. For både gutter og jenter kan det se ut til at en skilsmisse er sterkere assosiert med tenåringsfruktbarhet enn et samlivsbrudd blant de som hadde samboende foreldre ved fødsel. Men jeg kan ikke konkludere med at denne forskjellen er signifikant på bakgrunn av analysene overfor.

Det er viktig å understreke at en slik sammenligning av barn av samboende foreldre og barn av gifte foreldre er komplekse. Når jeg har definert forklaringsvariabelen har jeg valgt å trekke et skille mellom barn av foreldre som var samboende og barn av foreldre som var gifte det året de ble født. Empirisk er imidlertid ikke dette to klart atskilte grupper. Flere av de samboende foreldrene gifter seg i løpet av barnas oppvekst. Barn som har to samboende foreldre ved fødselen vil med andre ord kunne ha to gifte foreldre før de blir femten. Jeg kunne alternativt definert samboerbarn som barn som bodde med to samboende foreldre hele oppveksten. Dette er imidlertid en svært selektert gruppe: majoriteten av samboerpar går en av to veier, de enten gifter seg, eller de skiller lag (Noack 2012). Mitt valg om å lage et skille etter foreldrenes samlivsstatus ved fødsel medfører at flere av bruddene hos barna som har samboerforeldre, i realiteten er skilsmisser. Dette er viktig å ha i bakhodet når funnene skal tolkes. På tross av at inklusjon av barn med samboerforeldre bidrar til økt kompleksitet i forklaringsvariabelen, er dette en gruppe som utgjør en stadig større andel av samlivene i dag. Å ekskludere barn med samboerforeldre vil begrense muligheten for generalisering av resultatene.

7.2.1 Fra relative til absolutte sannsynligheter

På samme måte som for analysen av de som kun hadde gifte foreldre ved fødsel viser figur 7.2 predikerte sannsynligheter for å bli forelder i tenårene for de som hadde gifte versus samboende foreldre da de ble født. De predikerte sannsynlighetene er estimert for de med foreldre med videregående skole som høyeste fullførte utdanning, er bosatt i Oslo og Akershus, har en mor som ikke fikk barn i tenårene og er første barn i søskenflokket.

Figur 7.2. Sannsynlighet for å bli tenåringsforelder etter familiestatus ved 15-årsalder, underutvalget.

Merk: kontrollert for sosial bakgrunn, periode, landsdel og for hvorvidt mor fikk deg i tenårene.

Et brudd, om dette så er en skilsmisse eller to samboerforeldre som går fra hverandre er assosiert med en forhøyet predikert sannsynlighet for at barna blir foreldre i tenårene, både hos gutter og jenter. Både jenter som ble født til to samboende foreldre og jenter som ble født innen ekteskap har en predikert sannsynlighet for å bli tenåringsmødre på 1 prosent. Jenter som blir født av to samboende foreldre som holder sammen gjennom oppveksten deres har en predikert sannsynlighet for å bli foreldre i tenårene på 0,8 prosent. Blant jenter som blir født inn i samboerfamilier innebærer ikke foreldrenes brudd noen markant høyere predikert sannsynlighet for å bli tenåringsmødre. Gutter som opplever foreldrenes samlivsbrudd har en høyere predikert sannsynlighet for å bli foreldre i tenårene enn gutter som opplever foreldrenes skilsmisse.

7.3. Er tidspunktet for skilsmissen av betydning?

Analysene overfor viste en positiv assosiasjon mellom foreldres skilsmisse (og samlivsbrudd) og barns risiko for å bli tenåringsforeldre. Men en skilsmisse vil kunne tenkes å påvirke barna på forskjellige måter, og det er plausibelt at foreldrenes brudd har ulik innvirkning på barna etter hvor gamle de var da det skjedde. Om foreldrene skiller seg når barna er helt små betyr det også en lengre periode i en alternativ familiestruktur. Dette kan i andre omgang prege hvordan sammenhengen arter seg mellom det å oppleve foreldrenes samlivsbrudd og risikoen for å få barn i tenårene. Barn som erfarer foreldrenes skilsmisse i den eldste aldersgruppen, mellom 12 og 15 år kan oppleve mer fraværende foreldre i en periode hvor de selv begynner å etablere seg som voksne mennesker og utforske sin egen seksualitet. Ut fra sosial kontrollperspektivet utledet jeg en sjette hypotese som forventer at det å oppleve foreldrenes samlivsbrudd i tenårene øker risikoen for å bli tenåringsforelder mer enn den samme hendelsen ville gjort i tidlig barndom. Sosialiseringperspektivet forventer det motsatte, nemlig at et samlivsbrudd vil øke risikoen mest for de som ble skilsmissebarn i løpet av de første leveårene. Hvilken av de to hypotesene som har mest støtte i data vil undersøkes i det følgende.

7.3.1 Betydningen av alder når foreldrene skilte seg

I denne analysen begrenser jeg utvalget til personer som har opplevd foreldrenes skilsmisse i løpet av oppveksten. Spørsmålet jeg ønsker svar på er om skilsmisse i barnas første leveår er sterkere assosiert med tenåringsfruktbarhet enn en skilsmisse på senere tidspunkter. I denne sammenheng er jeg ikke interessert i forskjeller i tenåringsfruktbarheten mellom skilsmissebarn og barn som vokser opp med begge foreldrene. Snarere vil jeg undersøke om en skilsmisse er av ulik betydning i forskjellige stadier i oppveksten. En endring i familiestrukturen når barna er helt små innebærer en omveltning i livssituasjonen samtidig som viktige kognitive og ikke-kognitive evner er i ferd med å utvikles. En skilsmisse når barna er i starten av tenårene innebærer en omrokking i vante omgivelser og tilpasning til nye rollefordelinger i en periode der barna selv er i ferd med å etablere sin egen identitet og utforske sin seksualitet.

Jeg skiller mellom tre grupper etter hvilken alder de var når foreldrene gikk fra hverandre. Den yngste aldersgruppen omfatter førskoleårene, fra barna er 1-6 år. Den mellomste gruppen, måler skilsmisse i barneskolealderen, mellom 7-11 år. Den eldste

aldersgruppen settes som referansekategori og måler skilsmisse i de tidlige tenårene, mellom 12-15 år.

I tabell 7.5. presenterer jeg betydningen av barnas alder når foreldrene skilte seg, for risikoen for å bli foreldre i tenårene, kontrollert for bakgrunnsvariablene som jeg har brukt i de andre analysene mine. Den første analysen (tabell 7.1. og 7.2.) viste at uavhengig av alderen når skilsmissen inntraff, er det en større sannsynlighet for at skilsmissebarna ender opp som foreldre i løpet av tenårene, enn tilfellet er for barn av gifte foreldre.

Tabell 7.5. Relative odds for å bli tenåringsforelder etter alder v/foreldrenes skilsmisse

Logit	Jenter		Gutter	
	OR	KI	OR	KI
<i>Alder v/skilsmisse</i>				
12-15 år	<i>ref.</i>		<i>ref.</i>	
1-6 år	1,316	*** 1,272	1,362	1,242 *** 1,16
7-11	1,091	*** 1,053	1,131	1,03 0,958 1,11
<i>Konstantledd</i>	0,036	***		0,007 ***
-2 Log L	167555		56801	
N:	95 472		99859	

*** <0,001 ** p<0,01 * p<0,05 ^ p<0,1

Merk: Kontrollert for periode, sosial bakgrunn, bosted, paritet og hvorvidt mor fikk første barn i tenårene. Se vedlegg 3 og 4 for alle estimer.

I tabell 7.5. er forklaringsvariabelen aldersgruppen man var i når foreldrene skilte seg. Den relative risikoen for å få barn i tenårene er 30 prosent høyere for jenter som var 1-6 år når foreldrene skilte seg, sammenlignet med jenter som var i tenårene når foreldre gikk fra hverandre (p > 1 prosent). At foreldrene skilte seg når jente var i barneskolealder gir en marginalt høyere relativ risiko for å bli mor i tenårene sammenlignet med referansegruppen. Det samme mønsteret viser seg for guttene. Gutter som var 1-6 år når foreldrene skilte seg har 24 prosent høyere sannsynlighet for å bli tenåringsfedre enn referansegruppen, gutter som var 12-15 år når foreldrene skilte seg. Forskjellen i tenåringsfruktbarhet mellom gutter som ble skilsmissebarn tidligst og de som ble skilsmissebarn senest er statistisk signifikant på 1-prosentnivået. Guttene som var 7-11 år når foreldrene gikk fra hverandre har ikke en signifikant høyere sannsynlighet for å bli tenåringsfedre enn guttene som ble skilsmissebarn senere. Likevel indikerer estimatene fra tabell 7.5 en negativ aldersgradient i betydningen av skilsmisse for tenåringsfruktbarheten. Jo eldre barna var når foreldrene gikk fra hverandre, desto høyere er den relative risikoen for at de blir foreldre i tenårene. Konfidensintervallene for de ulike aldersgruppene overlapper ikke, og estimatene for alder er med andre ord

signifikant forskjellige fra hverandre. Dette funnet bygger opp under sosialiseringsperspektivets forventninger, som ble formulert i hypotese 6a. Dette perspektivet vektlegger betydningen av samlivsbrudd i de tidligste fasene av utviklingen.

Det er verdt å påpeke muligheten for at utvalget jeg analyserer for å svare på mitt andre forskningsspørsmål kan være en selektiv gruppe. Jeg ønsket å se på den interne variasjonen i risikoen for å bli forelder i tenåringsforeldre innad i gruppen av skilsmissebarn. Reneflot (2011) som også har studert en potensiell aldersavhengig sammenheng mellom skilsmisse og tenåringsfruktbarhet valgte en annen tilnærming. I kontrast til min analyse inkluderte Reneflot også jenter som ikke hadde skilsmissee erfaring i utvalget. Reneflot fant ikke belegg for å hevde at barnas alder når foreldrene gikk fra hverandre hadde noen betydning for jenters risiko for å bli mødre i tenårene. Det er plausibelt at forskjellen skilsmissebarn imellom er mindre når barn med gifte foreldre utgjør referansegruppen. Jeg undersøkte om variasjonen i tenåringsfruktbarhet etter barnas alder når foreldrene gikk fra hverandre var signifikant også om barn av gifte foreldre utgjorde referansegruppen (ikke vist i egen tabell). Skilsmissekoeffisientene for barn som var ved forskjellige aldre når foreldrene gikk fra hverandre var signifikant forskjellig fra hverandre (konfidensintervallene overlappet ikke) også med en slik spesifisering.

Disse resultatene indikerer i tråd med hypotese 6a at hvor gamle barna var når foreldrene gikk fra hverandre er av betydning for den relative risikoen for å bli forelder i tenårene. Sammenhengen holder seg etter kontroll for bakgrunnsvariable. Likevel gir ikke disse resultatene noen klar indikasjon på at det er nettopp hvor gammel man var når foreldrene gikk fra hverandre som øker barnas sannsynlighet for å bli tenåringsforelder. At de som opplever foreldrenes skilsmisse når de er helt små er under høyest risiko for å bli foreldre i tenårene kan like gjerne være en konsekvens av at det er disse som har vært skilsmissebarn lengst. Det er ingen god måte å kontrollere for varighet siden brudd på, på samme tid som man undersøker betydningen av alder ved skilsmisse, ettersom det er perfekt kolinearitet i de to målene. Utfallsvariabelen måles i aldersgruppen 16-19 år, noe som innebærer at de som ble skilsmissebarn tidlig er de samme som har vært skilsmissebarn lengst.

For å undersøke hvorvidt denne gruppens forhøyede risiko for å bli tenåringsforeldre skyldes at de opplever flere endringer i familiesituasjonen i oppveksten, som flere brudd og introduksjon av nye tilskudd til familien, har jeg gjort en analyse hvor jeg har ekskludert personer som opplevde flere endringer etter skilsmissen (se vedlegg 8). Barn med foreldre som gifter seg på nytt eller eventuelt skiller seg for andre gang bidrar ikke her til estimatene. I

kapittel 4 diskuterte jeg stressperspektivet som fremmer en alternativ forklaring på hvorfor skilsmissebarn skulle ha en større sannsynlighet for bli tenåringsforeldre. Dette perspektivet forventer at gjentatte endringer i barnas livssituasjon fungerer som en push-mekanisme som forskynder barnas overgang til voksenstatus. En ustabil hjemmesituasjon kan bidra til at det å flytte ut av oppveksthjemmet eller stifte en egen familie framstår som mer tiltalende for tenåringene.

Etter at personer som har opplevd flere endringer i familiestrukturen etter skilsmissen ble ekskludert fra utvalget ble den relative risikoen for å bli forelder i tenårene blant gruppen som har opplevd foreldrenes skilsmisse i alderen 1-6 år noe redusert. Denne gruppa består nå av barn med foreldre som skilte seg når de var mellom 1 og 6 år og ikke giftet seg på nytt. Det er verd å merke seg at siden jeg i dette utvalget ikke har mål på om foreldre inngår nye samliv uten å gifte seg, så er det fremdeles en mulighet for at foreldrene inngår samboerskap etter skilsmissen. I dette begrensede utvalget hadde jenter 23 prosent høyere sannsynlighet for å bli foreldre i tenårene om de ble skilsmissebarn i de første leveårene, sammenlignet med jenter som ble skilsmissebarn i tenårene. Gutter som ble skilsmissebarn i den samme alderen hadde 20 prosent høyere sannsynlighet for å bli tenåringsfedre enn gutter som ble skilsmissebarn i den eldste aldersgruppen. Funnene fra denne analysen svekker ikke forventningen om at en skilsmisse i de første leveårene er sterkest assosiert med tenåringsforeldreskap for både jenter og gutter.

7.4. En strengere test av seleksjonshypotesen

Det er mye variasjon mellom familier, og i motsetning til kontrollvariablene som ble introdusert overfor, er det ikke alt som lett lar seg måle. Det er en utfordring å se på betydningen av foreldrenes skilsmisse for barn utfall av den enkle grunn at det er såpass mye variasjon mellom familier, både på faktorer vi kan kontrollere for, som sosioøkonomisk bakgrunn, foreldrenes alder og bosted, men også på faktorer som det er vanskelig eller umulig å inkorporere i en modell som genmateriale, oppdragsstil, temperament og foreldrenes verdier. For å undersøke seleksjonshypotesen nærmere estimerer jeg en søsken fasteffektanalyse der jeg sammenligner søstre og brødre som har vokst opp i samme familie. Jeg tester hypotese nummer 7:

H7: Tenåringer som opplevde foreldrenes samlivsbrudd når de var små har større risiko for å bli tenåringsforeldre enn tenåringer som opplevde brudd senere, også etter kontroll for observerte og uobserverte kjennetegn ved familien.

Resultatene fra disse modellene presenteres i tabell 7.6 og 7.7. Ideelt sett er det eneste som varierer mellom disse nettopp hvilken alder de var i når foreldrene gikk fra hverandre og dermed også varigheten siden skilsmissen inntraff. For å se hvorvidt estimatene endrer seg presenterer jeg først resultatene fra den samme analysen vist overfor, men på et utvalg kun bestående av barn med minst ett søsken av samme kjønn.

Tabell 7.6 Sannsynligheten for å bli tenåringsmor etter alder ved skilsmissen, Søsken fasteffekt

Modell, søsken fasteffekt	Logit		F.E	
	Oddsforhold	KI	Oddsforhold	KI
<i>JENTER</i>				
<i>Alder v/skilsmissen</i>				
12-15 år			<i>ref.</i>	
1-6 år	1,355 ***	1,31	1,4	1,266 ** 1,09 1,48
7-11	1,106 ***	1,07	1,15	1,122 ^ 1 1,26
<i>Periode</i>				
1984-99			<i>ref.</i>	
1990-94	0,906 ***	0,87	0,94	0,923 0,82 1,04
1995-99	0,76 ***	0,73	0,79	0,783 ** 0,67 0,92
2000-04	0,514 ***	0,49	0,54	0,589 *** 0,48 0,72
2005-12	0,393 ***	0,38	0,41	0,487 *** 0,38 0,63
<i>Sosial bakgrunn</i>				
<i>Videregående</i>				
Høyere universitet	0,375 ***	0,36	0,39	0,711 ^ 0,5 1,01
Grunnskole	1,741 ***	1,69	1,8	1,318 * 1,04 1,67
<i>Rekkefølge i søskenflokk</i>				
Nummer 1				
Nummer 2	1,096 ***	1,06	1,13	0,841 *** 0,77 0,92
Nummer 3 eller mer	1,491 ***	1,44	1,54	0,639 *** 0,55 0,73
N:	4438		4438	

Her ser vi at en sammenligning innad i søskenpar reduserer de relative forskjellene i risikoen for å bli mor i tenårene. Introduksjon av kontrollvariabler ga liten reduksjon av estimatene i tabell 7.5. der jeg sammenlignet personer på tvers av familier. Den første modellen i tabell 7.6 viser resultatene fra ordinær logistisk regresjon på søskenutvalget. 4438 jenter kvalifiserer til å inkluderes i utvalget, ut fra kriteriene som ble diskutert i kapittel 5.3.2. I søskenmodellen der familien holdes konstant ved at vi sammenligner barn av samme mor ser vi en sterkere reduksjon i alderskoeffisienten. Jenter som var i barneskolealder når foreldrene gikk fra hverandre har ikke en signifikant høyere sannsynlighet for å bli foreldre i tenårene enn søstre

som var eldre når foreldrene gikk fra hverandre. Likevel viser det samme mønsteret seg; jenter som opplever foreldrenes skilsmisse når de er mellom 1 og 6 år har høyere relativ risiko for å bli mødre i tenårene enn søstrene sine som opplever foreldrenes skilsmisse tidlig i tenårene.

Tabell 7.7 Sannsynligheten for å bli tenåringsfar etter alder ved skilsmissen, Søsken fasteffekt Modell, søsken fasteffekt

GUTTER	Logit		F.E.			
	Oddsforhold	KI	Oddsforhold	KI		
<i>Alder v/skilsmisse</i>						
12-15 år	<i>ref.</i>		<i>ref.</i>			
1-6 år	1,29 ***	1,2	1,38	2,305 ***	1,7	3,13
7-11	1,054	0,98	1,13	1,107	0,88	1,39
<i>Periode</i>						
1984-99	<i>ref.</i>		<i>ref.</i>			
1990-94	1,148 ***		1,24	1,487 **	1,17	1,88
1995-99	0,978		1,06	1,216	0,87	1,7
2000-04	0,775 ***		0,85	0,727	0,48	1,11
2005-12	0,666 ***		0,73	0,675	0,4	1,13
<i>Sosial bakgrunn</i>						
Videregående			<i>ref.</i>			
Høyere universitet	0,417 ***	0,38	0,45	4,066 ***	1,96	8,45
Grunnskole	1,584 ***	1,49	1,69	2,673 ***	1,61	4,44
<i>Rekkefølge i søskenflokk</i>						
Nummer 1			<i>ref.</i>			
Nummer 2	1,114 **	1,04	1,19	0,811 *	0,68	0,96
Nummer 3 eller mer	1,389 ***	1,3	1,49	0,622 ***	0,47	0,82
N:	1190		1190			

Gutter som var i den yngste aldersgruppen når foreldrene gikk fra hverandre har mer enn dobbelt så høy sannsynlighet for å bli foreldre i tenårene, sammenlignet med sine brødre som ble skilsmissebarn i den eldste aldersgruppen. Skilsmissekoeffisienten for gutter som var mellom 1 og 6 år er større når familieenheten holdes konstant, Den negative aldersgradienten opprettholdes med andre ord også for gutter etter kontroll for uobserverte kjennetegn ved familien. Den relative forskjellen i tenåringsfruktbarhet etter tidspunktet ved skilsmissen er faktisk større i utvalget bestående av gutter som vokser opp i den samme familien, enn på utvalget som sammenligner på tvers av familieenheter. Dette indikerer at uobserverte familiekarakteristikk ikke kan forklare hvorfor tidspunktet for skilsmissen viser seg å ha betydning for gutters sannsynlighet for å bli foreldre tidlig. Likevel må funnene fra søskenutvalget tolkes forsiktig. Utvalget har en overvekt av gutter som faktisk ble fedre i tenårene, ettersom en slik modellspesifisering krever variasjon både i uavhengig og avhengig variabel. Med andre ord inkluderes kun gutter som enten selv ble fedre i tenårene eller har en

bror i søskenflokket som ble det. Ytterligere må minst to av brødrene i søskenflokket ha opplevd en skilsmisse i oppveksten, og variere tilstrekkelig i alder til at de har ulike verdier på forklaringsvariabelen, nemlig hvilken alderskategori de var i når foreldrene gikk fra hverandre. Dette begrenser den ytre validiteten til resultatene. Hvorvidt funnene fra søskenmodellene er generaliserbare er ikke like åpenbart som i de tidligere modellene.

7.5 Mindre tid i foreldre-barn relasjonen

Sosial kontrollperspektivet og sosialiseringperspektivet tar begge utgangspunkt i at fraværende foreldrefigurer, om det så er fysisk eller mentalt, er en viktig forklaring på hvorfor en skilsmisse kan få konsekvenser for barns utfall. Registerdata gir ikke informasjon om tidsbruk i foreldre-barn-relasjonen eller hvor mye samvær den utflyttede forelderen har med barna etter en eventuell skilsmisse. Derfor velger jeg en alternativ tilnærming for å undersøke om foreldrefravær er en viktig mekanisme som genererer forskjellene i fruktbarhetsatferd mellom skilsmissebarna og barn med gifte foreldre. Det er plausibelt at skilsmissebarna ikke fullstendig mister kontakten med den av foreldrene som flyttet ut. Derfor vil ikke tapt tid i foreldrerelasjonen være like total for denne gruppa, som den er for barn som har mistet faren sin. Jeg begrenser utvalget igjen til å favne skilsmissebarna og barn som har mistet faren sin i oppveksten for å teste den femte hypotesen:

H5: Endringer i familiestrukturen som konsekvens av at far dør under barnas oppvekst, øker risikoen for å bli tenåringsforeldre i større grad enn endringer i familiestrukturen etter en skilsmisse.

Denne hypotesen tester jeg i tabell 7.6. Personer med død far settes som referansegruppe.

Tabell 7.8. Etterlatte barn og skilsmissebarns relative risiko for å bli foreldre i tenårene

Logit	Jenter		Gutter	
	OR	KI	OR	KI
<i>Årsak til foreldrefravær</i>				
Død far	<i>ref.</i>		<i>ref.</i>	
Skilte foreldre	1,529	*** 1,45	1,61	1,508 *** 1,352 1,681
-2 Log L	180544,2		60579,16	
N:	103203		107925	

*** <0,001 ** p<0,01 * p<0,05 ^ p<0,1 Standardfeil er oppgitt i parenteser

Merk: Kontrollert for periode, sosial bakgrunn, bosted, paritet og hvorvidt mor fikk første barn i tenårene.

Jenter som har erfart foreldrenes skilsmisse har 53 prosent større sannsynlighet for å bli foreldre i tenårene enn jenter som har mistet faren sin, når periode, sosial bakgrunn, bosted, paritet og hvorvidt mor fikk sitt første barn i tenårene holdes konstant. Med gutter som har mistet faren sin i oppveksten som referansegruppe, har gutter med skilsmissee erfaring i oppveksten 50 prosent høyere sannsynlighet for å bli tenåringsfedre. Dette funnet tyder på at en skilsmisse i familien har noen konsekvenser for barna utover mindre tid med far. De økonomiske konsekvensene av et dødsfall i familien er ofte mindre prominente enn de er for fraskilte med barn. Samtidig er det mulig at det sosiale nettverket rundt familien svekkes i mindre grad etter et dødsfall enn etter en skilsmisse. Om årsaken til endringen i familiestrukturen er et dødsfall kan det med andre ord eksistere noen dempende omstendigheter som bidrar til at foreldrefraværet ikke får like store konsekvenser for barnas utfall. Både sosialiseringsperspektivet og sosial kontrollperspektivet postulerer at mindre tid i far-barn-relasjonen er det som setter skilsmissebarn i en forhøyet risiko for en rekke (ofte negative) utfall. Jeg kan ikke basert på estimatene i tabell 7.6 konkludere med at foreldrefravær ikke spiller en rolle for barnas fruktbarhetsatferd i tenårene, men koeffisienten indikerer at foreldrefravær i det minste ikke er det eneste aspektet ved en skilsmisse i familien som er av betydning.

Det er grunn til å tro at fars død er en mer eksogen hendelse enn foreldrenes skilsmisse. Corak (2000) argumenterer for at betydningen av å miste faren sin for ulike utfall for barna lettere kan tolkes kausalt enn sammenhenger man finner mellom skilsmissee erfaring og barns utfall. Kjernen i slik argumentasjon er et premiss om at død treffer mer tilfeldig enn en skilsmisse. Samtidig er skilsmisse ofte produkt av en lengre periode med konflikt mellom foreldrene, en konflikt som kanskje også barna plukker opp på. Tiden etter foreldres samlivsbrudd kan også preges av omstillingsproblemer i relasjonen foreldrene imellom og mellom foreldre og barn. Det er tenkelig at slike forhold ikke gjør seg gjeldende i like stor grad når årsaken til familieoppløsningen er et dødsfall. Likevel kan familier der far dør mens barna er unge være en selektert gruppe. Menn som dør tidligere har ofte lavere sosioøkonomisk status og er eldre når de får barn. Et dødsfall kan også følge av en lengre sykdomsperiode som har plassert familien i en unntakstilstand over lengre tid, og kanskje har krevd stor innsats også fra barnas side.

Tabell 7.9: Resultat av hypotesetesting for sammenhengen mellom skilsmisse og tenåringsfruktbarhet

Hypotese	Jenter		Gutter	
	Styrkes	Svekkes	Styrkes	Svekkes
H1: Sannsynligheten for å bli forelder i tenårene er større for barn med skilte foreldre enn barn av gifte foreldre.	X		X	
H2: Den observerte forskjellen i sannsynlighet for å bli forelder i tenårene mellom barn av kontinuerlig gifte foreldre og barn av skilte foreldre vil reduseres etter kontroll for sosiale og demografiske og kulturelle kjennetegn ved familien.	X		X	
H3: Betydningen av å oppleve foreldres samlivsbrudd for risikoen for å få barn i tenårene er sterkere for gutter enn for jenter.		X		X
H4: Tenåringer med foreldre som gikk fra hverandre under oppveksten har en høyere sannsynlighet for å bli tenåringsforeldre, uavhengig av om de ble født til gifte eller samboende foreldre.	X		X	
H5: Det å miste far (død far) øker risikoen for å bli foreldre i tenårene i større grad enn det å oppleve foreldrenes samlivsbrudd.		X		X
H6a: Tenåringer som opplevde foreldrenes samlivsbrudd når de var små har større risiko for å bli tenåringsforeldre enn tenåringer som opplevde brudd senere.	X		X	
H6b: Personer som opplevde foreldrenes skilsmisse tidlig i tenårene har en større risiko for å bli tenåringsforeldre enn personer som ble skilsmissebarn i yngre alder.		X		X
H7: Tenåringer som opplevde foreldrenes samlivsbrudd når de var små har større risiko for å bli tenåringsforeldre enn tenåringer som opplevde brudd senere, også etter kontroll for observerte og uobserverte kjennetegn ved familien.	X		X	

7.6 Oppsummering

Analysene viser at det er en positiv sammenheng mellom skilsmissee erfaring og tenåringsfruktbarhet. Både jenter og gutter som erfarer at foreldrene går fra hverandre i oppveksten har en høyere sannsynlighet for å bli foreldre i tenårene, enn barn uten skilsmissee erfaring i oppveksten. Skilsmissekoeffisienten synker ikke nevneverdig etter kontroll for sosiale og demografiske kjennetegn ved foreldrene, noe som indikerer at seleksjon på observerte kjennetegn ikke kan forklare skilsmissebarnas høyere sannsynlighet for å bli tenåringsforeldre. Den forhøyede risikoen for å bli forelder i tenårene etter foreldrenes skilsmisse er større for jenter enn for gutter.

Hvor gamle barna var når foreldrene gikk fra hverandre påvirker hvordan sammenhengen mellom foreldrenes skilsmisse og barnas utfall arter seg. Uavhengig av når skilsmissen inntraff, er det større sannsynlighet for at skilsmissebarna ender opp som foreldre i løpet av tenårene, enn tilfellet er for barn av gifte foreldre. Mine funn indikerer at en skilsmisse i yngre alder er assosiert med en større sannsynlighet for å bli forelder i tenårene enn en skilsmisse senere i oppveksten. Jenter som opplevde foreldrenes skilsmisse i den yngste aldersgruppen, mellom 1 og 6 år har signifikant høyere odds for å bli tenåringsmødre enn jenter som opplever skilsmisse i tenårene, mellom 11 og 15 år. Det samme mønsteret viser seg hos guttene, men den relative forskjellen i risiko for å bli tenåringsfedre etter hvor gamle de var når foreldrene gikk fra hverandre er mer markant for gutter enn for jenter.

Aldersgradienten opprettholdes også etter strengere kontroll for variasjon mellom familier. Mens betydningen av alder ved skilsmisse ble redusert noe etter mål på observerte kjennetegn ved familien ble inkludert i modellen, ble sammenhengen ytterligere redusert etter jeg estimerte en modell som også tar høyde for uobserverte kjennetegn ved familien. Aldersgradienten viser seg med andre ord å være robust. Det faktum at det å bli skilsmissebarn tidlig fremdeles er assosiert med en høyere risiko for å bli tenåringsforelder enn en skilsmisse på senere stadier etter kontroll for uobserverte familiekarakteristika indikerer en potensiell kausal betydning av alder ved skilsmisse for tenåringsfruktbarheten.

8. Diskusjon og konklusjon

I dette kapitlet vil jeg diskutere funnene mine i lys av det teoretiske rammeverket og tidligere forskning. Målet med denne oppgaven har vært å undersøke sammenhengen mellom foreldres skilsmisse og barnas risiko for å bli foreldre i tenårene. Jeg forventet å finne en signifikant sammenheng mellom de to variablene, men samtidig forventet jeg at deler av sammenhengen var resultat av seleksjonsprosesser. Videre postulerte jeg at ikke kun skilsmissee erfaring i oppveksten er av betydning for barnas risiko for å bli foreldre i tenårene, men at barnas alder når foreldrene gikk fra hverandre spiller en rolle for deres utfall. Disse to forventningene ble bekreftet. Skilsmissee erfaring i oppveksten er assosiert med tenåringsfruktbarhet, og sammenhengen er noe sterkere for jenter enn for gutter. Jeg fant en negativ aldersgradient i betydningen av skilsmisse for både jenter og gutters risiko for å bli foreldre i tenårene. Jo yngre barna var når foreldrene gikk fra hverandre, desto høyere sannsynlighet for at de ble foreldre i tenårene. Gradienten holdt seg også etter kontroll for observerte og uobserverte kjennetegn ved familien, et funn som indikerer at *når* skilsmissen inntreffer kan være kausalt linket til barnas tenåringsfruktbarhet.

Dette kapitlet er firedeelt. I del 8.1 og 8.2 diskuterer jeg resultatene fra analysene og vurderer hvilke mekanismer som potensielt generer sammenhengene jeg finner mellom familiestruktur og tenåringsfruktbarhet. Diskusjonen av funnene følger oppbygningen av analysekapitlet. Først diskuterer jeg sammenhengen mellom erfaringen av brudd i oppveksten og tenåringsfruktbarhet, før jeg går videre til å diskutere aldersgradienten i tenåringsfruktbarheten etter familiestruktur. I del 8.3 problematiserer jeg hvorvidt funnene mine kan være farget av seleksjonsprosesser. I del 8.4 diskuterer jeg begrensningene ved dataene og forskningsdesignet mitt, før jeg i siste del foreslår mulige arenaer for videre forskning.

8.1 Skilsmisse og tenåringsfruktbarhet

Analysene fra kapittel 7 bekrefter en positiv sammenheng mellom foreldres skilsmisse og barnas risiko for å bli foreldre i tenårene. Jenter og gutter som har erfart foreldrenes skilsmisse i oppveksten har større sannsynlighet for å bli foreldre i tenårene, enn barn som ikke har erfart foreldres brudd. Deler av denne sammenhengen kan forstås som resultat av forskjeller mellom skilsmissebarna og barn som vokser opp med begge foreldrene langs andre akser enn foreldrenes samlivsstatus. Spesielt barnas sosiale bakgrunn og om moren til barna selv var tenåringsmor viser seg å ha stor betydning for sammenhengen mellom skilsmisseerfaring og tenåringsfruktbarhet. Når disse to faktorene holdes konstant blir den observerte betydningen av å ha skilte foreldre for egen risiko for å bli tenåringsforelder signifikant redusert, men forsvinner ikke. Dette funnet indikerer at seleksjonsmekanismer er virksomme og står for deler av den observerte forskjellene i tenåringsfruktbarheten hos skilsmissebarna og barn av kontinuerlig gifte foreldre. Allerede eksisterende forskjeller mellom foreldre påvirker både stabiliteten i samlivene og tenåringenes risiko for å bli foreldre tidlig. Men samtidig som forskjeller mellom skilsmissebarna og barn som vokser opp med begge foreldrene tilsynelatende driver opp betydningen av foreldrenes skilsmisse for risikoen for å bli tenåringsforelder, gjenstår en signifikant assosiasjon også etter kontroll for relevante sosiale og demografiske kjennetegn. Det kan med andre ord være en kausal sammenheng mellom skilsmisseerfaring i oppveksten og tenåringsfruktbarhet. Dette funnet bekrefter tidligere forskning på feltet (Reneflot 2011).

Mens barn av gifte foreldre har vært gjenstand for stor oppmerksomhet i forskningslitteraturen, og korrelasjonen mellom familiestruktur og ulike, ofte negative, utfall for barna er et veletablert funn for denne gruppa, vet vi lite om denne sammenhengen også gjør seg gjeldende for barn av samboende foreldre. Samboere utgjør en stadig større andel av samlivene i dag, og flere barn blir født inn i familier der foreldrene ikke er gift. For å se om brudderfaring i oppveksten var relatert til barnas sannsynlighet for å bli foreldre i tenårene - også blant barn med foreldre som aldri gifter seg - lagde jeg et underutvalg der jeg skilte mellom barn som ble født i familier hvor foreldrene var henholdsvis gift og samboende ved barnets fødsel. Jeg forventet å finne en sterkere sammenheng mellom brudderfaring i oppveksten og tenåringsfruktbarhet blant barn av foreldre som var samboere i utgangspunktet. Funn fra en norsk undersøkelse har vist at fedre som var samboere før bruddet tilbringer mindre tid med barna etter et brudd, sjeldnere har samværsavtaler og mor ender oftere med foreldreansvaret alene (Jensen og Clausen 1999). Både sosial kontrollperspektivet og

sosialiseringperspektivet vektlegger tid i foreldre-barn-relasjonen som en viktig medierende faktor mellom foreldres samlivsbrudd og tenåringsfruktbarhet. Denne forventningen ble ikke bekreftet. Jeg fant det samme mønsteret hos barn som ble født i familier med samboende foreldre. Et brudd i oppveksten var også her relatert til en høyere risiko for å bli forelder i tenårene. Men analysen på underutvalget med samboerne avdekket også noen signifikante forskjeller mellom barn av gifte og barn av samboende foreldre etter familiestruktur. Betydningen av brudderfaring for barnas tenåringsfruktbarhet viste seg å være større hos barna i familier der foreldrene var gifte i utgangspunktet.

Forskjellen i betydningen av brudderfaring i oppveksten mellom barn som blir født i samboerfamilier og barn født av gifte foreldre kan være en konsekvens av allerede eksisterende økonomiske forskjeller. McLanahan og Bumpass (2012) fant i en amerikansk studie at samboerforeldre var nærmere aleneforsørgere enn gifte foreldre på økonomiske indikatorer. Ettersom lavere husholdningsinntekt har vist seg å øke barnas risiko for å bli foreldre i tenårene, er det plausibelt at barn av samboende foreldre har høyere risiko for å bli tenåringsforeldre uavhengig av et eventuelt brudd. Dette kan forklare hvorfor de relative forskjellene mellom barn med og uten brudderfaring er mindre prominent i denne gruppa. Ettersom bruddhyppigheten er høyere blant samboende par kan det også tenkes at det er mindre som skiller samboere som holder sammen og samboere som går fra hverandre, enn gifte foreldre som holder sammen og gifte foreldre som skiller seg.

Flere potensielle kausalmekanismer som kan forklare hvorfor sannsynligheten for å bli forelder i tenårene er betinget av familiekontekst ble fremsatt i kapittel 4. En av disse er tap av økonomiske ressurser som konsekvens av foreldrenes samlivsbrudd. En begrensning ved denne studien er at jeg ikke har inkludert mål på husholdningsinntekt i analysene. Flere studier har funnet tegn på at endringer i den økonomiske situasjonen til familien etter en skilsmisse kan forklare noe av sammenhengen mellom familiestruktur og barns utfall. Det er bred konsensus i forskningslitteraturen om at barn som vokser opp i familier med svak økonomi har en høyere sannsynlighet for å bli tenåringsforeldre (se for eksempel Miller mfl. 2001). Kvinner opplever den største inntektsreduksjonen etter et brudd og skilte kvinner har større sannsynlighet for å leve i fattigdom enn kvinner i toinntektshusholdninger (Aassve 2007, Strand 2012). Ettersom mødre i majoriteten av tilfellene tildeles hovedomsorgen for barna etter et samlivsbrudd, vil de fleste skilsmissebarn oppleve en reduksjon i levestandard, både sammenliknet med barn som vokser opp med begge foreldrene og med deres egen situasjon før foreldrene gikk fra hverandre. Likevel er ikke de økonomiske konsekvensene av

en skilsmisse like omfattende i Norge, som i eksempelvis Storbritannia og USA. Den norske velferdsstaten tilbyr relativt omfattende økonomiske overføringer for å dempe de økonomiske konsekvensene av en skilsmisse (Strand 20012).

Undersøkelser som har forsøkt å differensiere mellom en ”skilsmisseeffekt” og en ”økonomisk effekt” har nådd motstridende konklusjoner. Noe av diskrepansen i funnene kan forstås som resultat av den store variasjonen i mål som anvendes. Hvorvidt økonomisk situasjon medierer eller konfunderer sammenhengen mellom en skilsmisse og ulike utfall for barna er med andre ord fremdeles et åpent spørsmål. Wu (1996) fant at betydningen av endringer i familiestrukturen for tenåringsgravitet ikke endret seg betydelig etter kontroll for inntekt. Basert på dette funnet konkluderte han med at betydningen av inntekt og betydningen av familiestruktur hovedsakelig opererte uavhengig av hverandre. En nyere amerikansk studie konkluderte motstridende, med at innteksreduksjon etter en skilsmisse stod for store deler den observerte forskjellen i tenåringsfruktbarhet mellom skilsmissebarn og barn med begge foreldrene i husstanden (McLanahan og Bumpass 2010). Foreldre med svakere økonomi har en høyere risiko for å skille seg og en skilsmisse vil i andre omgang svekke husholdningsøkonomien ytterligere. Det er plausibelt at deler av sammenhengen mellom skilsmissee erfaring og tenåringsfruktbarhet genereres av økonomiske forskjeller mellom barn som vokser opp med to biologiske foreldre, og barn med foreldre i to husstander.

En annen kausalmekanisme som fremmes i teorikapittelet er foreldrefravær, det som i realiteten oftest er fravær av far. Det er fremdeles manglende konsensus om dette er en avgjørende medierende faktor i betydningen av foreldrenes skilsmisse for barns utfall. Noe av tvilen kommer fra forskning som har sammenlignet utfall hos skilsmissebarn og barn som har mistet faren sin. Majoriteten av slike studier, min oppgave inkludert, finner at skilsmissebarna kommer dårligere ut på en rekke utfall enn barn som har mistet faren sin helt (Wu 2006). Et annet funn som har sådd tvil rundt foreldrefraværhypotesen er at barn i steforeldrefamilier ikke ser ut til å gjøre det bedre på ulike mål, som utdanningsoppnåelse og velvære enn barn som vokser opp kun med én forelder (McLanahan og Sandefeur 1994).. Steforeldrefamilier innebærer en ekstra foreldrefigur som kan hjelpe til både med husholdningsoppgaver og i arbeidsmarkedet, noe som kan friggi tid til å følge opp barna. Et viktig poeng i denne sammenheng er at på tross av at mange fedre flytter ut av oppveksthjemmet etter en skilsmisse, så innebærer ikke dette at de forsvinner fra barnas liv. Samværsavtaler blir stadig mer utbredt og fedre er generelt mer involvert med barna i dag enn situasjonen var for kun noen år tilbake.

8.2 Kjønn og skilsmisse

Det er plausibelt at det å bli forelder i tenårene i større grad er resultat av bevisste valg for jenter, enn det er for gutter. Mens prosessen som leder fram til en graviditet kan forløpe seg likt for begge kjønn, ligger valget om hvorvidt svangerskapet skal gjennomføres eller avbrytes hos jentene. Det som ofte betegnes som risikoatferd; som tidlig seksuell debut, flere seksualpartnere og å ha ubeskyttet sex, øker tenåringers risiko for å bli eller gjøre noen gravide. Ettersom kun de som fullfører et svangerskap registreres som tenåringsforeldre i mitt utvalg, vil jentene representere en mer selektert gruppe.

På tross av at forskjellene er små, finner jeg at betydningen av foreldrenes skilsmisse for barnas tenåringsfruktbarhet er signifikant sterkere for jenter enn det er for gutter. Dette funnet er i tråd med tidligere forskning på feltet (Reneflot 2011, Woodward mfl. 2006). Woodward mfl. (2006) finner i en studie av kjønnsforskjeller i forløpere til tenåringsfruktbarhet at mange av de samme faktorene som viste seg å øke jenters risiko for å bli foreldre tidlig, også var assosiert med en forhøyet risiko for gutter. En av de to unntakene var nettopp endringer i familiestrukturen, som viste seg å være av større betydning for jenters fruktbarhetsatferd enn gutters. I en metastudie over forskning på kjønn som modererende faktor i relasjonen mellom oppdragelsesstil og seksualatferd, konkluderte Kincaid og medforfattere (2012) med at foreldrene hadde ulik betydning for barnas seksualatferd. Mens gutter responderte mer på sterkere kontroll og regulering fra foreldrene, ble jenters seksualatferd dempet av tette emosjonelle bånd til foreldrene. Sosialiseringsteorien postulerer at døtre påvirkes av mødrenes atferd. Det blir stadig mer vanlig at mødre vender tilbake til partnermarkedet etter en skilsmisse.

Likevel er ikke kjønnsforskjellene i gutters og jenters risiko for å bli foreldre før de fyller tjueto etter skilsmisseerfaring i oppveksten veldig store. Dette er noe overraskende, ettersom teoretiske perspektiver på denne sammenhengen fremsetter ulike mekanismer som potensielt genererer sammenhengen for jenter og for gutter. En potensiell forklaring på de svake forskjellene kan være tidsavgrensningen for utfallet jeg studerer. Tenåringsforelder kan man per definisjon bare bli i løpet av tenårene, og kjønnsforskjeller i betydningen av en skilsmisse i oppveksten har vist seg å forsvinne etter hvert som barn blir ungdom. De mest prominente kjønnsforskjellene i barns utfall etter en skilsmisse er blitt avdekket i de yngste aldersgruppene (Hetherington 1993).

8.3 Barnas alder når foreldrene gikk fra hverandre

En skilsmisse er ikke er en isolert hendelse, men ofte resultatet av en lengre prosess, en prosess som ikke nødvendigvis er over verken for barn eller foreldre når beslutningen om å oppløse samlivet er nådd. Kompleksiteten i selve fenomenet, gjør det desto mer utfordrende å vurdere hvilke konsekvenser foreldrenes skilsmisse potensielt har for barna. Både sosial kontrollteorien og sosialiseringsteorien vektlegger mindre investering i barna fra foreldrenes side som en potensiell mekanisme som genererer sammenhengen mellom en skilsmisse og tenåringsfruktbarhet, men har ulike forventninger til *når* et slikt fravær har størst betydning for barna.

Foreliggende kunnskapsstatus på konsekvensene av en potensiell skilsmisse for barna etter hvor gamle de var når foreldrene gikk fra hverandre er delt. Funnene som bekrefter en slik aldersbetinget sammenheng indikerer at en skilsmisse i den *yngeste aldersgruppa* er sterkest assosiert med ulike (og ofte negative) utfall for barna. Andre finner ingen betydning av alder eller hvor lenge barna har bodd i en alternativ familiestruktur. Kunnskap om når en skilsmisse har størst betydning for barnas risiko for å bli foreldre i tenårene kan øke forståelsen av hvilke mekanismer som generer sammenhengen mellom skilsmissee erfaring og tenåringsfruktbarhet.

De teoretiske perspektivene som ble introdusert i kapittel 3 fremsetter ulike forventninger til når en skilsmisse vil være av størst betydning for barns utfall. Om foreldrene skiller seg når barna er helt små betyr det også en lengre periode i en alternativ familiestruktur. Samtidig er barn mer avhengige av foreldrene i de første leveårene, og viktige kognitive og ikke-kognitive kapasiteter formes i denne perioden. Dette kan i andre omgang prege hvordan sammenhengen arter seg mellom det å oppleve foreldrenes samlivsbrudd og risikoen for å få barn i tenårene. I tabell 2a og b, undersøker jeg betydningen av hvor gamle barna var når foreldrene gikk fra hverandre, for å se om det er slik at en skilsmisse i yngre alder er sterkere assosiert med tenåringsfruktbarhet enn en skilsmisse på senere stadier. Denne forventningen ble bekreftet. Det er ikke kun hvorvidt en skilsmisse har funnet sted i oppveksten som er av betydning for tenåringsfruktbarheten. Hvor gamle barna var når foreldrene gikk fra hverandre ser ut til å være avgjørende for hvordan sammenhengen mellom foreldrenes skilsmisse og barnas risiko for å bli tenåringsforeldre arter seg. Barn av foreldre som gikk fra hverandre i løpet av de seks første leveårene hadde signifikant høyere sannsynlighet for å bli foreldre før de fylte tjue enn barn med foreldre som ikke skilte seg før de nådde tenårene. Resultatene indikerer med andre ord en aldersbetinget betydning av

foreldrenes skilsmisse, jo yngre barna var når foreldrene gikk fra hverandre, desto høyere er den relative sannsynligheten for å bli tenåringsforelder.

At barn som blir skilsmissebarn i ung alder er overrepresentert blant tenåringsforeldrene kan tolkes på minst to forskjellige måter. Én tolkning er at de tidligste barneårene er en spesielt sensitiv periode. Barnas reproduksjonsstrategier formes ifølge evolusjonsteorien i løpet av de første 5-7 leveårene. I denne perioden er mennesker sensitive til inntrykk og impulser fra omgivelsene. Omveltninger i familiestrukturen i denne perioden kan med andre ord prege hvordan barna utvikler seg. En annen tolkning er å finne i akkumulert-stress litteraturen. Barn som blir skilsmissebarn i ung alder er samtidig de som har levd i en alternativ familiestruktur lengst før de når tenårene. Dette kan gå hånd i hånd med lavere ressurstilgang og flere potensielle endringer i barnas omstendigheter, som tilstrømming av steforeldre og halvsøsken, eller flytting til nye nabolag.

For å kontrollere for noen slike endringer kjørte jeg den samme modellen på et utvalg kun bestående av barn som hadde opplevd én endring i familiestrukturen. Her ekskluderte jeg barn av foreldre som giftet seg på nytt etter skilsmissen og eventuelt skilte seg for andre gang. Estimaten fra denne modellen fulgte det samme mønsteret som estimaten fra modellen med alle skilsmissebarna. Barna som erfarte foreldrenes skilsmisse i løpet av de første seks leveårene var fremdeles under høyere risiko for å bli foreldre i tenårene enn personer som ble skilsmissebarn på senere tidspunkter. Påfølgende endringer i familiestrukturen etter en skilsmisse kan med andre ord ikke forklare hvorfor barna i den yngste aldersgruppa hadde høyest sannsynlighet for å bli tenåringsforeldre. Dette funnet bygger opp under utviklingsmekanismen som vektlegger betydningen av samlivsbrudd i de tidligste fasene av utviklingen. En skilsmisse når barna er i tenårene henger også sammen med en økt risiko for å bli tenåringsforelder, men ikke i like stor grad som en skilsmisse i tidlig barndom. Dette betyr likevel ikke at en skilsmisse på et senere tidspunkt ikke er av betydning for tenåringsfruktbarheten.

Det er tenkelig at foreldre som skiller seg tidlig i barnas liv er en mer selektert gruppe og kanskje opplever mer konflikt enn foreldre som skiller seg senere. Forskjeller i kontakten med den utflyttede forelderen kan også ha innvirkning på barnas fruktbarhetsatferd. Forskning på interaksjon mellom fedre og barna etter en skilsmisse finner at barn som er små når foreldrene går fra hverandre har mindre samvær med fedrene sine (Bulcroft og Bulcroft 1991, Jensen 2005).

8.4 Robusthetst av aldersgradienten

Aldersgradienten jeg finner i betydningen av skilsmisse for barna kan også være resultat av seleksjonsprosesser. Skilsmissebarn er en svært heterogen gruppe og det kan tenkes at kjennetegn ved foreldrene som ikke lett lar seg måle påvirker både risikoen for at foreldrene går fra hverandre (tidlig eller sent) og barnas risiko for å bli tenåringsforeldre. Dette undersøkte jeg ved å sammenligne søsken i samme familie som opplevde foreldrenes skilsmisse ved forskjellige aldre. Fordelen ved søskenmodeller er at alle utelatte variable som fanger opp kjennetegn ved familien som er stabile over tid og har lik effekt på barna i familien blir tatt høyde for. Om disse egenskapene ved foreldrene eller familiesituasjonen er korrelert med utfallsvariabelen vil dette skape skjevhet i estimatene i en ordinær regresjonsmodell.

Noen tidligere studier har anvendt fasteffekt analysemetoder for å kontrollere for uobserverte kjennetegn ved familien (Lyngstad mfl under utgivelse, Bjørklund og Sundstrøm 2006). Bjørklund og Sundstrøm (2006) undersøkte betydningen av foreldrenes skilsmisse for barnas utdanningsoppnåelse. Mens aldersgradienten var signifikant og negativ i estimering på tverrsnittdata, var den ikke lenger signifikant etter kontroll for uobserverte kjennetegn ved familien. På bakgrunn av dette funnet konkluderer de med at det ikke er noen kausal sammenheng mellom skilsmissee erfaring i oppveksten og barns utdanningsoppnåelse, men at sammenhengen snarere var uttrykk for seleksjon. Imidlertid kan tap av signifikans når familieenheten holdes stabil også være resultat av lavere teststyrke. Bruk av søskenmodeller setter sterkere begrensninger på data, og utvalgsstørrelsen blir ofte kraftig redusert ettersom en slik type modellspesifisering krever søsken med variasjon både i utfalls- og forklaringsvariabel (Lyngstad mfl under utgivelse). Mindre utvalg kan gjøre det vanskeligere å avdekke eksisterende sammenhenger i dataene.

Funnene fra søskenmodellen i denne oppgaven underbygger hypotesen om en aldersgradient i betydningen av foreldrenes samlivsbrudd for barnas fruktbarhetsatferd. Estimaten fra modell 3a og b indikerer at skilsmisse har størst betydning for barnas påfølgende tenåringsfruktbarhet om den finner sted mens barna fremdeles er små. Forskjellen i risiko for å bli tenåringsforelder mellom barn som opplever foreldrenes skilsmisse når de er mellom 6 og 11 og 12 og 15 er ikke lenger signifikant, men å bli skilsmissebarn i løpet av de seks første årene er assosiert med en høyere risiko for å bli forelder tidlig enn å bli skilsmissebarn i de tidlige tenårene.

At aldersgradienten holder stand også etter omfattende kontroll for både teoretisk relevante variabler som foreldrenes utdanningsnivå, bosted og hvorvidt moren selv fikk sitt første barn i tenårene, samt tidsinvarierende kjennetegn ved mor kan indikere en kausalsammenheng mellom barnas alder ved foreldrenes skilsmisse og risikoen for å bli forelder i tenårene. Likevel er jeg forsiktig med å konkludere med at de observerte forskjellene i tenåringsfruktbarhet mellom barn som opplever foreldrenes skilsmisse når de er små og barn som blir skilsmissebarn på senere tidspunkter er uttrykk for en årsakssammenheng. Sammenligning av barn i samme familie som blir skilsmissebarn ved ulike aldre bringer oss likevel nærmere en forståelsen av hvordan og hvorvidt tenåringsfruktbarhet kan være betinget av familiestruktur (Bjørklund og Sundstrom 2006: 621). Men også denne metoden er beheftet med noen problemer, som skal diskuteres i det følgende.

8.5 Problemer ved sammenligning av søsken

Når søsken med ulike familieerfaringer skal sammenlignes setter dette noen begrensninger ved utvalget. Til denne modellen trenger jeg søsken som varierer både på avhengig og uavhengig variabel. Kun familier der foreldrene har holdt sammen lenge nok til å få barn med et visst mellomrom trekkes videre inn i analysen. Dette kravet ekskluderer også enebarn og barn med søsken som ikke varierer nok i alder til å skape tilstrekkelig variasjon i forklaringsvariabelen, nemlig hvor gamle de var når foreldrene skilte seg. En ytterligere begrensning følger av valget om å gjøre separate analyser for jenter og gutter. Kun barn som har minst ett søsken av samme kjønn inkluderes i søskenutvalget. Det er tenkelig at det er andre mekanismer som genererer variasjonen i fruktbarhetsatferden til gutter, enn de som er virksomme for jenter. Disse begrensningene gjør at resultatene for søskenmodellene ikke uten videre kan generaliseres til den fulle tenåringspopulasjonen. I norsk kontekst er det imidlertid vanligst å ha ett søsken, og enebarn utgjør unntaket heller enn regelen. I 2011 var 19 prosent av barna mellom 0 og 17 år det eneste barnet i husstanden (SSB 2011).

Sammenligning innad i familier kan ikke fjerne all usikkerhet. Dunn og Plomin (1991) gjør et poeng av at på tross av at søsken deler omkring 50 prosent av det samme genmaterialet og har de samme foreldrene, er deres respektive familiemiljø svært forskjellig. Dette lyder kanskje kontrainuitivt da det er vanlig å trekke fram alle omstendighetene som er felles for søsken; som foreldrenes mentale helse, oppdragelsesstil og holdninger, samt kvaliteten på relasjonen foreldrene imellom. Likevel vil forholdet mellom den enkelte av søsknene og

foreldrene kunne både være og oppleves forskjellig av barna, det samme gjelder forholdet søsknene imellom. En studie basert på intervjuer gjennomført på et nasjonalt representativt utvalg av amerikanske familier, fant at i underkant av halvparten av søsknene i studien vurderte forholdet mellom dem og foreldrene og forholdet mellom foreldrene og søsknene deres som kvalitativt forskjellig. Videre fant de at flere mødre rapporterte å føle forskjellige grader av nærhet til sine respektive barn, og behandlet dem også forskjellig i form av ulik grad av oppmerksomhet og disiplin (kilde). Sammenligning mellom søsken fjerner med andre ord ikke all variasjon mellom individer. På tross av at det kan argumenteres for at søsken har mer til felles med hverandre enn personer som ikke er i slekt, er det også relevante forskjeller søsken imellom.

Ettersom jeg i min analyse ikke har mål på individkarakteristikker, kan jeg ikke med sikkerhet tolke forskjellene jeg finner mellom søsknene i tenåringsfruktbarhet etter alder ved skilsmisse som uttrykk for en kausalsammenheng. For eksempel finner (East 2001) at jenter som har eldre søstre i familien som fikk barn i tenårene har en forhøyet risiko for selv å bli tenåringsforeldre. Barn som erfarer foreldrenes skilsmisse tidligst vil i min spesifisering av modellen samtidig være de som er yngst i søskenflokket. For å imøtekomme dette problemet inkluderte jeg en kontroll for barnas rekkefølge i søskenflokket. Lyngstad mfl (under utgivelse) fant i en studie av betydningen av en skilsmisse ved ulike aldre for barnas utdanningsoppnåelse at introduksjon av et paritetsmål i modellen fikk store betydninger for estimatene.

Ytterligere kontrollerer jeg ikke for kjennetegn ved familien som varierer over tid. Om for eksempel far utvikler alkoholproblemer i løpet av barnas oppvekst, kan søsknene ha blitt eksponert for dette i varierende grad (Ermisch og Franchesconi 2001). Om familien støter på økonomiske problemer under barnas oppvekst kan dette også oppleves ulikt av barna. I en søskenmodell vil egenskaper ved foreldrene som er stabile over tid og har lik betydning for søsknene falle bort. Men forskjeller søsknene imellom kontrolleres ikke for ved hjelp av denne metoden. Forskjeller søsknene imellom i personlighet, mestring i skolen eller i eventuelle atferdsproblemer kan også prege deres individuelle sannsynlighet for å bli foreldre i ung alder. Ermisch og Franchesconi (2001) poengterer at om et av barna i søskenflokket har noen særegne egenskaper, som for eksempel atferdsproblemer, som både framprovoserer foreldrenes skilsmisse og plasserer barnet selv under høyere risiko for å bli foreldre tidlig, så vil dette skape forvirring rundt årsaksretningen. Om dette er tilfellet kan man Jeg kan med andre ord ikke konkludere med at de forskjellene i betydningen av alderen barna var i når

foreldrene gikk fra hverandre for tenåringsfruktbarheten faktisk er tegn på en kausalsammenheng. Søsken fasteffektanalyse faller ikke inn under kategorien eksperimentstudie ettersom fordelingen på den uavhengige variabelen ikke er vilkårlig. Det er derfor ikke mulig å trekke sikre kausale slutninger fra resultatene. Men som Tither og Ellis (2008) påpeker kan resultatene åpne for å trekke ”myke” kausale slutninger.

Mine funn viser med andre ord at det foreligger seleksjon både på observerte og uobserverte kjennetegn ved familien. Når teoretisk relevante kontrollvariabler introduseres i modellen reduseres de observerte forskjellene i tenåringsfruktbarheten hos skilsmissebarn og barn med gifte foreldre. Den aldersbetingede betydningen av skilsmissee erfaring svekkes ytterligere for jenter når jeg kontrollerer for tidsinvariante kjennetegn ved mor, i tabell 7.6. Skilsmissebarn er en veldig heterogen gruppe og det kan være andre aspekter ved familiemiljøet enn *når* skilsmissen fant sted som skaper sammenhengene vi finner i data.

8.6 Begrensningene i min studie og arenaer for videre forskning

En begrensning som følger med bruken av registerdata er at man må ta utgangspunkt i de målene som er tilgjengelige. Registerdata samles ikke inn i forskningsøyemed, men som navnet tilsier, for administrative formål. Dette innebærer at de tilgjengelige variablene ikke alltid er skreddersydd forskerens behov. I min sammenheng innebærer dette at jeg ikke har hatt muligheten til å teste mekanismene som foreslås i teorikapitlet direkte. Noe som også begrenser muligheten for å konkludere med at sammenhengene jeg finner faktisk er uttrykk for en årsakssammenheng.

For å få en bedre forståelse av hvordan sammenhengen mellom familiestruktur og tenåringsfruktbarhet opererer trengs det mål på flere aspekter ved familiesituasjonen. Spesielt hvordan foreldrene ordner samvær etter en skilsmisse, konfliktnivået mellom foreldrene både før og etter et samlivsbrudd og oppdragelsesstil er faktorer som kunne fortalt oss mer om på hvilke måter skilsmissee erfaring potensielt preger barns utfall. En kombinasjon av kvantitative og kvalitative data kunne samtidig gitt en dypere innsikt i hvilke prosesser som generer de sammenhengene vi finner. Både familiestruktur i oppveksten og tenåringsfruktbarhet forstås trolig bedre som dynamiske prosesser, snarere enn isolerte hendelser. Fremtidige studier kan med fordel trekke inn kunnskap fra andre felter, som evolusjonsspsykologi, økonomi og atferdspsykologi. Beslutninger om familiestiftelse og samlivsoopløsninger er komplekse prosesser som kan ha en rekke årsaker.

Ettersom fedre har fått en mer prominent rolle i barnas liv i de siste årene, kunne det vært interessant å se på om en tilstedeværende pappa etter et samlivsbrudd modererer potensielle negative effekter av skilsmisse for barns utfall. Et per dags dato lite utforsket aspekt ved tenåringsforeldre er hvem tenåringsmødrene og -fedrene får barn med. I denne studien har jeg undersøkt betydningen av familiestruktur for både jenters og gutters risiko for å bli tenåringsforeldre. Dette betyr likevel ikke at disse får barn med hverandre. Vi vet fra tidligere studier at jenter som får barn i tenårene ofte gjør det sammen med gutter som er gjennomsnittlig to til tre år eldre. Og hvem tenåringsfedrene får barn med er et interessant tema for videre forskning.

9. Litteraturliste

- Aassve, A., Betti, G., Mazzuco, S., & Mencarini, L. (2007). "Marital disruption and economic well-being: A comparative analysis." *Journal of the Royal Statistical Society: Series A (Statistics in Society)*, 170(3), 781–799.
- Aassve, A., Betti, G., Mazzuco, S., & Mencarini, L. (2007). "Marital disruption and economic well-being: Poverty, income and lifestyle deprivation". I H.J. Andreß & D.
- Achen, Christopher H. (2002). "Towards a New Political Methodology: Microfoundations and ART." *Annual Review of Political Science* 5: 423-50.
- Amato, P.R. (1993). "Children's Adjustment to Divorce: Theories, Hypotheses, and Empirical Support". *Journal of Marriage and Family*. 55(1): 23-38.
- Amato, P.R. (2000). "The consequences of divorce for adults and children". *Journal of Marriage and Family*. 62(4): 1269-1287.
- Amato, P. R. (2001): "Children of Divorce in the 1990s: An Update of the Amato and Keith (1991) Meta-Analysis". *Journal of Family Psychology*, 15(3): 355-370.
- Amato, P.R. og James, S. (2010). "Divorce in Europe and the United States: commonalities and differences across nations". *Family Science* 1(1): 2-13.
- An, Chong-Bum, Haveman, Robert, Wolfe, Barbara (1993): "Teen Out-of-Wedlock Births and Welfare Receipt: The Role of Childhood Events and Economic Circumstances". *The Review of Economics and Statistics* 75 (2): 195-208.
- Astone, N. M. og S. S. McLanahan (1991). "Family Structure, Parental Practices and High School Completion", *American Sociological Review* 56(3): 309-320.
- Axinn, William G. & Thornton, Arland (1996): "The Influence of parents marital dissolutions on children's attitudes toward family formation". "Demography" 33 (1): 66-81.
- Barber, J. S. (2000): "Intergenerational influences on the Entry in to Parenthood Mothers Preferences for Family and Non-Family Behaviour". *Social Forces*, 77: 319-348.
- Barber, J. S. (2001): "The Intergenerational Transmission of Age at First Birth among Married and Unmarried Men and Women". *Social Science Research* 30.
- Barber, N. (1998). "Kin, Security of Adult Attachment, and Sociosexuality as a Function of Parental Divorce". *Evolution and Human Behaviour* 19:125-132.
- Bjørklund, A. og Sundström, M. (2006). "Parental separation on children's educational attainment: A sibling analysis on Swedish register data. *Economica*, 73; 605-624.
- Breivik, K. og D. Olweus (2006): "Children of Divorce in a Scandinavian Welfare State: Are They Less Affected than US Children?" *Scandinavian Journal of Psychology*, 47: 61-74.

- Byberg, I. H, Foss, A. H., Noack, T. (2001): “Gjete kongens harar rapport fra arbeidet med å få samboere mer innpasset i statistikken”. Statistisk Sentralbyrå, Oslo/Kongsvinger, 2001/40.
- Bynum, M.K., Durm, M.W. (1996). “Children of Divorce and its Effect on Their Self-Esteem”. *Psychological Reports*.79:447-450.
- Campa, Mary I (2006). ”Pathways to intergenerational Adolescent Childbearing in a High-Risk Sample”. *Journal of Marriage and Family* 68.
- Capaldi, D. M., Patterson, G. R. (1991) (“Relation of parental transitions to boys' adjustment problems: I. A linear hypothesis: II. Mothers at risk for transitions and unskilled parenting.” *Developmental Psychology*, Vol 27(3): 489-504.
- Cherlin, A. J., Kiernan, K. E. og Chase-Lansdale, P. L. (1995). “Parental divorce in childhood and demographic outcomes in young adulthood”. *Demography*, 32, 299–318.
- Cocksey, Elizabeth C (1990). *Factors in the Resolution of Adolescent Premarital Pregnancies*. ”Demography” 17 (2).
- Coleman, P. K (2006). “Resolution of Unwanted Pregnancy During Adolescence Through Abortion Versus Childbirth: Individual and Family Predictors and Psychological Consequences”. *J. Youth Adolescence*, 35: 903-911.
- Cooksey, E. C. & Craig, P. H. (1998). “Parenting from a distance: The effects of paternal characteristics on contact between nonresidential fathers and their children”. *Demography* 35 (2): 187-200.
- Corac, M. (2001). „Death and Divorce: The Long-Term Consequences of Parental Loss on Adolescents“. *Journal of Labor Economics*. 19(3): 682-715.
- Cherlin A. J., Kiernan, Kathleen. E & Chase-Lansdale, P. Lindsay. (2004). “Parental Divorce in Childhood and Demographic Outcomes in Young Adulthood”.
- Davis, Kingsley & Blake, Judith (1956). *Social Structure and Fertility: An Analytical Framework*. ”Economic Development and Cultural Change 4 (3): 211-235.
- Deleire, T., Kalil, A. (2002). “Good Things Come in Threes: Single-Parent Multigenerational Family Structure and Adolescent Adjustment”. *Demography*, 39: 393-413.
- Dimbuene, Zacharie Tsala & Defo, Barhelemy Kuate (2012). ”Family Environment and Premarital Intercourse in Bandjoun (West Cameroon)”. *Archives of Sexual Behaviour* 41 (2) : 351-361.

- Ellis, B.J., Schlomer, G.J., Tilley, E.H. & Butler, E. A (2012) "Impact of fathers on risky sexual behaviour in daughters: A genetically and environmentally controlled sibling study". *Development and Psychopathology* 24: 317-332.
- Ellis, B.J, Bates, J.E., Dodge, K.A., Fergusson, D.M., Horwood, L.J., Pettit, G.S., Woodward, L. (2003). "Does Father Absence Place Daughters at Special Risk for Early Sexual Activity and Teenage Pregnancy?" *Child Dev* 7(3):801-821.
- Ermisch, J.F., Franesconi, M. (2000). "Family Structure and children's achievements". *Journal of Population Economics*. 14:249-270.
- Furstenberg, F.F., Kiernan, K.E. (2001). "Delayed Parental Divorce: How Much Do Children Benefit?". *Journal of Marriage and Family* 63(2):446-457.
- Galloway, T. (under utgivelse). "The Effect of Divorce in Childhood on Criminal and Educational Outcomes".
- Geronimus, Arleed & Sanders Korenman (1990) *The Socioeconomic Consequenses of Teenage Childbearing Reconsidered*. "University of Michigan, Population Studies Center Research Report" 90-190: 245-279.
- Harden, Angela, Brunton, Ginny, Fletcher, Adam, Oakley, Ann (2009) *Teenage pregnancy and social disadvantage: systematic review integrating controlled trials and qualitative studies*. "British Medical Journal"
- Haveman, Robert & Wolfe, Barbara (1995). *The Determinants of Children's Attainments : A Review of Methods and Findings*. "Journal of Economic Literature 44 (4): 1829-1878.
- Hedström, Peter (2005). "Dissecting the Social: On the Principles of Analytical Sociology". *Cambridge University Press*.
- Henshaw, Stanley K (1998) "Unintended Pregnancy in the United States" *Family Planning Perspectives* 30 (1).
- Hetherington, E.M., Clingempeel, W.G., (1992). "Coping with Marital Transitions". *Society for Research in Child Development*, Chicago.
- Hetherington, E.M, Clingempeel, G.W, Anderson, E.R., Deal, J.E., Hagan, M.S., Hollier, E.A., Lindner, M.S., MacCoby, E.E, Jeanne, C.B., O'Connor, T.G., Eisenberg, M., Rice, A.M., Bennion, L.D. (1992). "Coping with Marital Transitions: A Family Systems Perspective". *Monographs of the Society for Research in Child Development*. 57:1-251.

- Hetherington, E. M. (1972). Effects of father absence on personality development in adolescent daughters. *Development Psychology*, 7, 313–326.
- Hetherington E.M. (1993). “An Overview of the Virginia Longitudinal Study of Divorce and Remarriage With a Focus on Early Adolescence. *Journal of Family Psychology* 7(1):39-56.
- Hoem, J.M. (1997). “Educational gradients in divorce risks in Sweden in recent decades.” *Population Studies*, 51:19-27.
- J. Dunn og R. Plomin. (1991). “Why are siblings so different? The significance of differences in sibling experiences within the family”. *Family Processes*, 30(3): 271-283.
- Jensen, An-Margritt & Clausen, Sten-Erik Clausen (1999). “Samboere og samfunnet”. *NOU, Norges offentlige utredninger* (25). Oslo: Barne- og familiedepartementet.
- Jensen, An-Margritt & Clausen, Sten-Erik Clausen (1997). “Barns familier. Samboerskap og foreldrebrudd etter 1970”. *NIBR-prosjektrapport* (21)
- Jensen, A.-M. og Clausen, S.-E. (1999): ”Samboerskap som foreldreskap”, Vedlegg 4 til NOU Norges offentlige utredninger (1999:25) *Samboerne og samfunnet*, Oslo: Barne- og familiedepartementet.
- Jensen, An-Margritt (2005). ”Barn som bor med far bor også med mor”. *Samfunnsspeilet* (2): 30-38.
- Kahn, J. R. og K. E. Anderson (1992). "Intergenerational Patterns of Teenage Fertility." *Demography* 29(1): 39-57.
- Kaldager, Rannveig Vittersø (2010) ”Betydning av inntekt og utdanning for menns fruktbarhetsintensjoner og –atferd” *Institutt for sosiologi og Samfunnsgeografi*.
- Kaufmann, Judith (1996). ”Teenage Parents and their Offspring”. *Annals New York Academy of Science*. 17-30.
- Kiernan, K. (1992). “The Impact of Family Disruption in Childhood on Transitions Made in Young Adult Life”. *Population Studies*. 46(2): 213-234
- Kiernan, K. (1997). ”Becoming a Young Parent: A Longitudinal Study of Associated Factors. *The British Journal of Sociology* 48 (3): 406-428.

- Kiernan, K. (2010). "Parental Divorce during childhood: Age at first intercourse, partnership and Parenthood". *Population Studies* 51:41-55.
- Kim, K., Smith, P.K. (1999). "Family Relations in early Childhood and Reproductive Development". *Journal of Reproductive and Infant Psychology*. 17(2)
- Kincaid, C., Jones, D.J., Sterrett, E., McKee, L. "A Review of Parenting and adolescent sexual Behaviour: The Moderating Role of Gender". *Clinical Psychology Review*. 32(3): 177-188.
- Kitterød, R.H. (2008). "Hvilke samværsfedre har lite kontakt med barna sine?". *Statistisk Sentralbyrå. Rapporter* 56.
- Lang, K. og Zagorsky, J.L. (2001). "Does Growing up with a Parent Absent Really Hurt?" *The Journal of Human Resources* 36(2):253-273.
- Lappegård, Trude (2000). "Sex, men ikke barn". *Samfunnsspeilet* 6.
- Lappegård, T & Brunborg, H (2004). "Ungdom og demografi. Om endringer i demografisk atferd i overgangen fra ung til voksen". *Tidsskrift for Ungdomsforskning*
- Lehti, V., Sourander, A., Sillinmaki, L., Tamminen, H.H.T., Kumpulainen, K., Almquist, F. (2012). "Psychosocial factors associated with becoming a young father in Finland: a nationwide longitudinal study". *BMC. Public Health* 12-56
- Lucas, E.L. (2005). "Time Does Not Heal All Wounds. A Longitudinal Study of Reaction and Adaptation to Divorce". *Psychological Science*. 16(12): 945-950.
- Lyngstad, J. og J. Epland (2003): "*Barn av enslige forsørgere i lavinntektshusholdninger. En analyse basert på registerdata*, Rapporter 2003/12, Statistisk Sentralbyrå.
- Lyngstad, T.H. (2004). "The impact of parents' and spouses' education on divorce rates in Norway". *Demographic Research*, 10, 122-142.
- Lyngstad, T. H. (2006). "Why do Couples with Highly Educated Parents have Higher Divorce Rates?". *European Sociological Review* 22 (1): 49-60.
- Lyngstad, T. H. og Jalovaara, M. (2010) "A review of the antecedents of union dissolution". *Demographic Research* 23(10): 257-192.
- Madkour, S.P., Xie, Y., Harville, E.W (2013). "The Association Between Prepregnancy Parental Support and Control and Adolescent Girls' Pregnancy Resolution Decisions".. *Journal of Adolescent Health*. 2-7.
- Manlove, Jennifer, Terry, Elizabeth, Gitelson, Laura, Papillo, Angela Romano & Russel, Stephen (2000). "Explaining Demographic Trends in Teenage Fertility, 1980-1995). *Family Planning Perspectives* 32 (4): 166-175.

- Marcussen, Jesper M. (2011). "Health Statistics in the Nordic Countries". *Nordisk Medicinalstatistisk Komité*.
- Martin, Molly A (2012) Family structure and the intergenerational transmission of educational advantage.
- McLanahan, S.S. (1988). "Family Structure and Dependency": Early Transitions to Female household Headship". *Demography* 25 (1):1-6.
- McLanahan, S.S. og G. D. Sandefur (1994): *Growing up With a Single Parent. What Hurts What Helps*, Cambridge: Harvard University Press.
- McLeod, Alice (2001). "Changing patterns of teenage pregnancy: population based study of small areas". *BMJ Journal* 323: 199-203.
- Menard, S (2002). "Applied logistic regression Analysis. Second Edition". *Sage University Papers Series on Quantitative Applications in the Social Sciences*, 07-106. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Mencarini, L., Meroni, E., Pronzato, C. (2012). "Leaving Mum Alone? The Effect of Parental Separation on Childrens` s Decisions to Leave Home". *Eur J Population*28:337-357.
- Miller, B. C., Brad Benson (2001). "Family Relationships and Adolescent Pregnancy Risk: A Research Synthesis". *Developmental Review*. 21: 1-38.
- Miller, B.C., McCoy, J.K., Olson, T.D., Wallace, C.M (1986). "Parental Discipline and Control Attempts in Relation to Adolescent Sexual Attitudes and Behaviour". *Journal of Marriage and Family* 48(3): 503-512.
- Nettle, D., Coall, D.A., Dickins, T.E. (2011). "Early-life conditions and age at first pregnancy in British women". *Proceedings of the Royal Society*. 278: 1721-1727.
- Newcomer, S., Udry, R J. (1987). "Parental Marital Status Effects on Adolescent Sexual Behaviour". *Journal of Marriage and Family*. 49(2): 235-240.
- Noack, T. "En stille revolusjon: Det modern samboerskapet i Norge".
- Pedersen, Willy (2007). "Nødprevensjon eller abort? En logitudinell studie av unge kvinner". *Tidsskrift for Den norske legeförening*. 24 (127): 3206-8.
- Powers, A, Manski, A, Sandefeur, Gary D, McLanahan, Sara (1992). "Alternative estimates of the effect of family structure during adolescence on high school graduation". *Journal of the American Statistical Association*. Volume 87 (417): 25-37.

- Powers, D.A. (1993). "Alternative Models of the Effects of Family Structure on Early Family Formation". *Social Science Research* 22:283-299.
- Powers, D.A. (2005). "Effects of Family Structure on the risk of a first premarital birth in the presences of correlated unmeasured family effects". *Social Science Research* 34:511-537.
- Quinlan, R.J. (2003). "Father Absence, parental care, and female reproductive development". *Evolution and Human Behaviour* 24:376-390.
- Reneflot, Anne (2011). *Childhood Family Structure and Reproductive Behaviour in Early Adulthood in Norway*. "European Sociological Review 27 (1): 56-69.
- Riise, Birgitte Sande (2012). "Generasjonsoverføring av tidspunkt for første fødsel i Norge. *Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi*.
- Santelli, John S., Beilenson, Peter (1992). *Risk Factors for Adolescent Sexual Behaviour, Fertility, and Sexually Transmitted Diseases*. "The Journal of Schoole Health 62 (7): 271-279.
- Scaramella, Laura V, R.D. Conger, R.L. Simons, L.B. Whitbeck (1998). "Predicting Risk for Pregnancy by Late Adolescence: A Social Contextual Perspective". *Developmental Psychology* 34 (6): 1233-1245.
- Seltzer, Judith A. (1994). "Consequences of Marital Dissolution for Children". *Ann. Rev. Sociology*. 20: 235-266
- Sigle-Rushton, W., Lyngstad, T.H., Andersen, P.L., Kravdal, Ø. (under utgivelse). "Proceed with Caution? Parent's Union Dissolution and Children's Educational Achievement".
- Sing, S., Darroch, J.E., (2000). "Adolescent pregnancy and childbearing: levels and trends in industrialized countries". *Family Planning Perspectives* 32(1):14-23.
- Skog, O.J (2010). *Å forklare sociale fenomener – En regresjonsbasert tilnærming*. Oslo:Gyldendal Akademisk.
- Small, S.A., Luster, T. "Adolescent Sexual Activity: An Ecological, Risk-Factor Approach". 56(1):181-192.
- Steele, F., Siegle-Rushton, Wendy., Kravdal, Ø. "Consequences of Family Disruption on Children's Educational Outcomes in Norway". *Demography* 46(3): 553- 574.
- Steenhof, L. og Liefbroer, A.C. (2008). "Intergenerational transmission of age at first birth in the Netherlands for birth cohorts born between 1935 and 1984: Evidence from municipal registers". *Population Studies: A Journal of Demography*. 62 (1): 69-84.

- Strand, A.H. (2012). "The welfare state matters. On the economic consequences of partnership dissolution in Norway and Britain". *The University of Bergen*. URI: <http://hdl.handle.net/1956/6174>
- Sun, Y., Li, I. "Effects of Family Structure Type and Stability on Children's Academic Performance Trajectories". *Journal of Marriage and Family*. 73: 541-556.
- Texmon, Inger (1999). "Samliv i Norge mot slutten av 1990-tallet. En beskrivelse av endringer og mangfold". Vedlegg 3 i NOU, Norges offentlige utredninger (1999:25). Samboere og samfunnet. Oslo: Barne- og familiedepartementet.
- Thornton, A. Og Camburn, Donald (1987). "The Influence of the Family on Premarital Sexual Attitudes and Behavior". *Demography* 24 (3): 323-340.
- Thuen, F. & Nævdal, F. (2004). "Residence arrangements and well being: A study of Norwegian adolescents". *The Sociological Review* 54 (5): 363-371.
- Vinnerljung, Bo, E. Franzén, M. Danielsson (2007). "Teenage parenthood among child welfare clients: A Swedish national cohort study of prevalence and odds". *Journal of adolescence*. 30: 97-116.
- Wallerstein, J. S., J. B. Kelly. (1979). "Surviving the Breakup: How Children and Parents Cope With Divorce". New York: Basic Books.
- Whitbeck, L. B., Simons, R.L., Meei-Ying Kao (1994) "The Effects of Divorced Mothers' Dating Behaviours and Sexual Attitudes on the Sexual Attitudes and Behaviours of Their Adolescent Children". *Journal of Marriage and the Family* 56: 615-621.
- Wiik, K.A., Bernhardt, E., Noack, T. (2010). "Love or Money? Marriage Intentions among Young Cohabitators in Norway and Sweden". *Acta Sociologica*. 53(3): 269-287.
- Williams, Susan, J.F. Forbes, G.M. McIlwaine, K. Rosenberg (1987). "Poverty and Teenage Pregnancy". *British Medical Journal (Clinical Research Edition)* 294 (6563): 20-21.
- Wolchic, Sharlene A. Sandler, Irwin N., Millsap, Roger E et al (2002). "Six-Year Follow-up of Preventive Interventions for Children of Divorce. A Randomized Controlled Trial".
- Wolff, Jennifer M & Crockett, Lisa J (2011). "The Role of Deliberative Decision Making, Parenting and Friends in Adolescent Risk Behaviours". *J Youth Adolescence* 40: 1607-1622.
- Woodward, L.L., Fergusson, D.M., Horwood, L.J. (2006). "Gender differences in the Transition to Early Parenthood". *Development and Psychopathology* 18:275-294.

Wu, Lawrence L, Martinson, Biran C (1993). *Family Structure and the Risk of a Premarital Birth.* "American Sociological Review 58 (2): 210-232.

Zavodny, M (2001). The effect of partners' characteristics on teenage pregnancy and its resolution. *Family Planning Perspectives* 22: 192-199

Alle kilder som er brukt i denne oppgaven er oppgitt

Antall ord i oppgaven: 32760

Vedlegg 1: Tabell 7.1 – Full modell

	Jenter				Gutter					
	Beta	Std	OR	KI	Beta	Std	OR	KI		
<i>Familiestatus v/15 årsalder</i>										
Gifte foreldre			ref.				ref.			
Skilte foreldre	0,736	(0.008)	2,088 ***	2,054	2,122	0,625	(0.017)	1,868 ***	1,808	1,931
Død far	0,315	(0.025)	1,371 ***	1,304	1,44	0,218	(0.054)	1,244 ***	1,12	1,382
<i>Periode</i>										
1984-99			ref.				ref.			
1990-94	-0,18	(0.010)	0,835 ***	0,82	0,851	-0,074	(0.020)	0,929 ***	0,893	0,966
1995-99	-0,376	(0.011)	0,686 ***	0,672	0,701	-0,111	(0.022)	0,895 ***	0,857	0,933
2000-04	-0,67	(0.013)	0,512 ***	0,499	0,525	-0,362	(0.025)	0,696 ***	0,663	0,731
2005-12	-0,877	(0.013)	0,416 ***	0,405	0,427	-0,443	(0.025)	0,642 ***	0,611	0,674
<i>Sosial bakgrunn</i>										
Videregående			ref.				ref.			
Høyere universitet	-0,973	(0.012)	0,378 ***	0,369	0,387	-0,777	(0.022)	0,46 ***	0,441	0,48
Grunnskole	0,606	(0.009)	1,834 ***	1,803	1,865	0,445	(0.018)	1,56 ***	1,506	1,617
Mangler informasjon	-0,234	(0.230)	0,791	0,504	1,242	0,549	(0.293)	1,732 ^	0,975	3,078
<i>Bosted</i>										
Oslo & Akershus			ref.				ref.			
Hedmark & Oppland	0,375	(0.019)	1,455 ***	1,401	1,512	0,233	(0.039)	1,263 ***	1,171	1,362
Sør-Østlandet	0,455	(0.016)	1,577 ***	1,528	1,627	0,424	(0.031)	1,529 ***	1,439	1,624
Agder & Rogaland	0,883	(0.016)	2,418 ***	2,344	2,494	0,74	(0.031)	2,097 ***	1,974	2,227
Vestlandet	0,929	(0.015)	2,531 ***	2,456	2,609	0,685	(0.030)	1,984 ***	1,87	2,105
Trøndelag	0,83	(0.018)	2,294 ***	2,216	2,374	0,654	(0.035)	1,924 ***	1,797	2,06
Nord-Norge	1,003	(0.017)	2,727 ***	2,64	2,817	0,845	(0.032)	2,327 ***	2,185	2,479
Mangler informasjon	0,29	(0.074)	1,336 ***	1,156	1,544	0,658	(0.127)	1,931 ***	1,505	2,479
<i>Rekkefølge i søskenflokk</i>										
Nummer 1			ref.				ref.			
Nummer 2	0,093	(0.009)	1,098 ***	1,078	1,118	0,066	(0.018)	1,068 ***	1,031	1,107
Nummer 3 eller mer	0,288	(0.009)	1,334 ***	1,31	1,358	0,174	(0.019)	1,19 ***	1,147	1,235
<i>Mor førstefødsel i tenårene</i>										
Nei			ref.				ref.			
Ja	0,632	(0.008)	1,882 ***	1,853	1,912	0,586	(0.016)	1,796 ***	1,739	1,855
<i>Konstantledd</i>										
-2 Log L	-3,942	(0.016)	0,019 ***			-5,417	(0.031)	0,004 ***		
N:	627906,9					207718,0				
	532216					559456				

Merk: statistisk signifikant samspillsledd med brudd og kjønn. Betydningen av endring i familiestruktur sterkere for jenter enn for gutter. ***etter brudd, **etter død.

Vedlegg 2: Tabell 7.2b. Interaksjon mellom brudd og kjønn

	Beta	Std	OR	
<i>Familiestatus v/15-årsalder</i>				
Giftede foreldre			<i>ref.</i>	
skilte foreldre	0,657	(0.016)	1,928	***
død far	0,148	(0.054)	1,159	**
<i>Kjønn (ref=gutter)</i>				
jenter	1,545	(0.010)	4,687	***
skilt*kjønn	0,069	(0.018)	1,071	***
død far*kjønn	0,184	(0.059)	1,201	**
<i>Periode</i>				
1984-99			<i>ref.</i>	
1990-94	-0,16	(0.009)	0,852	***
1995-99	-0,324	(0.010)	0,723	***
2000-04	-0,609	(0.011)	0,544	***
2005-12	-0,787	(0.012)	0,455	***
<i>Sosial bakgrunn</i>				
Videregående			<i>ref.</i>	
Høyere universitet	-0,931	(0.010)	0,394	***
Grunnskole	0,574	(0.008)	1,776	***
<i>Bosted</i>				
Oslo & Akershus			<i>ref.</i>	
Hedmark & Oppland	0,346	(0.017)	1,413	***
Sør-Østlandet	0,449	(0.014)	1,566	***
Agder & Rogaland	0,853	(0.014)	2,347	***
Vestlandet	0,879	(0.014)	2,409	***
Trøndelag	0,794	(0.016)	2,211	***
Nord-Norge	0,969	(0.015)	2,637	***
<i>Rekkefølge i søskenflokk</i>				
Nummer 1			<i>ref.</i>	
Nummer 2	0,088	(0.008)	1,092	***
Nummer 3 eller mer	0,265	(0.008)	1,304	***
<i>Mor førstefødsel i tenårene</i>				
Nei			<i>ref.</i>	
Ja	0,622	(0.007)	1,862	***
<i>Konstantledd</i>	-5,47	(0.016)	0,004	***
-2 Log L	836407,6			
N:	1091682			

Vedlegg 3: Tabell 7.3b - risiko for å bli tenåringsmor etter foreldrenes brudd

Logit	Samboere v/fødsel						Gifte v/fødsel					
	Beta	Std	OR	KI			Beta	Std	OR	KI		
<i>Familiestatus v/15 år</i>												
Foreldre holdt sammen			ref.						ref.			
Brudd	0,544	(0.032)	1,722	***	1,6	1,83	0,743	(0.030)	2,103	***	1,983	2,23
<i>Sosial bakgrunn</i>												
Videregående			ref.						ref.			
Universitet	-0,87	(0.044)	0,418	***	0,4	0,46	-1,018	(0.037)	0,361	***	0,336	0,389
Grunnskole	0,479	(0.039)	1,614	***	1,5	1,74	0,648	(0.038)	1,911	***	1,773	2,059
<i>Bosted</i>												
Oslo & Akershus			ref.						ref.			
Hedmark & Oppland	0,486	(0.085)	1,626	***	0,4	3,03	0,904	(0.081)	2,47	***	2,105	2,898
Sør-Østlandet	0,575	(0.074)	1,778	***	1,4	1,92	0,867	(0.070)	2,381	***	2,078	2,728
Agder & Rogaland	1,134	(0.076)	3,108	***	1,5	2,06	1,271	(0.068)	3,565	***	3,122	4,07
Vestlandet	1,027	(0.071)	2,794	***	2,7	3,61	1,301	(0.068)	3,673	***	3,216	4,194
Trøndelag	1,092	(0.073)	2,979	***	2,4	3,21	1,174	(0.079)	3,234	***	2,77	3,776
Nord-Norge	1,318	(0.070)	3,735	***	2,6	3,44	1,477	(0.073)	4,378	***	3,793	5,052
<i>Rekkefølge i søskenflokk</i>												
Nummer 1			ref.						ref.			
Nummer 2	0,115	(0.036)	1,122	**	1	1,2	0,034	(0.038)	1,034		0,959	1,115
Nummer 3 eller mer	0,483	(0.050)	1,621	***	1,5	1,79	0,275	(0.038)	1,317	***	1,223	1,418
<i>Mor førstefødsel i tenårene</i>												
Nei			ref.						ref.			
Ja	0,545	(0.032)	1,725	***	1,6	1,84	0,635	(0.032)	1,888	***	1,774	2,01
Konstantledd	-4,78	(0.067)	0,008	***			-5,227	(0.069)	0,005	***		
-2 Log L			37153,32						46120,38			
N:			38922						67105			

*** <0,001 ** p<0,01 * p<0,05 ^ p<0,1

Vedlegg 4. Tabell 7.4b risiko for å bli tenåringsfar etter brudd

Logit	Samboere v/fødsel						Gifte v/fødsel					
	Beta	Std	OR	KI			Beta	Std	OR	KI		
<i>Familiestatus v/15 år</i>												
Føldre holdt sammen			ref.						ref.			
Brudd	0,326	(0.061)	1,385	***	1,2	1,56	0,726	(0.054)	2,066	***	1,86	2,294
<i>Sosial bakgrunn</i>												
Videregående			ref.						ref.			
Universitet	-0,61	(0.078)	0,545	***	0,5	0,64	-0,939	(0.065)	0,391	***	0,345	0,444
Grunnskole	0,516	(0.077)	1,675	***	1,4	1,95	0,464	(0.073)	1,591	***	1,38	1,834
<i>Bosted</i>												
Oslo & Akershus			ref.						ref.			
Hedmark & Oppland	0,31	(0.180)	1,364	^	1,8	3,17	0,465	(0.136)	1,592	***	1,219	2,08
Sør-Østlandet	0,867	(0.146)	2,379	***	1	4,33	0,287	(0.114)	1,333	*	1,066	1,666
Agder & Rogaland	1,167	(0.153)	3,213	***	1,8	3,78	0,83	(0.106)	2,294	***	1,862	2,825
Vestlandet	1,048	(0.143)	2,851	***	2,4	5,41	0,727	(0.108)	2,068	***	1,672	2,558
Trøndelag	1,409	(0.143)	4,092	***	2,7	4,69	1,05	(0.121)	2,857	***	2,255	3,62
Nord-Norge	1,268	(0.141)	3,555	***	1	1,25	1,262	(0.114)	3,533	***	2,826	4,416
<i>Rekkefølge i søskenflokk</i>												
Nummer 1			ref.						ref.			
Nummer 2	0,089	(0.069)	1,093		1	1,25	0,126	(0.070)	1,134	^	0,989	1,3
Nummer 3 eller mer	0,28	(0.101)	1,323	**	1,1	1,61	0,32	(0.069)	1,377	***	1,202	1,578
<i>Mor førstefødsel i tenårene</i>												
Nei			ref.						ref.			
Ja	0,353	(0.063)	1,423	***	1,3	1,61	0,44	(0.059)	1,552	***	1,383	1,742
Konstantledd	-6,16	(0.134)	0,002	***			-6,061	(0.108)	0,002	***		
-2 Log L			13105,77						17988,69			
N:			41568						70178			

*** <0,001 ** p<0,01 * p<0,05 ^ p<0,1

Vedlegg 5: Relativ risiko for å bli tenåringsforelder etter familiestatus v/15-årsalder – interaksjon mellom foreldrenes sivilstatus v/barnas fødsel og brudd

Logit	Jenter			Gutter				
	Beta	Std	OR	Beta	Std	OR		
<i>Samlivsstatus v/15 år</i>								
Foreldre holdt sammen								
Bruddindikator	0,527	(0.031)	1,693	***	0,325	(0.060)	1,383	***
<i>Status</i>								
Samboere v/fødsel								
Giftet v/fødsel	-0,282	(0.032)	0,754	***	-0,189	(0.057)	0,828	***
Brudd*status	0,234	(0.043)	1,264	***	0,405	(0.080)	1,5	***
<i>Sosial bakgrunn</i>								
Videregående								
Universitetsutdanning	-0,962	(0.028)	0,382	***	-0,813	(0.050)	0,443	***
Grunnskole	0,563	(0.027)	1,756	***	0,489	(0.053)	1,631	***
Uten informasjon	-8,631	(1.530)	0		-8,306	(7.088)	0	
<i>Bosted</i>								
Oslo & Akershus								
Hedmark & Oppland	0,703	(0.059)	2,02	***	0,388	(0.109)	1,474	***
Sør-Østlandet	0,735	(0.051)	2,086	***	0,519	(0.089)	1,681	***
Agder & Rogaland	1,196	(0.050)	3,306	***	0,953	(0.087)	2,594	***
Vestlandet	1,175	(0.049)	3,238	***	0,854	(0.086)	2,348	***
Trøndelag	1,154	(0.053)	3,172	***	1,206	(0.090)	3,341	***
Nord-Norge	1,415	(0.050)	4,115	***	1,226	(0.088)	3,408	***
Uten informasjon	0,513	(0.258)	1,67	*	0,274	(0.508)	1,315	
<i>Rekkefølge i søskenflokket</i>								
Nummer 1								
Nummer 2	0,083	(0.026)	1,087	**	0,099	(0.048)	1,104	*
Nummer 3 eller mer	0,352	(0.029)	1,421	***	0,303	(0.054)	1,354	***
<i>Mor førstefødsel i tenårene</i>								
Nei								
Ja	0,597	(0.023)	1,816	***	0,404	(0.043)	1,497	***
Konstantledd	-4,89	(0.050)	0,008	***	-5,982	(0.087)	0,003	***
-2 Log L	83336,16			31144,93				
N:	106027			111746				

*** <0,001 ** p<0,01 * p<0,05 ^ p<0,1

Vedlegg 6: Tabell 7.5b Risiko for å bli tenåringsmor etter alder v/foreldrenes skilsmisse

Tabell 7.5b	1				2			
	OR		KI		OR		KI	
<i>Alder v/skilsmisse</i>								
12-15 år	<i>ref.</i>				<i>ref.</i>			
1-6 år	1,375	***	1,33	1,42	1,316	***	1,272	1,362
7-11	1,101	***	1,06	1,14	1,091	***	1,053	1,131
<i>Periode</i>								
1984-99					<i>ref.</i>			
1990-94					0,871	***	0,839	0,904
1995-99					0,731	***	0,703	0,76
2000-04					0,503	***	0,482	0,525
2005-12					0,397	***	0,38	0,416
<i>Sosial bakgrunn</i>								
Videregående					<i>ref.</i>			
Høyere universitet					0,429	***	0,411	0,447
Grunnskole					1,664	***	1,614	1,716
<i>Bosted</i>								
Oslo & Akershus					<i>ref.</i>			
Hedmark & Oppland					1,653	***	1,549	1,764
Sør-Østlandet					1,757	***	1,671	1,848
Agder & Rogaland					2,577	***	2,447	2,715
Vestlandet					2,604	***	2,474	2,74
Trøndelag					2,302	***	2,168	2,443
Nord-Norge					2,681	***	2,537	2,834
<i>Rekkefølge i søskenflokk</i>								
Nummer 1					<i>ref.</i>			
Nummer 2					1,109	***	1,075	1,145
Nummer 3 eller mer					1,38	***	1,334	1,428
<i>Mor førstefødsel i tenårene</i>								
Nei					<i>ref.</i>			
Ja					1,583	***	1,54	1,628
<i>Konstantledd</i>	0,058	***			0,036	***		
-2 Log L	180877				2E+05			
- 2Log L differanse	-				13323	***		
N:	95 472				95 472			

*** <0,001 ** p<0,01 * p<0,05 ^ p<0,1 Standardfeil er oppgitt i paranteser

Vedlegg 7: Tabell 7.5c. Risiko for å bli tenåringsfar etter alder v/foreldrenes skilsmisse

Tabell 7.5a	1		2	
	OR	CI	OR	CI
<i>Alder v/skilsmisse</i>				
12-15 år				
1-6 år	1,331	***	1,244	1,424
7-11 år	1,043	^	0,97	1,121
<i>Periode</i>				
1984-99				
1990-94			1,145	***
1995-99			0,957	0,881
2000-04			0,777	***
2005-12			0,687	***
<i>Sosial bakgrunn</i>				
<i>Videregående</i>				
Høyere universitet			0,475	***
Grunnskole			1,511	***
<i>Bosted</i>				
Oslo & Akershus				
Hedmark & Oppland			1,378	***
Sør-Østlandet			1,743	***
Agder & Rogaland			2,106	***
Vestlandet			1,84	***
Trøndelag			2,094	***
Nord-Norge			2,28	***
<i>Rekkefølge i søskenflokk</i>				
Nummer 1				
Nummer 2			1,091	**
Nummer 3 eller mer			1,262	***
<i>Mor førstefødsel i tenårene</i>				
Nei				
Ja			1,539	***
<i>Konstantledd</i>				
	0,012	***	0,007	***
-2 Log L	58878,1		56801	
- 2Log L differanse	-		2076,9	***
N:	99859		99859	

*** <0,001 ** p<0,01 * p<0,05 ^ p<0,1

Vedlegg 8: Relative odds for å bli tenåringsforelder etter alder v/foreldrenes skilsmisse. Ekskludert personer som opplever flere endringer i familiestrukturen etter skilsmissen.

Logit	Jenter		Gutter	
	OR	KI	OR	KI
<i>Alder v/skilsmisse</i>				
12-15 år		<i>ref.</i>		<i>ref.</i>
1-6 år	1,225	***	1,777	1,275
7-11 år	1,043	*	1,003	1,085
<i>Konstantledd</i>	0,034	***		0,007
-2 Log L	116512,5		39650,78	
N:	71244		74547	

*** <0,001 ** p<0,01 * p<0,05 ^ p<0,1

Merk: Kontrollert for periode, sosial bakgrunn, bosted, paritet og hvorvidt mor fikk første barn i tenårene.